

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

**MİKROFİNANS UYGULAMALARINDA
BANGLADEŞ ÖRNEĞİ VE TÜRKİYE'DE BAŞARI
KOŞULLARI**

Md. Noor Islam

2502000054

İSTANBUL, 2006

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

**MİKROFİNANS UYGULAMALARINDA
BANGLADEŞ ÖRNEĞİ VE TÜRKİYE'DE BAŞARI
KOŞULLARI**

Md. Noor Islam

2502000054

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ahmet İNCEKARA

İSTANBUL, 2006

ÖZ

Yoksulluk gelişmekte olan ÷lkelerin en büyük problemlerden biridir. Dünya insanların çoğu yoksuldur. Güvenilir finansal servisinin yokluğu, yoksul insanların yoksulluktan kurtulma yoluna çok önemli bir engel olmaktadır. Devlet, kurumlar ve dünya insanların yoksulların durumu iyileştirmek amacına nerede olursa olsun katkıda bulunmalıdır. Birçok kurum yoksulluğunun azaltılması için çeşitli geliştirme programları aracıyla global olarak çalışmaktadır. Mikrofinans bunlardan biridir. Mikrofinans uygulaması temel olarak özel kurumlar, özel proje ve programlar ve özel bankalar tarafından ele alınmaktadır. Mikrofinans servisleri formal finansal sisteminin kapsamı dışında olan insanlara yatırım, sigorta ve depozito gibi geniş kapsamlı finansal hizmetleri sunmaktadır. Mikrofinansın talebini karşılayabilecek efektif kurumlara ihtiyacı vardır. Türkiye’de nüfusun büyük bir bölümünün finansal hizmetlerine erişimi yoktur. Bu tez, Türkiye ve Bangladeş’teki geliştirme programlarını inceler ve Türkiye’deki mikrofinans sektörünün geliştirme olanaklarını sıralar. Bu tez mikrofinans hakkında bilgi sunmak ve Türkiye’de uygulanabilir bir mikrofinans modeli tanıtmakta yardımcı olur. Tez ayrıca, sektörün gelişmesi için mali piyasalarda yeniliklerin teşvik edilmesi, ortamın güçlendirilmesi ve mikrofinans hizmetlerinin sağlanması ticari olarak karlı olduğunu gösterecek kurumların kurulmasına destek olunması gibi, mali sektörün gelişmesini desteklemeye yönelik tavsiyeler de içermektedir.

ABSTRACT

Poverty is one of the major problems of developing countries. The vast majority of the people in the world are poor. Lack of access to reliable financial services is an important constraint for the poor in their efforts to lift themselves out of poverty. Government, society and the world community at large have an obligation to improve the condition of the poor, wherever they are. Many institutions are working globally to reduce poverty by taking various types of development programs. Microfinance is one of them. Provision of microfinance is primarily done through non-governmental institutions, special programs and projects, and special banks. Microfinance services provide a broad range of financial services including investments, insurance and deposit services to those currently excluded from the formal financial system. There is a need for effective institutions that are able to serve the demand for microfinance. Large segments of the population in Turkey do not have access to financial services. The thesis studies the development projects and microfinance sector in Bangladesh and Turkey, and finds the prospects for microfinance sector development in Turkey. It provides an opportunity to learn about microfinance and identify model replicable to Turkey. It provides recommendations to support sector development by promoting innovation in financial markets, strengthening the enabling environment, and supporting the establishment of institutions that demonstrate the commercial viability of microfinance service delivery.

ÖNSÖZ

Yoksulluk, bir ülkenin sosyo-ekonomik koşullarından kaynaklanan bir sorundur. Gelişmekte olan ülkelerin nüfusunun büyük bir kısmı yoksulluk içerisinde. Adaletsiz bir gelir dağılımı yoksulluğun en önemli göstergesidir. Adaletli bölüşüm ilişkileri olmadan, yoksulluğu önlemek imkansızdır. Bunun için yapılması gereken; düşük gelirli grupların gelir seviyelerini artırmaktır. Güvenilir finansal servisinin yokluğu, yoksul insanların yoksulluktan kurtulma yoluna çok önemli bir engel olmaktadır. Hem özel hem devlet seviyesinde bulunan çok sayıda finansal kuruluş/vakıf şu anda yoksulluğun azaltılması için çalışmaktadır. Bu tez mikrofinans hakkında bilgi sunmak ve Türkiye’de uygulanabilir bir mikrofinans modeli tanıtmayı amaçlamaktadır. Özellikle, bu konuda Türkiye’de yapılan çalışma sayısı yeni yeni artmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı Türkiye’nin gelir dağılımı bozukluklarının düzeltilmesi, geniş toplum tabakalarının üretken kılınması için Bangladeş’te geliştirilen projelerden mikrofinans uygulamasının Türkiye’de başarı koşullarını araştırmaktır. Çalışmanın birinci bölümünde, dünyadaki yoksulluk durumu incelenerek Bangladeş ve Türkiye’deki yoksulluk, işsizlik ve gelir dağılımındaki eşitsizlik açıklanmıştır. İkinci bölümünde, yoksullukla mücadele için Bangladeş hükümet ve özellikle STK’ların faaliyetleri görüşerek onların mikrofinans ilgili projeleri araştırılmıştır. Üçüncü bölümünde, Türkiye’de mikrofinans hizmetlerinin talebiyle bütün ekonominin çevresi incelenmiştir ve Türkiye’deki mikrofinansın geliştirilmesine uygulanabileceklerini ortaya konmuştur.

Çalışmanın her aşamasında beni yönlendirerek, çalışmanın aşamalarını inceleyen tez danışmanım Prof. Dr. Ahmet İNCEKARA’ya bana ayırdığı zaman ve verdiği emek için çok teşekkür ederim. Çalışma süresince, tez izleme jüri üyesi olan Prof. Dr. Cemal ŞANLI ve Prof. Dr. Nuray ALTUĞ’a getirdikleri eleştiriler ve katkılar için teşekkür ederim. Çalışmanın başından sonuna kadar maddi ve manevi her türlü

desteği veren, umutsuzluk anlarımda yardımına koşan ve her sıkıştığım anda yanı başımda olan kardeşim Mosharraf Hossain, Sabzal Hossain, arkadaşım Salahuddin Sayeedi, Arifur Rahman, Noor-e-Elahi, Mahmood Ahmed, eşim Sumona, oğlum Nazeerul Islam ve beni sũrekli teşvik ederek destekleyen babam Abdul Jalil ve kayınbabam Zamil Ahmed Siddique'e teřekkũr ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar.....	xi
KISALTMALAR.....	xiii
GİRİŞ.....	1

1. DÜNYADA YOKSULLUK OLGUSU VE ÖNLEMLER

1.1 Dünyada Yoksulluğun Durumu.....	4
1.1.1 Yoksulluğun Tanımı.....	4
1.1.2 Yoksulluk Olgusu.....	6
1.1.3 Eşitsizlik ve Yoksulluk.....	9
1.2 Bangladeş'te Yoksulluğun Durumu.....	11
1.2.1 İnsanların Yoksulluğunun Boyutları.....	18
1.3 Türkiye'de Yoksulluğun Durumu.....	20
1.3.1 Yoksulluk Durumu.....	20
1.3.2 Kişi Başına Milli Gelir.....	22
1.3.3 Gelir Dağılımı Adaletsizliği.....	24
1.3.4 Nüfus ve İstihdam.....	26
1.3.5 İşsizlik.....	28
1.3.6 Milenyum Kalkınma Hedefleri ve Türkiye'de Durum.....	29
1.3.7 Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele.....	32
1.4 Yoksulluğun Azaltılması İçin Dünya Bankasının Politikaları.....	36
1.4.1 Dünya Bankası Politikalarının Yoksulluk Üzerine Etkisi.....	40
1.4.2 PRSP Yaklaşımı ve Dünya Kalkınma Raporları.....	42

1.5 Yoksullukla Mücadele İçin Atılmamız Gereken Diğer Adımlar.....	46
--	----

2. YOKSULLUĞUN ÖNLENMESİ İÇİN BANGLADEŞ’TE UYGULANAN PROJELER

2.1 Bangladeş: Bir Profil.....	52
2.2 Yoksulluğun Azaltılması Stratejisi: Bir Eleştiri.....	54
2.3 Bangladeş’te Mikrofinans.....	57
2.3.1 Mikrofinansın Tanımı.....	58
2.3.2 Mikrofinansın Evrimi.....	59
2.3.3 Mikrofinans Programının Kapsamı.....	61
2.3.4 Bangladeş’te MFE Tarafından Finanse Edilmiş Kredi Alıcıların Aktiviteleri.63	
2.4 Devletin Yoksulluk Azaltma Programları.....	64
2.4.1 Adarsha Gram (Örnek Köy) Projesi.....	65
2.4.2 Gıda İçin Çalışma Programı.....	66
2.4.3 Korunmasız Grup Geliştirme Programı.....	68
2.4.4 Bangladeş Kırsal Kalkınma Kurumu.....	70
2.4.4.1 Verimli İş Üretme Projesi.....	71
2.4.4.2 Kırsal Kalkınma Projesi.....	72
2.4.4.3 Kırsal Bittaheen (Fakir ve Arazisi Olmayan) Program.....	72
2.4.4.4 Kırsalda Yaşayan Fakir Kesim İçin Kooperatif Projesi.....	72
2.4.4.5 Kırsal Yoksulluğu Azaltma Programı.....	72
2.4.5 Köy İşİ Yardımı Vakfı.....	73
2.5 STK’ların Yoksulluğu Azaltma Programları.....	77
2.5.1 Bangladeş Kırsal İlerleme Komitesi.....	78
2.5.2 Birlik Sosyal İlerleme’nin Mikrofinans Hizmetleri.....	83
2.6 Grameen Banka Modeli.....	86
2.6.1 İşletme Şekli.....	87
2.6.2 Grameen Stratejisi.....	88
2.7 Adil Mikrofinans Model-Kırsal Geliştirme Projesi.....	89

2.7.1 Amaçları.....	89
2.7.2 Hedef Alanı ve Hedef Grubu.....	90
2.7.3 Yatırım Sektörleri, Dönemi ve Sınırı.....	90
2.7.4 Grup Oluşturması.....	91
2.7.5 Kar Oranı, Risk Fonu ve Güvenlik Gereksinimleri.....	93
2.7.6 Yatırımın Geri Alması.....	94
2.7.7 Tasarruf Planı.....	94
2.7.8 Uygulama ve İşleme.....	95
2.8 Adil Mikrofinansın Gerekliliği.....	95
2.9 Adil Mikrofinansını Etkileyen Faktörler.....	97
2.10 Adil Mikrofinansın Finanse etme Şekilleri.....	99
2.11 Çeşitli Mikrofinans Programlarının Etkileri.....	101

3. MİKROFİNANS UYGULAMASININ TÜRKİYE’DE BAŞARI KOŞULLARI

3.1 Türkiye: Bir Profil.....	106
3.2 Yoksulluğun Azaltılması İçin Kalkınma Planlarının Değerlendirilmesi.....	113
3.3 Türkiye’de Mikrofinans.....	115
3.3.1 Devlet Bankaları.....	115
3.3.2 Ticari Bankalar.....	117
3.3.3 Sivil Toplum Kuruluşları.....	119
3.3.3.1 KEDV’nin Maya Mikrofinans Girişimi.....	119
3.3.3.2 Türkiye Grameen Mikrokredi Projesi.....	121
3.3.4 Diğer Enformal ve Formal Sunucular.....	122
3.3.5 Kredilerin Özellikleri.....	122
3.4 Mikrofinans Hizmetlerinin Talebi.....	124
3.4.1 Potansiyel Talep ve Efektif Talep.....	125
3.4.2 Mikrofinans Taleplerinin Tahmin Rakamları.....	127
3.5 Genel Politika Ortamı.....	128
3.5.1 Genel Makroekonomik Durum.....	128

3.5.2 Mali Sektör Politikası.....	132
3.5.3 Küçük ve Orta Boy İşletmeler İçin Destek Politikası.....	135
3.5.4 Sosyal Politika.....	136
3.6 Yasal ve Düzenleyici Çerçevesi.....	138
3.7 Pazar Nasıl Bir Gelişme Gösterebilir?.....	139
3.8 Türkiye’de Mikrofinans Sektörünün Geliştirilmesi.....	140
3.8.1 Bağışların Eşgüdümü ve Paydaşların Eğitimi ile Sektör Gelişmesine Uygun Bir Ortamın Oluşturulması.....	140
3.8.2 Finansman Sağlanması.....	141
3.8.3 Örnek Modellerin Yaratılması.....	143
3.8.4 Yeniliklerin Desteklenmesi.....	144
3.8.5 Politika Düzeyinde Sektörün Gelişmesi İçin Uygun Bir Ortamın Yaratılması.....	146
3.9 Adil Mikrofinansın Güçlendirmesi.....	151
3.9.1 Motivasyonel Aletler.....	152
3.9.2 Adil Mikrofinans İçin Kurumsal Çerçeve.....	156
3.9.3 Kaliteli Hizmet Sağlamak.....	165
3.10 Mikrofinans Üzerine Bangladeş ve Türkiye Arasındaki Farklıklar ve Benzerlikler.....	167
SONUÇ.....	172
BİBLİYOGRAFYA.....	175
ÖZGEÇMİŞ.....	189

TABLULAR

Tablo 1.1	: Bölgelere Göre Gelir Açısından Yoksulluk.....	8
Tablo 1.2	: Dünya Bankası Tarafından Yoksulluk Tahminleri.....	12
Tablo 1.3	: Yoksulluk Eğilimi.....	13
Tablo 1.4	: Beslenme Miktarı Metodunda Yoksulluk ve Aşırı Yoksulluk.....	15
Tablo 1.5	: Her Aileye Ait Arazinin Miktarına Göre Yoksulluk Durumu.....	17
Tablo 1.6	: Aile Gruplarının Gelir Seviyeleri.....	17
Tablo 1.7	: Yoksul Ülke Statüsünden Orta Gelirli Ülke Ligine.....	23
Tablo 1.8	: Gelir Eşitsizliği Hiç Değişmiyor.....	25
Tablo 1.9	: Bölgesel Eşitsizlikte Uçurum Büyüyor.....	26
Tablo 1.10	: Yurtiçi İşgücü Piyasasında Gelişmeler.....	27
Tablo 1.11	: İstihdamın Sektörel Dağılımı.....	28
Tablo 1.12	: Bölgelere Göre İşsizlik Oranları 2003.....	29
Tablo 1.13	: GSYİH İçindeki Faktör Ödemelerinin Payı.....	33
Tablo 1.14	: Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Yoksulluk Oranları.....	35
Tablo 2.1:	Mikrofinans Programının Kapsamı (Haziran 2002'e Kadar).....	62
Tablo 2.2:	STK-MFE'lerin Alt Sektörlere Göre Mikrofinans Dağıtımları.....	63
Tablo 2.3:	GİÇ Programı Altında Buğday Dağıtımı ve İş İmkânı Yaratma.....	67
Tablo 2.4:	GİÇ Programı İçin Verilen Devlet Kaynaklarının Miktarları.....	67
Tablo 2.5:	KGG Programı İçin Devletin Sağladığı Kaynak Miktarları.....	70
Tablo 2.6:	Yıllara Göre Fon Kullanım Planlaması.....	76
Tablo 2.7:	Bileşen Bazında Mikrokredi Dağıtımı.....	77
Tablo 2.8:	Farklı Program Altında Kredi Alanların Sayısı.....	85
Tablo 2.9:	Yatırım Sektörleri, Dönemi ve Sınırı.....	91
Tablo 2.10:	Çeşitli Mikrofinans Programların Etkileri.....	104
Tablo 3.1:	Sosyal Tabakaların Toplam Nüfus ve Gelir İçindeki Payları.....	110
Tablo 3.2:	Sosyal Tabakalara Göre Yoksulluk Oranları.....	111

Tablo 3.3:	Yoksul Olan Hanelerde Faaliyet Durumu.....	112
Tablo 3.4:	Hayat Standartı Yöntemi Kullanarak Mikrofinans Taleplerinin Hesaplaması.....	127
Tablo 3.5:	Özel Sektör Yöntemi Kullanarak Mikrofinans Taleplerinin Hesaplaması.....	128
Tablo 3.6:	1980'lerden 2000'lere Sürekli Enflasyon.....	130
Tablo 3.7:	Tüketici Fiyat Endeksleri ve Toptan Esya Fiyat Endeksleri Sonuçları.	131
Tablo 3.8:	Tarım Gelirleri Azalıyor, Kar/Faiz/Rant Büyüyor.....	132
Tablo 3.9:	1980 Sonrasının Sektörü: Turizm.....	168
Tablo 3.10:	Üretim ve İstihdamda Tarımın Gerilemesi.....	170

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AM	: Adil Mikrofinans
BBS	: Bangladesh Bureau of Statistics
BDDK	: Bankacılık Dzenleme ve Denetleme Kurulu
BGAE	: Bangladeş Gelişmeler Araştırmalar Enstitüsü (Bangladesh Institute of Development Studies-BIDS)
BKİK	: Bangladeş Kırsal İlerleme Komite (Bangladesh Rural Advancement Committee-BRAC)
BKKK	: Bangladeş Kırsal Kalkınma Kurumu (Bangladesh Rural Development Board-BRDB)
BSİ	: Birlik Sosyal İlerleme (Association for Social Advancement-ASA)
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
GB	: Grameen Bankası
GİÇ	: Gıda İçin alışma
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
HİA	: Hanehalkı İşgücü Anketi
HIPC	: Yüksek Borçlu Yoksul Ülkeler
IBBL	: İslami Bank Bangladesh Limited
IFC	: Uluslararası Finans Kurumu
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KEDV	: Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı
KfW	: Alman Kalkınma İşbirliği

KGĞ	: Korunmasız Grup Geliştirme
KGP	: Kırsal Geliştirme Projesi (Rural Development Scheme-RDS)
KİYV	: Köy İşi Yardımı Vakfı (Palli Karma Sahayak Foundation-PKSF)
KKF	: Kredi ve Kalkınma Forum (Credit and Development Forum-CDF)
KOBİ	: Küçük ve Orta Boy İşletmeleri
MFE	: Mikrofinans Enstitüsü
OECD	: İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
PRSP	: Yoksulluğu Azaltma Stratejisi Bildirileri (Poverty Reduction Strategy Paper)
STK	: Sivil Toplum Kuruluğu
TESK	: Türk Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu
TESKOMB	: Türk Esnaf ve Sanatkarlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri Merkez Birliği
TGMP	: Türkiye Grameen Mikrokredi Projesi
TIÖV	: Türkiye İsrافی Önleme Vakfı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
WDR	: Dünya Kalkınma Raporu

GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkelerin nüfusun büyük bir kısmı yoksulluk içerisinde. Yoksul kimler? Dünya Bankasının Yoksullara Yardım ve Danışma Grup'a (YYDG) göre ve Şubat 1997 yılında Washington'da yapılan Mikro kredi Zirvesi'nde yoksulluk sınırının altında kalan insanları yoksul olarak tanımlanmıştır. Grameen Bankasının kurucusu Prof. Muhammed Yunus'a göre, yoksul insanların sosyo-ekonomik durumunun değişimi yada iyileşme olmadan bir ülkede ekonomik gelişmeler olamaz. Bu nedenle, şu anda kırsal ve şehirde yaşayan fakir insanlar için yeterli sayıda gelir elde edebilecek fırsatları ve üretken iş imkanları yaratmaya sürdürmek en önemli noktadır.

Prof. Muhammed Yunus'a göre sadece yoksullar yoksulluğu üretmiyor. Onların yoksulluğun sebebi kendi potansiyelleri doğru yerde kullanmamak yada kullanmaya fırsat bulamamaktır. Mevcut politika ve kurumlar engel olarak rol oynuyor. Maaşlı iş yerine kendi kendine yardım edebilecek ve fırsatlar sunabilecek ortamın yaratılması gereklidir. Bu ihtiyacı karşılamak için en etkili bileşen Adil Mikrofinans'tır. Hem özel hem devlet seviyesinde bulunan çok sayıda finansal kuruluş/vakıf şu anda yoksulluğun azaltılması için çalışmaktadır. Başarılı fakat farklı şekil olan kırsal geliştirme kurumu olan Grameen Bankası (GB) dünya çapında isim ve ün kazanmıştır. İdeal bir insan, bu kuruluş/vakıflardan bazı temel bilgiye sahip oluyor. Temelde, son zamanlarda bu kuruluşlara karşı iki genel itiraz meydana çıkmıştır.

- i. kredi ile ürün ve hizmetin genişleme arasında doğrudan bir bağlantı yoktur.
- ii. Bu kuruluşlarda adalet ve şefkat için hazırlanmış bir mekanizma yoktur.

Ayrıca, geçmişten kalan faiz adı bir işletme metodu pratik yapıyor. Neyse ki, genelde 'İslamik bankacılık' olarak tanınan ve yukarıda belirtilen itirazları karşılayacak güce sahip faizsiz bankacılık sistemi ortaya çıkmıştır. Fakat bu sistem mikrofinans sektöründe oldukça yenidir. Son zamanlarda İslami Bank Bangladeş Limited (İBBL)

Kırsal Kalkınma Proje (KKP) çerçevesinde yoğun bir şekilde adil mikrofinans sektöründe girmiştir. Proje aynen Grameen Bankası iskeleti kullanarak fakat adaleti yerine getirerek işletiliyor. Bu yüzden Türkiye'deki yoksulluğun azaltılması için adil mikrofinansın incelenmesi gerekmektedir.

Bu çalışmanın amacı şöyledir: gelir dağılımı bozukluklarının düzeltilmesi, geniş toplum tabakalarının üretken kılınması için geliştirilebilecek projelere katkıda bulunmak; çeşitli mikrofinans kuruluşlardan işin temelinde olan tecrübelerini toplamak, Türkiye'de çalışmaların tecrübelerinden faydalanmak ve özellikle Bangladeş'te geliştirilen projelerden mikrokredi uygulamasının Türkiye'de başarı koşulları incelenerek Türkiye'de adil mikrofinans sistemin kopyasının uygulanması önermektedir.

Tezin metodolojisini kısaca özetlemek yararlı olacaktır. Binlerce program ve kurumlar benzer tipindeki finansal servisleri geliştirmekte olan ülkelerin insanlara sunmaktadır. Bu tezinde belirtilen tüm özel kurumları mikrofinans servisleri sunmakta, en az 1000 mikrofinans müşteriye sahip ve 2003 veya önceki yıllarında kurulmuştur. Seçilmiş temel belirtileri analiz etmek amacıyla bu kurumları ziyaret edilmiştir. Son olarak basılmış çalışmaları ve bu alanın uzmanların kişisel tavsiyeleri dikkate alınarak Türkiye'de mikrofinansın olanakları belirlemeye çalışılmıştır.

Çalışma kapsam itibariyle üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde, dünyadaki yoksulluk durumu incelenerek Bangladeş ve Türkiye'deki yoksulluk, işsizlik ve gelir dağılımındaki eşitsizlik açıklanmıştır. Böylece dünya yoksulluk azaltmasına Dünya Bankası'nın rolü ile alabileceği başka tedbirler hakkında bildirilmiştir.

İkinci bölümünde, yoksullukla mücadele için Bangladeş hükümet ve özellikle STK'ların faaliyetleri görüşerek onların mikrofinans ilgili projeleri araştırılmıştır. Özel

olarak Grameen Bankası ve Adil Mikrofinans modelini değerlendirilmiştir ve bunların arasındaki daha iyi olan belirlenmiştir.

Üçüncü bölümünde, öncelikle Türkiye'deki yoksulluk azaltmasına kalkınma planlarını ele alınarak ülkede hizmet eden bankalar ve STK'ların faaliyetlerini değerlendirilmiştir. Son olarak Türkiye'de mikrofinans hizmetlerinin talebiyle bütün ekonominin çevresi incelenmiştir ve Türkiye'deki mikrofinansın geliştirilmesine uygulanabileceklerini ortaya konmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA YOKSULLUK OLGUSU VE ÖNLEMLER

1.1 Dünyada Yoksulluğun Durumu

Gelişmekte olan ülkeler (GOÜ)'in ve geçiş ekonomilerinin bugün karşılaştığı en ciddi problemlerden birisi büyümeyi hızlandırıp yoksulluğu azaltan reformlar belirleyip icra etmektedir. 1980'li yıllardan beri uygulanan ortodoks ekonomik politikalar kapsamında daha fazla liberalizasyon ve küreselleşmenin gelişmekte olan dünyada yoksulluğu azaltmadığı yönünde yaygın bir kabul bulunmaktadır.¹ Bu nedenle bugün, kalkınma ekonomisinin temel ilgi alanlarından birisini yoksulluk ve onunla mücadele oluşturmaktadır. Uluslararası düzeyde bu mücadelenin en önemli kurumsal yürütücüsü Dünya Bankası'dır. Yakın zamanlarda Dünya Bankası ve diğer önde gelen çok uluslu kurumların yoksullukla ilgili çok sayıda inceleme yaptıkları ve küresel ölçüde yoksullukla mücadele konusunda yeni strateji ve politikalar geliştirmeye çalıştıkları görülmektedir.

1.1.1 Yoksulluğun Tanımı

Yoksulluk, insanların temel ihtiyaçlarını karşılayamama durumudur. Yoksulluğu dar ve geniş anlamda olmak üzere iki türlü tanımlamak mümkündür. Dar anlamda yoksulluk, açlıktan ölme ve barınacak yeri olmama durumu iken, geniş anlamda yoksulluk, gıda, barınma ve giyim gibi olanakları yaşamlarını devam ettirmeye yettiği halde toplumun genel düzeyinin gerisinde kalmayı ifade eder. Yoksulluk düzeyinin belirlenmesinde genelde mutlak yoksulluk ve göreceli yoksulluk şeklinde sayılabilecek iki kavram kullanılmaktadır.

¹ D.W. Brinkerhoff, A.A. Goldsmith, "How Citizens Participate in Macroeconomic Policy: International Experience and Implications for Poverty Reduction", **World Development**, Vol. 31, No. 4, 2003, s. 685.

Mutlak yoksulluk, birey veya hanehalkının yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini yakalayamaması durumudur. Mutlak yoksul oranı, bu asgari refah düzeyini yakalayamayanların sayısının toplam nüfusa oranıdır. Bu nedenle, mutlak yoksulluğun ortaya çıkarılması, bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan minimum tüketim ihtiyaçlarının belirlenmesini gerektirir.

Mutlak yoksullukta yoksulluk çizgisi 2 farklı yöntemle hesaplanır. Bunlardan 1'incisi sadece minimum gıda harcaması maliyetini esas alır. Bunun için bir kişinin yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan minimum kalori ihtiyacı hesaplanır. Bu miktar ülkelerin sosyo-ekonomik yapıları ve coğrafi koşullarına göre değişebilmektedir. Bu miktar gelişmiş ülkelerde 3390 kalori, gelişmekte olan ülkelerde 2480 kalori ve az gelişmiş olan ülkelerde 2070 kalori olarak hesap edilmiştir.² Bu miktarlar ülkenin o yıl içinde yiyecek fiyatlarının ortalamaları itibarı ile paraya çevirilir ve yoksulluk çizgisi bulunur. Yiyecek unsuru, yoksulluğun sadece fizyolojik boyutunu verir. 2'nci yöntem, bireyin sadece minimum gıda harcamasını değil onun yanında diğer temel ihtiyaçlarını (giyinme, ısınma, barınma gibi) da dikkate alır. Dolayısıyla birinci yönteme göre daha yüksek bir yoksulluk çizgisi tanımlar. Dünya Bankası, uluslararası karşılaştırmalar yaparken, yoksulluk çizgisi olarak bir kişinin bir günde 1 dolar kazanmasını esas almaktadır.

Görelî yoksulluk bireylerin, toplumun ortalama refah düzeyinin belli bir oranının altında olması durumudur. Refah ölçüsü olarak amaca göre gelir veya tüketim düzeyi seçilebilir. Göreceli yoksulluk iki yoldan hesaplanır. Birincisi, gelir dağılımı yüzdeleri baz alınır; en düşük yüzde 20 veya 40 nüfus dilimi içindeki grup, yoksul kabul edilir. Uluslararası literatürde en alttaki yüzde 40'luk dilim genel olarak, yoksul kabul edilmektedir. İkincisi ise, kişi başına ortalama gelirin belirli bir oranı yoksulluk

² Ercan Dansuk, **Türkiye'de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla Ölçülmesi**, Uzmanlık Tezi, DPT Yayın No: 2472, Ankara, Mayıs 1997. s. 36.

sınırı olarak belirlenir ve bu değerlere göre yoksulluk hesaplanır. Genelde ortalama gelirin yüzde 50'sinin altında gelir elde edenler yoksul sayılır.³

Uluslararası yoksulluk çizgisi mutlak yoksulluk düzeyine giren nüfusu tahmin etmek için kullanılmaktadır. Örneğin 1985 yılında Dünya Bankası, 370 ABD doların aşağısını yoksulluk çizgisi olarak belirlemiştir. Bu ölçüye göre 1987'de dünyada yoksulluk çizgisi altında yaşayanların sayısı 1.2 milyar rakamıyla, dünya nüfusunun yüzde 30.1'ini temsil etmekteydi. 1993 yılında oran yüzde 29.4'e düşmüştür. Aynı yıl itibariyle yoksulların toplam miktarının yaklaşık yüzde 80'i dünyanın 12 ülkesinde yer almaktaydı.⁴ Dünya Bankası yoksulluğu daha çok parasal gelir açısından tanımlamaktadır. O halde yoksul kelimesi, belirli bir gelir seviyesinin altında kalanlar için kullanılmaktadır. İktisatçı Amartya Sen yoksulluğu belirli bir asgari kabiliyeti devam ettirememesi şeklinde tanımlamaktadır.⁵ Uygulamada yoksulu yoksul olmayandan veya aşırı yoksul olandan ayırmak için bir yoksulluk çizgisi belirlenmektedir. Bu çizgi yoksulluk ölçümlerinin köşe taşı oluşturur. Klasik tanımıyla yoksulluk çizgisi yoksul olarak sınıflandırılan bir kişinin altındaki hayat standartı seviyesidir.⁶

1.1.2 Yoksulluk Olgusu

Güney Afrika'nın Johannesburg kentinde 2002 yılı Ağustos ayında toplanan Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesinde küresel yoksullukla ilgili önemli tespitler dile getirilmiştir. Özellikle son 20 yıl içerisinde küresel kalkınma politikalarının sonuçlarını değerlendirmek açısından bu bilgiler bir hayli önem taşımaktadır. Söz konusu zirvenin sonuç bildirgesinde dünyada 1.2 milyar insanın günde 1 \$'dan daha az, dünya nüfusunun yarısının da 2 \$'dan daha az bir günlük gelir düzeyine sahip olduğu ve

³ A. e., s. 66.

⁴ Micheal P. Todaro, **Economic Development**, Seventh Edition, Addison Wesley, Massachusetts, 2000, s. 165-66.

⁵ Ayşe Meral Uzun, **Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası**, Cumhuriyet Üniversitesi, SBE, Sivas, t.y., s. 1-2.

⁶ World Bank, **Poverty Reduction Handbook**, Washington, 1991, s. 13.

çoğunun işsizlik, açlık, umutsuzluk, hastalık ve eğitimsizlik gibi durumlara mahkum oldukları kaydedilmektedir. Bir başka açıdan ifade etmek gerekirse dünya nüfusunun yarısından fazlasının içme suyu, gıda, eğitim, sağlık ve modern enerji imkanlarından oldukça yetersiz yararlandığı gerçeği ortaya çıkmaktadır. Aşağıdaki Tablo 1.1'den anlaşılacağı gibi yakın geçmişte yoksullukla mücadelede önemli bir başarı ortaya konabilmiş değildir.

Günde bir dolardan daha az gelire yaşayan nüfusun oranlarında Doğu Asya'da önemli bir gerileme yaşanmış, buna karşılık Merkezi Asya'da artış görülmüş ve diğer yerlerde ise çok büyük bir değişiklik yaşanmamıştır. Dünya ölçeğinde ise yoksulluk çizgisi altında yaşayanların oranında yüzde 4 civarında bir azalmanın olduğu görülmektedir. Oysa 2002 yılında gerçekleşen Milenyum Zirvesinde 2015 yılına kadar günde 1 \$'dan daha az gelir seviyesine sahip olanların, açlığa maruz kalanların ve yeterince içme suyu edinmeyenlerin oranının yarıya indirilmesi, eğitim imkanlarının geliştirilmesi, beş yaş altındaki çocukların ölüm oranlarının 2/3 oranında azaltılması ve AIDS ile mücadele edilmesi ve yayılmasının önlenmesi gibi son derece önemli hedefler belirlenmişti.⁷

⁷ United Nations, **World Summit On Sustainable Development**, Johannesburg, South Africa, 26 August-4 September 2002, s. 5.

Tablo 1.1: Bölgelere Göre Gelir Açısından Yoksulluk

Bölge	Günde Bir Dolardan Daha Az Gelirle Yaşayan Nüfusun Oranı (%)				
	1987	1990	1993	1996	1998
Doğu Asya ve Pasifik	26.6	27.6	25.2	14.9	15.3
Çin hariç	23.9	18.5	15.9	10	11.3
Latin Amerika ve Karayip	15.3	16.8	15.3	15.6	15.6
Güney Asya	44.9	44	42.4	42.3	40
Avrupa ve Merkezi Asya	0.2	1.6	4	5.1	5.1
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	4.3	2.4	1.9	1.8	1.9
Alt Sahra Afrika'sı	46.6	47.7	49.7	48.5	46.3
Toplam	28.3	29	28.1	24.5	24
Çin hariç	28.5	28.1	27.7	27	26.2
	Günde Bir Dolardan Daha Az Gelirle Yaşayanların Sayısı (Milyon)				
	1987	1990	1993	1996	1998
Doğu Asya ve Pasifik	417.5	452.4	431.9	265.1	278.3
Çin hariç	114.1	92	83.5	55.1	65.1
Latin Amerika ve Karayip	63.7	73.8	70.8	76	78.2
Güney Asya	474.4	495.1	505.1	531.7	522
Avrupa ve Merkezi Asya	1.1	7.1	18.3	23.8	24
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	9.3	5.7	5	5	5.5
Alt Sahra Afrika'sı	217.2	242.3	273.3	289	290.9
Toplam	1,183.2	1,276.4	1,304.3	1,190.6	1,198.9
Çin hariç	879.8	915.9	955.9	980.5	985.7

Kaynak: World Bank, **World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty**, New York. s. 23.

Genellikle yoksullukla mücadelede bazı iyi gelişmeler kaydedilmiş olmasına rağmen küresel boyutta yoksulluk olgusu varlığını devam ettirmektedir. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan, Milenyum Zirvesindeki kalkınma hedeflerine ulaşılması için gelişmiş ülkelerin yıllık yardımlarını iki katına (yüz milyar ABD dolar) çıkarması gerektiğini vurgulamıştır. Dünya Bankası da 2002 Ocak ayında yayınladığı bir raporunda yıllık 40-60 milyar dolar ilave bir yardım gereğine vurgu yapmıştır. Dünya Bankası başkanı Wolfenshon ise gelişmiş ülkelerin GSMH'lerinin yüzde 0.5'ine tekabül eden yardımların 0.7'ye çıkarılması gerektiğini belirtmiştir. Oysa dünya liderleri 2006 yılına kadar yıllık ilave yardım miktarının 12 milyar dolar olacağını 2002 Monterrey Zirvesinde belirtmişlerdir. Bu yardımın, belirtilen hedeflere ulaşılması için son derece yetersiz olduğu görülmektedir.⁸

1.1.3 Eşitsizlik ve Yoksulluk

GOÜ'de ana ekonomik ilgi gelir dağılımından çok büyüme üzerine olmuştur. Ancak kalkınma hedefleri açısından sadece büyüme istenilen hedefleri ortaya çıkarmamaktadır. Dolayısıyla onun dağılımı da yoksulluk sorunuyla mücadelede mutlaka daha fazla dikkate alınmalıdır. Yakın geçmişte Latin Amerika, Asya ve Afrika ülkelerinde büyümeye rağmen milyonlarca insanın hayat standartlarının aynı seviyede kalması ve hatta bazı bölgelerde daha da gerilemesi bu yargıyı doğrulamaktadır. Böylece mutlak yoksulluk büyümekte ve bu da kalkınma çabalarının önündeki en büyük engel olan yaygın yoksulluğun kalıcı olmasına zemin hazırlamaktadır.⁹ Sonuç olarak yaygın yoksulluk ve gelir eşitsizliği tüm kalkınma çabalarının esasını oluşturduğu için kalkınma politikalarında söz konusu hedeflere ağırlık verilmesi gerektiği söylenebilir.

⁸ Ayşe Meral Uzun, **a.g.e.**, s. 3-5.

⁹ Micheal P. Todaro, **a.g.e.**, s. 151-52.

Eşitsizlik ve yoksulluk birlikte düşünülmesi gereken iki olgudur. Genel olarak entegrasyon ve küreselleşmeyle ilgili tartışmalarda büyüme ile eşitlik arasında karşılıklı ilişkinin var olduğu gerçeği gözden kaçırılmaktadır. 1950’li yıllardan sonra hızlı büyüme sürecine giren yoksul ülkelerin gelir dağılımındaki dengesizliği kabul etmek zorunda oldukları belirtildiğinden, eşitsizlik ciddi bir sorun olarak görülmüyordu. Bir başka anlatımla bu tarihlerde Arthur Lewis, Nicholas Kaldor ve Simon Kuznets gibi önde gelen iktisatçılar eşitsizliğin büyümeye yol açtığını veya onun bir gereği olduğunu belirtmekteydiler.¹⁰ Bu görüşe göre büyüme hızlandıktan sonra yoksulluk sorunlarına eğilmek mümkündür. 1990’larda ise Doğu Asya kalkınma deneyiminden edinilen derslerden de yararlanılarak büyüme ve sosyal sermayenin önemine yönelik araştırmalar bu geleneksel bakış açısını ve onun neo klasik uzantılarını derinden sarsmıştır. Birçok sosyal bilimci bugün daha büyük bir gelir eşitliğinin daha hızlı bir büyümenin ön şartı olduğunu düşünmektedir. İktisat düşüncesindeki bu önemli kayma açısından doğru politikalar (sosyal politikalara ve ulusal eğitime ağırlık verilmesi gibi) hem daha yüksek büyümeyi sağlayacak hem de eşitsizliği azaltacaktır. Diğer bir anlatımla eşitsizliği azaltan politikalarla büyümeyi hızlandıran politikalar arasında direkt bir neden sonuç ilişkisi kurulabilir. O halde daha büyük gelir eşitliği gerçekte ekonomik büyümeyi geciktirmeyecek aksine teşvik edecektir. İktisatçılar bu ilişkiyi tam olarak açığa çıkarmış değildir. Ancak, yine de devletin politikalarının, siyasi ve sosyal aktörlerin uygun tercihlerinin potansiyel açıdan önemli rol oynayabilecekleri söylenebilir. Geleneksel yaklaşımlar oldukça pasif devlet politikalarını önermekteydiler ve iktisadi büyümeyi fiziki sermaye birikimi, işgücünün genişlemesi ve dışsal bir faktör olarak emeği ve sermaye daha üretken hale getiren teknolojik ilerlemenin bir sonucu olarak görmekteydiler. Demek ki, eşitsizliği azaltmaya yönelik politikaların büyük önemi vardır. Bir demokratik reform çatısı makro ekonomik dengeyi ele alabilir ve hem yoksulları güçlendirmek hem de eşitliğin geliştirilmesi açısından nispeten hızlı sonuçlar verebilecek projelere yatırım yapmak için strateji ve politikalar ortaya koyabilir. Yoksul

¹⁰ Joseph E. Stiglitz, “Development Thinking at the Millennium”, **Annual World Bank Conference on Development Economics 1999**, (Eds: Boris Pleskovic and Nicholas Stern), Washington, 2000, s.15.

insanlar kendi gelirlerini orta ve üst sınıflara göre beşeri ve sosyal sermayenin (sağlık ve okuma yazma gibi) oluşumuna daha fazla yatırmak durumundadırlar. Yoksullar aynı zamanda kaynaklarının daha çoğunu çocuklarına, onların daha iyi beslenmesine, daha sağlıklı olmasına ve okul masraflarına ayırmaktadırlar. Dolayısıyla beşeri ve sosyal sermayeye daha büyük yatırım yapılmasıyla verimliliğin yükseltilmesi, eşitsizliğin azaltılması ve daha dinamik bir ekonomik büyümeye ulaşılması için fabrika ve makineye yatırım yapmak kadar önemlidir. Bunun için devletin daha geniş ve beşeri gelişmede daha önemli bir strateji rolü üstleneceğini ve aynı zamanda gelir eşitsizliğinin azaltılması ve yoksullukla mücadele amacına yönelik yeni bir büyüme stratejisinin oluşturulmasına ve uygulanmasına imkan veren demokrasi çeşitlerini yeniden düşünmek gerekmektedir.¹¹

1.2 Bangladeş'te Yoksulluğun Durumu

Üçüncü Dünya ülkeleri çoğunlukla gelişmiş ülkelerin baskın olduğu uluslararası iktisadi ve siyasi sistemin bir parçası olmuştur. Ancak daha önceleri bu ülkeler gelişmiş ülkelerin sömürgesi altındaydı ve bu ülkelerin gelişmelerine büyük hizmet etmişti. Bangladeş'in yoksulluğunun sebebi de aynı şekilde açıklanabilir. 1793 yılından itibaren Bangladeş'te uygulanan İngiliz sömürgesi yöntemlerinden 'Daimi Yerleşim' sistemi ve 1813'ten sonra alınan nakit ürün pazarlaması gibi kararlar sonucu bu bölgedeki küçük çiftçiler daha da fakirleşmiştir. İktisatçılara göre, Üçüncü Dünya ülkelerindeki yoksulluk, yurt içindeki siyasi ve ekonomik politikalardan kaynaklanmaktadır. Yoksul ve özellikle kırsal kesimdeki yoksulların yoksulluğun giderilmesi için hükümet tarafından doğrudan veya dolaylı olarak uygun ekonomik politikalar uygulanmalıdır.¹²

Bangladeş'te doğal olarak fakirlik en çok kırsal kesimde görülmektedir. Ama kentlerdeki bulunan yoksul insanların sayısı da az değildir. Kırsal yerlerden şehire

¹¹ Ayşe Meral Uzun, **a.g.e.**, s. 11-13.

¹² Hasnat Abdul Hye, **Below the Line, Rural Poverty in Bangladesh**, The University Press Limited, Dhaka, 1996, s. 17-19.

doğru sürekli g bu yoksulluğun sebebidir. Bunu kırsal kesimdeki fakirliğin en açık senaryolardan bir tanesidir. Bu nedenle kırsal kesimden oluşan kentsel fakirlik geçici bir sorun değildir. Dolayısıyla kırsal yoksulluğu ulusal ekonomisinde büyük bir parametre olarak nitelendiricektir.

Günlük geçim masrafı ve fakir insanların gerçek tüketim verileri baz alarak 1987 yılındaki Dünya Bankası tarafından ölçülmüş yoksulluğu aşağıdaki Tablo 1.2’de gösterilmiştir. Tablodaki yüzde değerler yükselişi ve düşüşünü göstermektedir ama rakamlardan pek ciddi bir gelişme görülmemektedir.

Tablo 1.2: Dünya Bankası Tarafından Yoksulluk Tahminleri

(yüzdelik)

Yıl	Fakirlik Sınırı I		Aşırı Fakirlik	
	Kişibaşı Günlük 2122 k. kal.		Kişibaşı Günlük 1800 k. kal	
	Kentsel	Kırsal	Kentsel	Kırsal
1973-74	81.4	82.9	28.6	44.3
1981-82*	69.0	90.0	30.7	66.0
1981-82**	66.0	73.8	30.7	52.2

Kaynak: Dünya Bankası, 1987, Akt. Hasnat Abdul Hye, **a.g.e.**, s. 8.

* 1973-74 tahmini günlük tüketimi baz alınmıştır.

** 1981-82 tahmini günlük tüketimi baz alınmıştır.

Seksenli yılların sonlarında araştırmalarda 1974-1986 arasındaki yoksulluk eğilimi günlük geçim masraf verilerine ve beslenme ihtiyaca göre gerekli gelir miktarı inceleyerek bulunan endeksler aşağıdaki Tablo 1.3’te gösterilmiştir.

Tablo 1.3: Yoksulluk Eğilimi

(yüzdelik)

Yıl	Mutlak Fakirlik Kişibaşı Günlük 2200 k. kal		Aşırı Fakirlik Kişibaşı Günlük 1800 k. kal	
	Kırsal	Kentsel	Kırsal	Kentsel
1974	65.27	62.50	49.67	46.82
1982	79.12	50.66	66.45	35.45
1984	49.81	39.52	32.02	24.83
1986	47.08	29.11	28.36	16.05

Kaynak: Rahman and Haque, Poverty and Inequality in Bangladesh in the Eighties: An Analysis of some Recent Evidence, BIDS, 1988. Akt. Hasnat Abdul Hye, **a.g.e.**, s. 8.

Araştırmada, fakirlik sınırının altında kalan insanların sayısı 1982’de yüzde 79 iken 1984 yılında bu sayı yüzde 50’ye inmiştir. Araştırmacılar, Günlük tüketim anketi ve yoksulluk parametreleri (maaş, iş imkanları, beslenme v.s.) inceledikten sonra, 1982-84 yıllar arasında yapılan ankette belirtilen yoksulluğun azaltılması abartılmış şekilde gösterdiğini sonuca varmıştır. Ankette gelirin abartılmış olduğunu varsayarak ve yeniden ayarlandıktan sonra araştırmacılar 1986 yılında kırsal kesimde yaşanan insanların yüzde altmış fakirlik sınırının altında olduğunu görüşünde bulunmuşlar.¹³

Ülke çapında kırsal kesimlerdeki fakirliğin miktarını izlemek için Bangladeş Gelişme Araştırmaları Enstitüsü-BGAE (Bangladesh Institute of Development Studies-BIDS) tarafından 1989 yılında fakirlik eğilimi inceleme projesi başlatılmıştır. Bu projede günlük ihtiyacın parametreler olarak gelir, iş imkanları, tüketim, sağlık, eğitim, yaşam seviyesi, servet, alışkanlık ve sosyal davranışları önemli yer almıştır. Ana nümününin alt nümunesi olarak ülkenin belirli bölgelerden 62 tane köylerinden toplam 1300 kırsal aile üzerinde araştırma yapılmıştır. Bunlardan bir alt nümunesi olarak 17 tane köyde bulunan 350 aile üzerinde devamlı her yıl anket yapılmaktadır. Kırsal kesiminde aile gelirini baza alarak fakirliğin miktarını ölçmek için 1989-90 döneminde BGAE tarafından bir araştırma yapılmıştır. Bu araştırma sonucunda kırsal kesiminde

¹³ **A.e.**,s. 7-9

yaşananların yüzde 55'i yoksulluk sınırın altında yaşadığını keşfedilmiştir. Sonra BGAE'nün çalışmasında bulunan aile gelirlerini ailenin harcamaları göze alarak yeniden ayarlanmıştır. Yeni veriler aile mensuplar tarafından yapılan harcamadan kurtaran çeşitli günlük işlerini varsaymıştır. Bu işler aile gelir hesaplarında gözükmemektedir ama bunlar dahil edilmiş ise aile gelirlerde ortalama yüzde 15 artışı olacaktır. Yapılan çalışmalara göre 1989-90 döneminde kırsal kesiminde yaşanan insanların yüzde 38'i yoksulluk sınırın altında bulunmuştur. Bu araştırmada en fakir aileler yoksulluk sınırı gelirin sadece yüzde 40'ı ile hayatını geçinmekte bulunmuştur. Anket veriler gösteriyor ki bütün yoksul ailelerin yüzde 40 belirtilen aşırı fakirlik ile yaşamaktadırlar. Araştırmada, yoksulluk gidermek için vakıfların ve devletin uygulanan çeşitli programlardan sadece az fakir aileleri faydalanabilmiştir fakat aşırı yoksullar pek yarar görmemiştir.

BGAE'nün araştırmalarında, son 30 yılda elde ettiği verilerini yeniden çeşitli parametreler göze alarak yeniden düzenlenirse bile yoksulluğun çok cüzi bir miktarda azaldığını görünüyor. Aile gelir veriler üzerinde araştırmada 1963-64 döneminde görülen yüzde 44 yoksulluğun 1989-90 dönemde yüzde 38'e indiğini görülüyor. Ama 1989-90 döneminde aile gelirinde yeni düzenlemeler sayesinde zaten yoksulluğun yüzde 5 azaldığını gösterilmiştir. Sonuçta yoksulluğun giderilmesi ile ilgili önemli gelişmeler görülmemektedir. Bu iki dönem arasında yoksulluğun sürekli oynamasını şöyle görünüyor: 70 yılların başlangıçta (bağımsızlık savaşından hemen sonra) yoksulluğun aşırı derecede artışı, dönemin son yıllardan itibaren 80'li yılların ortasına kadar kararlı bir gelişmesi ama 1987 ve 1988'de yaşanan büyük doğal felaketlerden sonra 1988-89 döneminde tekrar yoksulluğun aşırı derecede artışı ve daha sonra çabuk bir şekilde bu durumun iyileşmesinin sonucunda 1989-90 dönemde yoksulluk yüzde 38 olarak görülmektedir.¹⁴

¹⁴ A.e., s. 10-12.

Tablo 1.4'te gösterildiği gibi Aile Gelir ve Masraflar İncelemesinin en son raporda kişi başı günlük kalori ihtiyacı 2122 kilo kaloriye baza alarak 2000 yılında ülke çapında aşırı derecede yoksulluk 1991-92 yılından daha çok düşük bulunmuştur.

Tablo 1.4: Beslenme Miktarı Metodunda Yoksulluk ve Aşırı Yoksulluk

(yüzdeler)

Yoksulluğun Tipi	Alan	2000	1995-96	1991-92
Yoksulluk Sınırı I (Mutlak Yoksulluk)	Ulusal	44.3	47.5	47.5
	Kentsel	52.5	49.7	46.7
	Kırsal	44.3	47.1	47.8
Yoksulluk Sınırı II (Aşırı Yoksulluk)	Ulusal	20.0	25.1	28.0
	Kentsel	25.0	27.3	26.2
	Kırsal	18.7	24.6	28.3

Kaynak: BBS, Statistical Pocketbook of Bangladesh 2002, s. 405.

Not: Yoksulluk sınırı I veya mutlak yoksulluk kişi başı beslenmesi 2122 k. kal./gün olduğunu düşünüp sınıflandırılmıştır.
Yoksulluk sınırı II veya aşırı yoksulluğu kişi başı beslenmesi 1805 k. kal./gün olduğunu düşünüp sınıflandırılmıştır.

Kişi başı günlük kalori ihtiyacı 1805 kilo kalori olduğuna göre 1991-92 döneminde ölçülen aşırı yoksulluk oranı yüzde 28 varken 2000 yılında ölçülen bu oran yüzde 20'ye gerilemiştir. Kırsal kesimlerde mutlak yoksulluktan daha çok aşırı yoksulluğun azalması görülmektedir. İlginç olsa bile diğer taraftan kentsel kesimlerde kaydedilmiş veriler 1991-92 den 2000 yılına kadar mutlak yoksulluğun artan eğilimi ama aşırı yoksulluğun aynı oranda kalmasını göstermektedir.

Fakir insanlar zaman geçtikçe kendi arazini kaybedip nihayet mağdur duruma düşmekte ve ırgat olarak geçinmeye çalışmaktadırlar. Az miktarda arazi sahipleri de kendi arazini kaybederken köy ağaları ve büyük arazi sahiplerinin daha çok büyüdüğü

görülmektedir.¹⁵ Bu olayın arkasında iki tane muhtemel sebepler vardır. Birincisi, az miktarda arazi sahipler kendi giderlerini karşılamak için fırsat bulunca yüksek fiyat teklif karşısında kendi ev ve arazini satıp gecekondulara yerleşmektedir. İkincisi ise her sene yaşadığı doğal felaketler (sel, toprak kayması v.b.)’den kendi arazini kaybeden birçok insan köyden mecburen şehir ve kasabaya yerleşmekte ve sonuçta bu grup insanların sayısının artışının nedeni olmaktadır. Dolayısıyla orta seviyedeki arazi sahiplerinin sayısı da az miktarda olsa bile artmaktadır. Bunu aynı zamanda az miktarda arazi sahiplerin kendi arazini satıp daha yoksul duruma düşmesini işaretlenmektedir.

Aşağıdaki Tablo 1.5’te gösterildiği gibi yoksulluğun artışı ile kişi başına düşen arazi miktarının bir zıt ilişkisi bulunmuştur. Yoksulluk sınırının üst limitine göre, sadece 0.01-0.04 dönüm araziye sahip ailelerin sayısı oldukça yüksektir (yüzde 59). Ülke çapındaki ortalama ise bundan daha azdır (yüzde 33.7). Yoksulluk sınırının alt limit verileri de aynı durumu göstermektedirler. Yukarıdaki araştırmadan belli ki yoksulluğun azaltılması için kesinlikle bir arazi reformunun ihtiyacı vardır. Zengin ve fakirler arasındaki farklılık gün geçtikçe daha da artmaktadır. En zengin (üst yüzde 5) ve en fakir (alt yüzde 5) arasındaki farkı aşırı derecede büyümektedir.

¹⁵ Credit and Development Forum, **CDF Microfinance Statistics, a data bank of microfinance sector: NGOs, GOs, and B-FIs in Bangladesh**, Dhaka, vol. 14, June 2002, s. 265.

Tablo 1.5: Her Aileye Ait Arazinin Miktarına Göre Yoksulluk Durumu

(yüzdeler)

Arazi Sahibi (Dönüm)	Yoksulluk Sınırın Üst Limit Bazında			Yoksulluk Sınırın Alt Limit Bazında		
	Ulusal	Kentsel	Kırsal	Ulusal	Kentsel	Kırsal
Arazi Olmayan	47.8	37.9	70.6	31.0	19.7	57.1
0.01-0.04	59.1	39.3	64.2	42.7	22.0	48.1
0.05-0.49	57.1	30.4	59.1	38.1	15.4	39.8
0.50-1.49	46.4	27.6	47.6	29.2	7.5	30.6
1.50-2.49	34.7	12.3	35.7	21.3	1.4	22.2
2.50-7.49	23.8	15.9	24.4	11.7	-	12.5
7.50 veya Daha Fazla	8.0	-	8.1	4.0	-	4.1
Bütün Miktarda	49.8	36.6	53.1	33.7	19.1	37.4

Kaynak: Ministry of Finance, Bangladesh Economic Review 2003, s. 149.

Tablo 1.6’da gösterildiği gibi, 1995-1996 dönemin istatistiğine göre üst düzeyindeki yüzde 5 ailelerin geliri alt seviyesinde yüzde 5 ailelerden 27 katı daha fazla idi. 2000 yılında bu rakam 46 kata çıkmıştır.

Tablo 1.6: Aile Gruplarının Gelir Seviyeleri

(yüzdeler)

Aile Kesimleri	Ulusal		Kentsel		Kırsal	
	1995-96	2000	1995-96	2000	1995-96	2000
En Üst 5%	23.62	30.66	24.30	33.64	19.73	26.74
En Alt 5%	0.88	0.67	0.74	0.63	1.00	0.75
Gini Katsayı	0.432	0.472	0.444	0.497	0.384	0.430

Kaynak: Ministry of Finance, Bangladesh Economic Review 2003, s. 152.

1995-96 den 2000 yılına kadar üst yüzde 5 ailelerin geliri yüzde 23.62’den yükselip yüzde 30.66’ya ulaşırken en alt yüzde 5 ailelerin geliri yüzde 0.88’den yüzde 0.67’ye azalmıştır. Bu durum ailelerin çok olumsuz bir gelir dağıtımını göstermektedir.

1995-96 yılında en zengin ile en fakirin oranı 32.8 bulunmuşken 2000 yılında şehirlerde bu oranın 53.4'e yükseldiğini görülmüştür. Kırsal kesimlerde ise bu oranı 1995-96 döneminde 19.7 iken 2000 yılında 35.7'ye yükselmiştir. Aşırı derecede bu gelir eşitsizliği araştırmada bulunan Gini katsayı (1995-96 yılında 0.432 iken 2000 yılında 0.472) den de anlaşılmaktadır.

1.2.1 İnsanların Yoksulluğunun Boyutları

Sağlık hizmetlerde önemli sayıda sosyo-ekonomik farklılıklar mevcuttur. Anne Sağlık Bakımı için, düşük gelir gruplardaki insanların yüzde 69'u annelerin doğum öncesi hizmetlerden faydalanmazken, yüksek gelir grubunda sadece yüzde 22 faydalanabiliyor. Ölüm oranı yoksulluğun azaltılması konusunda insanları bilinçlenmektedir. Fakir çocuklardaki bu ölüm durumu zenginlere göre yüzde 70 fazladır. Önemli ölçüde cinsel farklılıkları sürdürmektedir. Kız çocukların (1-4) ölümü erkek çocuklara göre 3'te 1 oranında yüksektir. Bu farklılık 1993-94 ve 1999-00 yıllarda yapılan Demografi ve Sağlık İncelemelerinde (Demographic and Health Survey-DHS) değişmemiştir. Beş yaşından küçük kız çocuklar için yoksul-zengin oranı yüksektir. Bu durum sağlık sonrası programlar için cinselliğe göre fazladan önem taşımaktadır. Annelerin ölüm oranı çok önemli bir göstergedir. 2001 Bangladeş anne ölüm incelemelerde 1998-2001 yılları arasında her 100,000 doğumda 320 ölüm gerçekleşmiştir. Üreme sağlığı bir sosyal geliştirme hedefidir ve yoksulluğun azaltılması ile kritik bir bağı vardır. Sağlık hizmetleri sisteminde üreme sağlığında çok büyük yetersizlikler bulunmaktadır. Demografi ve Sağlık Teftiş'in incelemelerinde yaygın hastalıkları insanlar arasında 188/1000 oranındadır. Sıtma, kuşpalazı, ishal, tüberküloz, çocuk felci gibi bazı hastalıkları için son yıllarında bir çok gelişme olmuştur. Yeterince bilgi olmasına rağmen göstergeler gösteriyor ki, şeker hastalığı, kalp-damar hastalığı, zihinsel hastalıkları gibi bulaşıcı olmayan hastalıkları artmıştır. Diğer taraftan HIV/AIDS hastalıklarının artışı korkunç bir durum oluşturuyor. 2003 yılında

hastanelerdeki yatakların sayısı (dispanser dahil) 4,109 ve doktorların sayısı ise 3,866.¹⁶ Demografi ve Sağlık Teftiş'in 2000 yılındaki incelemesinde erkeklere göre kadınlarda hastalıklar yüzde 11 oranında yüksek olduğunu gösteriyor. Yoksullar zenginlere göre hastalıklara karşı zayıftır ve bu durum sosyal sınıflandırma yaratıyor. Şimdiki çalışmayı tekrar düşünersek, yoksulların hastalıkları önemli bir temel oluşturuyor. Çocukların kötü beslenmesi de çocuk sağlığına zarar veriyor, tabii bu aynı zamanda çocuğun okul eğitimine ve yüksek verimli işlerde çalışmayı de engelliyor, sonuç olarak toplumun verimini düşürüyor. Bangladeş'teki çocukların kötü beslenme oranı gelişmekte olan ülkeler arasında en yüksek olanlar arasındadır. Yoksulluk azaltma strateji açısından bu çok önemli bir konuyu temsil ediyor. Özellikle kırsallarda bu oran şehir bölgelerine göre çok yüksektir. 1999-00'de Demografi ve Sağlık Teftiş incelemede kırsal çocukların yüzde 49'u normal ağırlıktan hafif ve yüzde 47 az becerikli, oysa şehirli çocuklarda bu oran yüzde 40 ve yüzde 35. Annelerin kötü beslenme oranı da yüksektir. Vücut-Yığın-İndeksi'nin (Body-Mass-Index, BMI) ölçüsüne göre kırsal ve şehirdeki anneler arasında bu oran farkı 1996-97 yılında yüzde 50 ve 1999-00 yıllarında yüzde 63 artmıştır. Ülkedeki kötü beslenen annelerin beslenme konusunda yüksek öncelik verilmelidir. Yoksulluk ilk ve orta okul eğitimi için en büyük engeldir. Fakir ve yoksul çocukların büyük bir kısmı okulu tamamlamadan okuldan ayrılıyor. Bu ülkenin gelecek için çok büyük bir potansiyel kaybı meydana getiriyor.¹⁷

¹⁶ Ministry of Finance, **Bangladesh Economic Review 2003**, Economic Adviser's Wing, Finance Division, Government of the People's Republic of Bangladesh, June 2003. s. xvi.

¹⁷ Ministry of Finance, **Bangladesh: A National Strategy for Economic Growth, Poverty Reduction and Social Development**, Economic Relations Division, Government of the People's Republic of Bangladesh, March 2003, s. 12-15.

1.3 Türkiye’de Yoksulluğun Durumu

1.3.1 Yoksulluk Durumu

Devlet Planlama Teşkilatı, yeterli beslenme için günde ortalama 3500 kalori alınması gerektiğini hesaplamıştır. Bu kalorinin yüzde 70’i sağlayacak besin maddelerini alamayacak durumda olanlar, ‘yoksul’ sayılmışlardır.¹⁸

1989 yılında M. Celasun’un yaptığı çalışmaya göre Türkiye’de yoksulluk çizgisinin altında yaşayanların oranı 1973 yılında yüzde 32’den 1978’de yüzde 25’e inmiş ve 1983’te tekrar yüzde 30’a kadar yükselmiştir. Yazara göre bu azalma eğiliminin gerekçesi kırsal alanlardan kente yaşanan göçtür. Göç ile kırsal yoksulların kente gelmesi ile görelî olarak daha yüksek bir gelire kavuşmaları ve geldikleri yöreyle bağlarını sürdürmeleri sayesinde bazı ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri refah düzeylerini önceki yaşamlarına oranla yükseltmiştir. 1987 yılı için yapılan analize göre ise yoksulların oranı yüzde 15.16 olarak hesaplanmıştır.¹⁹ 1994 yılı için yoksulluk oranı yüzde 7.3 olarak bulunmuştur. Gelir dağılımı indekslerinde olduğu gibi bütün bu çalışmalar hane bazında ‘düzeltilmemiş veriler’ kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Dünya Bankası tarafından 1994 yılı verilerinden FAO (Food and Agricultural Organization) ölçeğine göre ‘eşdeğer yetişkin birey’ üzerinden yapılan hesaplamada yoksulluk oranı yaklaşık yüzde 36 olarak bulunmuştur. Uluslararası karşılaştırmalarda kullanılan satın alma gücü paritesi’ne göre kişi başına günlük bir doların altında kalan insanların oranı ise yüzde 2.5’tir.²⁰

¹⁸ Aziz Akgül, “Gelir Dağılımındaki Adaletsizlik ve İşsizlikle Mücadelede Çözüm, Mikro Kredi Uygulaması,” **Türkiye İsrarı Önleme Vakfı Yayınları**, Türkiye’nin Sorunlarına Çözüm Serisi: 3, 4. bsk., Ankara, Şubat 2003, s. 9.

¹⁹ Ercan Dansuk, **a.g.e.**, s. 48.

²⁰ DPT, “Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Çalışma Grubu Raporu Sunuş Metni”, 2004 Türkiye İktisat Kongresi, **Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği**, 5-9 Mayıs, İzmir, s. 4.

2002 yılın başında, Türkiye nüfusunun yüzde 2.4'ü aşırı yoksul diye tanımlanan ve geliri günde bir doların altında kalan gruba dahildir. Nüfusun yüzde 18'nin ise, uluslararası yoksulluk sınırı kabul edilen günlük iki dolarlık gelir seviyesinin altındadır. Ülke nüfusunun yüzde 15'ne karşılık gelen yaklaşık 10 milyon insan günlük bir dolarlık gıda harcaması yapamamaktadır. Gıda için günlük bir dolarlık harcama yapamayanların oranı kentlerde yüzde 10, kırsal bölgede yüzde 21'e ulaştı. Temel ihtiyaçlar için günlük harcama miktarı 1.5 doların esas alınması durumunda, nüfusun yaklaşık yüzde 34'nün yoksul olduğu ortaya çıkıyor. Buna göre ülkenin üçte biri yoksuldur.²¹ 1936 yılında, bir dolar 92 ekmek alırken, 2002 yılında bir dolar sadece 8 ekmek alınabiliyor. Türkiye'de gıda güvencisi riski taşıyan kesimlerde görülen yoksulluk genel olarak işsizlik ve kazanç yetersizliğinden kaynaklanıyor. Bu gruplar genel olarak Karadeniz, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve İç Anadolu bölgelerinde bulunuyor. Doğu Anadolu'daki nüfusun yüzde 25'i, Güneydoğu Anadolu'dakilerin yüzde 24'ü, Karadeniz Bölgesindekilerin yüzde 19'u ve İç Anadolu Bölgesindekilerin yüzde 12'si günde bir dolarlık gıda harcaması yapacak kadar gelir elde edememektedir. Ülkede dengesiz beslenme oranı da yüksektir. Kişi başına düşen gıda tüketimi belli ürünlerde yoğunlaşıyor ve en çok da buğday tüketiliyor. Buna karşılık, hayvansal ürün tüketimi gelişmiş ülkelere göre 3-4 kat daha azdır. Kişi başına yıllık et tüketimi 27 kg, süt ve süt ürünleri tüketimi de 160 kg olarak geçerleşiyor. Halbuki, Avrupa Birliği ülkelerinde bu miktar ette 87 kg, sütte ise 350 kg olarak geçerleşiyor. Ülkede 2001 yılı sonu itibariyle, asgari ücret 117 dolarken, Almanya'da 660, İngiltere'de 950, Fransa'da 1104, Danimarka'da 1359 ve Hollanda'da 1209 dolardır. Ülkedeki yoksulların yüzde 38.2'si hiç evlenmemiş, yüzde 57.2'si evli, yüzde 4.12'si eşini kaybetmiş, binde 3'ü boşanmış ve binde 2'si ise eşinden ayrı yaşıyor. Yoksulların yüzde 26.9'u okur-yazar değil, yüzde 22.7'si okur-yazar ancak herhangi bir okulu bitirememiş, yüzde 42.5'i ilkokul, yüzde 5.1'i ortaokul, yüzde 2.7'si lise ve dengi okul, binde 14'ü yüksek okul ve onbinde 11'i ise üniversite mezunudur. Yoksulların yüzde 46'sı bir işi olmaması, öğrenci, ev hanımı,

²¹ Aziz Akgül, "An Overview to Economic Development", Microfinance, Global Experience and Prospects for Turkey, İstanbul Workshop, October 2-3, **IFC, BDDK, kfw**, İstanbul, 2003, s. 15-16.

özürlü, hasta, emekli, irad sahibi, yaşlı ve diğer nedenlerde çalışmıyor. yüzde 53'ü ise çalışıyor. Çalıştığı halde yoksul konumunda bulunanların yüzde 44 ile en büyük bölümünü ücretsiz aile işçileri oluşturuyor. Yoksulların yüzde 42.2'sini 0-14 yaş gurubundaki çocuklar oluşturuyor. Yoksulların yüzde 52.7'sini 15-64 arası yaş grubundakiler, yüzde 5'i ise 65 yaşın üzerindekiiler meydana getiriyor.²²

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün Hane Halkı Bütçe Anketi'nin sonuçlarına göre, Türkiye'de aşırı yoksulluk düzeyinde olanların sayısı hayli düşük ancak nüfusun önemli bir bölümü, gıda ve gıda dışı yoksulluk sınırında. Hane Halkı Bütçe Anketi ayrıca, 2002 yılıyla karşılaştırıldığında, 2003 yılında, 1 milyon kişinin daha gıda ve gıda dışı yoksulluk sınırının altına düştüğünü gösteriyor. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından hazırlanan bir başka çalışma da, yaklaşık 2 milyon kişinin temel finansal hizmetlere erişiminin olmadığını ortaya koyuyor.²³

1.3.2 Kişi Başına Milli Gelir

Türkiye, Cumhuriyetin ilk yılında 45 dolarlık kişi başına geliri ile yoksul bir ülke idi. Daha sonra orta gelirli ülke sınıfına girdi. Kişi başına gelirde 3000 dolar seviyesine çıkarak 'üst-orta gelir grubu'nda ancak bir yıl (1998'de) kalabildi. İzleyen yıllarda Dünya Bankası sınıflamasında alt-orta gelirli ülke ligine geri döndü. 2003'te ise TL'nin aşırı değerli kalmasının etkisiyle 3383 dolara çıktı (Tablo 1.7).

²² Aziz Akgül, **a.g.e.**, s. 11-12.

²³ UNDP, "A New Initiative to Reach the Poor", **Microfinance Sector Development Project**, (Çevrimiçi) <http://www.mikrofinansurkiye.org/enIndex.php>, 5 Nisan 2006.

Tablo 1.7: Yoksul Ülke Statüsünden Orta Gelirli Ülke Ligine

Yıl	Kişi Başına Gelir (ABD Doları)
1923	45
1946	198
1960	335
1980	1556
1990	2706
1998	3258
2001	2160
2002	2584
2003	3383
2004*	4172
2005*	5008

Kaynak: M. Sönmez, **Türkiye Ekonomisinin 80 Yılı**, İTO Yayın No. 2004-28, İstanbul, 2004, s. 14-17.

*TÜİK, **Ekonomik Göstergeler**, Yayın No. 3007, Ankara, 2006, s. 5.

2000 yılını 201 milyar dolar milli gelir ile kapatan Türkiye ekonomisi, 2001 yılını 53 milyar dolar kaybederek, 148.1 milyar dolarla kapadı. Bir yılda 700 bin kişilik artışla 68 milyon 564 bin kişiye çıktığı düşünüldüğünde, kişi başına milli geliri de aynı dönemde 2967 dolardan 2160 dolara düştü. Başka bir deyişle, her bir vatandaşın yıllık geliri 807 dolar geriledi.²⁴ Türkiye kişi başına düşen milli gelire göre yapılan sınıflandırmada dünyada orta alt kademe de yer alırken, 2001 yılı itibarıyla kişi başına 2 bin 160 dolar düşen Türkiye; Peru, Irak, Batı Şeria, Fas, Bosna, Namibya, Bulgaristan gibi ülkeler ile aynı kategoride bulunuyor. 1990-1999 yılları arasında, Ülkenin kişi başına milli geliri sadece 215 dolar arttı. Bu artış, Yunanistan'da ise 3 bin 906 dolar oldu. Yunanistan Türkiye'den 19 kat daha fazla kişi başına milli gelir artışı gerçekleştirdi. Ankara, İstanbul, İzmir, Adana, Kocaeli, Bursa, İçel, Konya, Antalya ve Manisa'nın milli gelirden aldıkları pay yüzde 58.4 iken; Kilis, Bingöl, Bartın, Hakkari, Gümüşhane, Ardahan, Tunceli, Iğdır ve Bayburt'un GSYİH'daki payı yüzde 0.1'dir.

²⁴ TİÖV, "Yoksulluğun Azaltılması İçin Türkiye Grameen Mikrokredi Projesi, Mikrokredi Projesi Uygulama Esasları", **Türkiye İsrarı Önleme Vakfı Yayınları**, Mikrokredi Serisi: 1, Ankara, 2004, s. 40.

Marmara Bölgesi'nde, kişi başına 3021 dolar olan Türkiye milli gelir ortalamasının bir buçuk katı olan 4474 dolara ulaşırken, bu miktar Güneydoğu Anadolu'da 1634 dolara, Doğu Anadolu'da 1335 dolara iniyor. Kocaeli'de kişi başına milli gelir 7 bin 882 dolar iken, Ağrı'da 744 dolar. Bir diğer ifadeyle, 10 Ağrı'lının geliri bir Kocaelili vatandaşınki kadar etmiyor.²⁵

1.3.3 Gelir Dağılımı Adaletsizliği

Gelir dağılımı eşitsizliği Gini katsayılarına göre yorumlandığında Türkiye'de 1963'ten (0.55) 1968'e (0.56) kısmı bir kötüleşme olmuştur. Daha sonraki yıllarda ise süregelen bir iyileşme göstererek Gini katsayısı 1987'de 0.43'e kadar düşmüştür. Ancak 1994 yılına gelindiğinde gelir dağılımında ciddi bir bozulma meydana gelmiştir. 1987'de 0.43 olarak hesaplanan Gini katsayısı 1994'de 0.49 değerini almaktadır. 2002 yılı için hesaplanan Gini katsayısında ise tekrar 1987 yılı seviyesine bir geri dönüş yaşanmıştır. Bireysel eşdeğer gelirler açısından yaklaşıldığında her 3 yıl için gelir eşitsizliğinde anlamlı sayılabilecek bir farklılık olmadığı ve yüksek bir eşitsizlikle yaşandığı söylenebilir. 1963 yılından bu yana yapılan gelir dağılımı eşitsizliği analizleri göz önünde tutulacak olursa Türkiye'de gelir eşitsizliğinin süregelenleştiği görülebilir. Aynı metodolojik yaklaşımlarla Avrupa Birliği ülkeleri için hesaplanan Gini katsayıları yaklaşık olarak 0.20 ile 0.35 arasında değişirken Latin Amerika ülkelerinde genel olarak 0.50 ve biraz üzerinde bulunmaktadır.²⁶

Türkiye, gelirin adaletsiz bölüşümü açısından dünyanın en kötü 5 ülkesinden birisidir. Çoğunluğunu Afrika ülkelerinin oluşturduğu sıralamada Meksika ve Brezilya gibi sıkça karşılaştırıldığı Latin Amerika ülkeleri de vardır. Türkiye'de nüfusun en alt yüzde 40'lık kesimin milli gelirden aldığı pay yüzde 13.5'tur. Bu durum, Uganda, Ruanda, Etiyopya, Bangladeş ve Nepal gibi ülkelerde yoksulluk sınırı altında yaşayan

²⁵ Aziz Akgül, **a.g.e.**, s. 13-14.

²⁶ DPT, **a.g.e.**, s. 3-4.

nüfusun Türkiye'ye nazaran daha fazla olmasına rağmen, gelir dağılımı daha adildir. En zengin yüzde 20'lik kesimin milli gelirden aldığı payın en fazla olduğu ülke sıralamasında en adaletsiz ülkeler arasında yer alan Türkiye, 92 ülke arasında 26'ncı olup, sıralamada Madagaskar ve Peru ile komşudur. Tablo 1.8'de gösterildiği gibi, ülke nüfusunun en zengin kesimini oluşturan yüzde 20'lik dilimin milli gelirden aldığı pay yüzde 55 dolayında seyrederken, en yoksulları oluşturan yüzde 20'lik kesimin milli gelir pastasından aldığı pay yüzde 5'in altında.

Tablo 1.8: Gelir Eşitsizliği Hiç Değişmiyor

Yıl	Gelirdeki Payları (%)				
	En Alt %20	İkinci %20	Üçüncü %20	Dördüncü %20	En Üst %20
1963	4.5	8.5	11.5	18.5	57
1968	3	7	10	20	60
1973	3.5	8	12.5	19.5	56.5
1994	4.9	8.6	12.6	19	54.9
2002	5.3	9.8	14	20.8	50

Kaynak: M. Sönmez, **a.g.e.**, s. 166.

Altan ikinci dilimdekilerle birlikte yoksul yüzde 40 nüfusun payı yüzde 11-12 dolayında. Ülke nüfusunun en zengin yüzde 10'luk bölümünün gelir ya da tüketimden aldığı pay yüzde 32.3 iken, nüfusun en yoksul yüzde 10'u ise, gelir ya da tüketimden yüzde 2.3 oranında pay alıyor. En zengin yüzde 1'lik kesim ise gelirin yüzde 29'a tek başına sahip oluyor. Ülkedeki en zengin yüzde 1'lik kesim ile en fakir yüzde 1'lik kesim arasında 237 kat gelir farkı vardır. Bu durum, gelir dağılımındaki adaletsizliği açıkça ortaya koymaktadır. Türkiye'nin doğusu ile batısı arasında milli gelir bakımından 14 kat, en alt gelir grubu ile en üst gelir grubu arasında ise 11 kat fark bulunmaktadır. 100 liralık bir ekonomik büyümede, en zengin yüzde 20'si 83 lirayı alırken, en yoksul yüzde 20'si 1.4 lira alınca, ekonomik büyümenin yoksulu nasıl daha yoksullaştırdığını göstermektedir. Türkiye ortalamasının yarısından az kişi başına gelir üreten illerinin tümü, ülkenin Güneydoğu ve Doğu Bölgesinde bulunmaktadır. Bu

bakımdan, ekonomide yeniden yapılanma ile istikrar hedefine ulaşıldıktan ve kamu finansmanına kalıcı bir şekilde çekidüzen verildikten sonra, ülkenin önündeki en büyük işlerden biri, söz konusu bölgesel eşitsizlikleri azaltmaktır.²⁷

Milli gelirin bölgesel üretimine bakıldığında (Tablo 1.9), yapısal bir sorun olan bölgesel eşitsizliğin azalmak bir yana, daha da büyümekte olduğu gözleniyor.

Tablo 1.9: Bölgesel Eşitsizlikte Uçurum Büyüyor

Bölge	1987	1993	2000	2001
Marmara	35	36	36.5	38
İç Anadolu	17	16	16.3	16
Ege	17	17	15.7	17
Akdeniz	12	12	12.2	12
Karadeniz	10	9	9.5	9
Doğu	4	6	4.2	3
G. Doğu	5	4	5.6	5

Kaynak: M. Sönmez, **a.g.e.**, s. 172.

Marmara Bölgesi'nin 1987'de yüzde 35 olan payı izleyen yıllarda arttı ve 2001'de yüzde 38'i buldu. 1987'den 2000'ye Ege, Akdeniz ve İç Anadolu'nun payı pek değişmezken, gelirden payı azalan bölgeler Doğu ve Güneydoğu oldu.

1.3.4 Nüfus ve İstihdam

2003 yılı Türkiye nüfusu ve sağlık araştırması sonuçlarına dayanarak hazırlanan geçici nüfus projeksiyonlarına göre, 2004 yılında yüzde 1.35 olduğu tahmin edilen yıllık doğal nüfus artış hızının, 2005'te yüzde 1.33'e gerilemesi öngörülmektedir. Bu çerçevede 2004 yılında 71.3 milyon kişi olduğu tahmin edilen toplam nüfusunun, 2005 yılında 72.3 milyon kişiye ulaşması beklenmektedir.

²⁷ TIÖV, **a.g.e.**, s. 40-41.

2003 yılında işgücü ortalama olarak bir önceki yıla göre yaklaşık yüzde 0.75 azalarak 23.64 milyona, istihdam ise yüzde 0.97 oranında azalarak 21 milyona gerilemiştir (Tablo 1.10).

Tablo 1.10: Yurtiçi İşgücü Piyasasında Gelişmeler

	2000	2001	2002	(15+Yaş, Bin Kişi) 2003
15 ve Daha Yukarı Nüfus	46,211	47,158	48,041	48,912
İşgücü	23,078	23,491	23,818	23,640
İstihdam	21,581	21,524	21,354	21,147
Tarım	7,769	8,089	7,458	7,165
Sanayi	3,811	3,774	3,954	3,846
Hizmetler	10,001	9,661	9,942	10,135
İşsiz	1,497	1,967	2,464	2,493
İşgücüne Katılma Oranı (%)	49.9	49.8	49.6	48.3
İstihdam Oranı (%)	46.7	45.6	44.4	43.2
İşsizlik Oranı (%)	6.5	8.4	10.3	10.5
Eksik İstihdam	1,591	1,405	1,297	1,143
Eksik İstihdam Oranı (%)	6.9	6	5.4	4.8
İşsizlik ve Eksik İstihdam Nedeniyle Atıl İşgücü Oranı(%)	13.4	14.4	15.7	15.3

Kaynak: İSO, **Türkiye Ekonomisi 2005**, Yayın No. 2005/4, İstanbul, Mart 2005, s. 57.

2005 yılında istihdamın sektörel dağılımında tarım sektörünün yüzde 29.5, sanayi sektörünün yüzde 24.7 ve hizmetler sektörünün de yüzde 45.8 oranında pay aldığı görülmektedir (Tablo 1.11). İstihdam edilen nüfusun 2005 yılında yüzde 29.5'i gibi büyük bölümünün hala tarım sektöründe çalıştığı görülmektedir.

Tablo 1.11: İstihdamın Sektörel Dağılımı

(Yüzdeler)

Sektör	2001	2002	2005*
Tarım	37.6	34.9	29.5
Sanayi	17.5	18.5	24.7
Hizmetler	44.9	46.6	45.8

Kaynak: İSO, **The Turkish Economy in 2004**, Yayın No. 2004/9, İstanbul, Mayıs 2004, s. 56.

* TÜİK, **Türkiye İstatistik Yıllığı 2005**, Yayın No. 3009, Ankara, Mayıs 2006, s. 163.

2005 yılında tarım sektörü katma değeri küçülüp, sektörde yaratılan gelirin ve verimliliğin çok düşük düzeylerde seyretmesine karşılık, tarım sektöründe bu kadar büyük bir işgücünün istihdam edilmesi, bozuk gelir dağılımının ve yeterli büyümenin elde edilememesinin temel nedenlerinden biri olarak karşıya çıkmaktadır.

1.3.5 İşsizlik

DİE verilerine göre, 2001’de ortalama işsizlik yüzde 8.4 iken, 2002’de yüzde 10.3’e, 2003 yılında da yüzde 10.5’e yükselmiştir. Aynı dönemlerde işgücüne katılan insan sayısı da neredeyse aynı kalmıştır. Bir başka deyişle, nüfus artışına paralel olarak işgücü piyasasına girenlerin sayısı işgücü piyasasından çıkanlarla yaklaşık aynı olmuştur. İşgücü piyasasında kalıp da iş bulamayanlar artmıştır. Diğer taraftan, OECD’nin yayınladığı ‘OECD: 2004 İstihdam Görünümü’ raporuna göre, OECD ülkelerinde ortalama yüzde 6.9 olan işsizlik oranı Türkiye’de yüzde 10.8 seviyesinde olduğu tespit edilmiştir. İşsizlik oranında Türkiye’nin üzerinde yüzde 11.4 ile İspanya, yüzde 20 ile Slovakya ve yüzde 17.6 ile Polonya geliyor. Ancak Türkiye’nin üzerindeki ülkelerden Slovakya ve Polonya’da işsizlik oranı 2003 yılında bir önceki yıla göre azalırken İspanya’da ise aynı oranda kaldı. OECD verilerine göre Türkiye’de ise 2003

yılında işsizlik oranı yüzde 10.6'dan yüzde 10.8'e çıktı.²⁸ Aşağıdaki Tablo 1.12 incelendiğinde, Güney Doğu Anadolu'daki işsizlik oranının, bazı bölgelerin iki katı, bazı bölgelerin de üç-dört katı olduğu görülmektedir.

Tablo 1.12: Bölgelere Göre İşsizlik Oranları 2003

Bölge	İşsizlik Oranı (Yüzdeler)
Doğu Anadolu	6.3
Güney Doğu Anadolu	21.6
İç Anadolu	10.2
Ege	10.7
Marmara	11.4
Karadeniz	4.8
Akdeniz	10.9

Kaynak: “İşsizliğin ve Fakirliğin Azaltılmasında Bir Çözüm Önerisi: Kendi Hesabına Çalışma,” **Türkiye İsrarı Önleme Vakfı Yayınları**, Türkiye'nin Sorunlarına Çözüm Serisi: 14, Ankara, Ekim 2004, s. 8.

1.3.6 Milenyum Kalkınma Hedefleri ve Türkiye'de Durum

2000 yılının Eylül ayında, Birleşmiş Milletler'e üye devletler oybirliği ile Milenyum Kalkınma Hedefleri'ni (Millennium Development Goals) benimsemişti. Milenyum Kalkınma Hedefleri, uluslararası topluluğun, insan gelişiminin ve yoksulluğun azaltılmasının en yüksek önceliklere sahip olacağı ortak kalkınma vizyonununa işaret ediyor.

Milenyum Kalkınma Hedefleri :

1. Aşırı yoksulluk ve açlığın kökünü kazanması
2. Evrensel ilköğretime ulaşılması

²⁸ Aziz Akgül, “İşsizliğin ve Fakirliğin Azaltılmasında Bir Çözüm Önerisi: Kendi Hesabına Çalışma,” **Türkiye İsrarı Önleme Vakfı Yayınları**, Türkiye'nin Sorunlarına Çözüm Serisi: 14, Ankara, Ekim 2004, s. 8.

3. Cinsiyet eşitliğinin desteklenmesi
4. Çocuk ölümlerinin azaltılması
5. Anne sağlığının iyileştirilmesi
6. HIV/AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele edilmesi
7. Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması ve
8. Kalkınma için küresel bir ortaklık geliştirilmesidir.

Birleşmiş Milletlerin Milenyum Kalkınma Hedefleri, kalkınma topluluğunu, dünyanın en muhtaç kişilerinin refah düzeyini iyileştirmek için acil olarak mücadele etmek üzere harekete geçirmiştir. Bağış yapan kurumlar programlarını Milenyum Kalkınma Hedefleri'ne ulaşmaya yönlendirmekte ve yoksulluk ve açlığı azaltmak, anne sağlığını iyileştirmek, HIV/AIDS ve bulaşıcı hastalıkları ortadan kaldırmak, tüm çocukları eğitmek ve çocuk ölümlerini azaltmak üzere yeni kaynaklar seferber etmektedirler. Milenyum Kalkınma Hedefleri, beslenme, sağlık, eğitim, cinsiyet eşitliği ve çevre alanlarında somut sonuçlar elde etmek üzere tasarlanmıştır. Bu nedenle bu belirli alanlarda yapılan çalışmalar, Milenyum Kalkınma Hedefleri tarafından yönlendirilen her türlü kalkınma stratejisinin büyük bir bölümünü oluşturacaktır. Ancak onyıllardır edinilen deneyimler, bu alanlarda ilerlemenin, daha geniş bir bağlamda, işleyen bir hükümet, ekonomik büyüme, temel altyapı (örneğin, ulaşım), ve fiziksel güvenlik gibi diğer etmenlerden kuvvetli bir şekilde etkilendiğini göstermiştir.²⁹

Türkiye'de, Milenyum Kalkınma Hedefleri raporunun hazırlanmasına 2003 yılının Haziran ayında başlandı. Bu raporda, bütün amaçlar ve hedefler Türkiye açısından değerlendirildi ve tüm bu hedeflerle amaçların diğer hedeflerle bağlantısı vurgulandı. Raporda hedeflerin tanımları, bunları ölçme yöntemleri ve veri kaynakları belirtildi; şimdiki durum anlatıldı; eldeki verilere ve bilgilere dayanarak yakın gelecekte olması beklenen gelişmeler planlandı; eksiklik olan alanlar araştırıldı ve gelecekle ilgili

²⁹ Elizabeth Littlefield, J. Morduch, and S. Hashemi, "Is Microfinance an Effective Strategy to Reach the Millennium Development Goals?" **CGAP Focus Note**, No. 24, Washington DC, January 2003, s. 1.

beklentilerin altı çizildi. Bir sonraki Milenyum Kalkınma Hedefleri Raporu, yoksulluk, cinsiyetler arası eşitsizlik, eğitim ve çevre ile ilgili konularda elde edilen istatistikler doğrultusunda eşitsizlikleri saptamak ve bunların üzerine gitmek için Birleşmiş Milletler ve hükümet ortaklarıyla birlikte çalışan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın hedefleri savunmasında ve siyasi tavsiyeler vermesinde kilit rol oynayacak.

Türkiye, Milenyum Kalkınma Hedefleri'nde gösterilen hedeflerden bir çoğunu gerçekleştirme yolunda. Türkiye'de, çocuk ölüm oranlarının azaltılması ve cinsiyetler arası eşitsizliğin giderilmesi yönünde halihazırda ilerlemeler kaydedildi. İkinci Hedef (Evrensel ilköğretime ulaşılması), Altıncı Hedef (HIV/AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele edilmesi) ve Sekizinci Hedef (Kalkınma için küresel bir ortaklık geliştirilmesi) gibi diğer bazı hedefler de önemli adımlar atıldı. Ancak tüm bu olumlu girişimlere rağmen, Türkiye'nin 2015' e kadar, eğitim ve sağlık alanlarındakiler başta olmak üzere, Milenyum Kalkınma Hedefleri'nden bazılarını gerçekleştirmesi çok zor görünüyor. Örneğin, Türkiye, özellikle cinsiyetler ve coğrafi bölgeler açısından yapısal eşitsizlik konularında büyük zorluklarla ve yapısal engellerle karşı karşıya. Sonuç olarak, Birinci Hedef (Aşırı yoksulluk ve açlığın kökünün kazınması), Üçüncü Hedef (Cinsiyet eşitliğinin desteklenmesi), Dördüncü Hedef (Çocuk ölümlerinin azaltılması) ve Beşinci Hedef (Anne sağlığının iyileştirilmesi) gibi bazı hedeflerin gerçekleşmesinde birtakım sorunlar yaşanıyor. Türkiye, Milenyum Kalkınma Hedefleri'ni başarılı bir şekilde yerine getirebilmek için, kız çocuklarının eğitimi ve sağlık gibi belli alanlardaki kalkınma çalışmalarını dört kat arttırmak durumunda.³⁰

³⁰ UNDP, "Binyıl Kalkınma Hedefleri", **Mikrofinans Sektörü Geliştirme Projesi**, (Çevrimiçi) <http://www.mikrofinansurkiye.org/index.php>, 5 Nisan 2006.

1.3.7 Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele

Sosyal refahın artması ekonomide istikrarın sağlanarak sürdürülebilir bir büyüme trendinin yakalanması ile yakından ilişkilidir. GSMH 2003 yılında yüzde 5.9, 2004 yılında yüzde 9.9, 2005 yılının ilk çeyreğinde ise yüzde 5.3 oranında artmıştır. GSMH’de kaydedilen iyileşmeye paralel olarak ve Türk Lirasının dolar karşısında son dönemlerde değer kazanması sonucunda, 2003 yılında 3.383 dolar olan kişi başına milli gelir 2004 yılında 4.172 dolara yükselmiştir. Kişi başına milli gelirden kaydedilen olumlu gelişmeler gelir dağılımının iyileşmesine de katkıda bulunmuştur. Nüfusun en yoksul kesimini temsil eden birinci yüzde 20’lik dilimin toplam yıllık kullanılabilir gelirden aldığı pay 2002 yılındaki yüzde 5.3 seviyesinden 2003 yılında yüzde 6’ya yükselmiştir. En zengin kesimi temsil eden beşinci yüzde 20’lik dilimin ise toplam yıllık kullanılabilir gelirden aldığı pay, yüzde 50.1 seviyesinden yüzde 48.3’e düşmüştür.³¹

2004 yılı gelir yöntemiyle GSYİH sonuçlarına göre; işgücü ödemelerinin GSYİH içindeki payı 2003 yılındaki yüzde 26.1 seviyesinden 2004 yılında yüzde 26.3’e yükselmiştir (Tablo 1.13). Bu artış özel sektör işgücü ödemelerindeki yükselişten kaynaklanmaktadır. Faktör ödemeleri içerisinde işgücü ödemeleri lehine olan kısmi düzelme ücretlilerin net reel gelirlerindeki artıştan da görülmektedir. Nitekim 2004 yılında, ortalama kamu kesimi net işçi ücretlerinde, devlet memuru maaşlarında ve asgari ücrette reel iyileşme görülmüştür.

³¹ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), 2005 yılı Programı Destek Çalışmaları**, Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler, Ankara, 2006, s. 223. (Çevrimiçi) <http://www.dpt.gov.tr>, 27 Mart 2006.

Tablo 1.13: GSYİH İçindeki Faktör Ödemelerinin Payı

(Yüzdeler)

Faktör Ödemeleri	2000	2001	2002	2003	2004
Üretim ve İthalat Vergileri (Net)	13.5	14.0	15.1	16.3	16.9
Sabit Sermaye Tüketimi	6.6	8.3	8.6	7.6	7.0
İşgücü Ödemeleri	29.2	28.3	26.3	26.1	26.3
Kamu	14.9	15.0	14.0	13.9	13.3
Özel	14.3	13.3	12.3	12.2	12.9
İşletme Artığı	50.8	49.4	50.0	50.0	49.8
Tarım Geliri	11.5	9.4	9.3	9.5	9.1
Diğer (Kira, Kar, Faiz) Gelirler	39.3	40.0	40.7	40.5	40.7
GSYİH	100	100	100	100	100

Kaynak: DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), 2005 yılı Programı Destek Çalışmaları**, Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler, Ankara, 2006, s. 222.

GSYİH içinde faktörlere yapılan ödemelerden tarım gelirlerinin payı 2003 yılında yüzde 9.5 iken, 2004 yılında yüzde 9.1'e düşmüştür. Bununla birlikte tarımın GSYİH içindeki payı 2001 yılında, yüzde 12.1 iken, 2004 yılında yüzde 11.2'ye düşmüştür. Tarım sektöründeki istihdamın toplam istihdam içindeki payı 2001 yılından 2004 yılına yüzde 3.6 oranında azalmıştır. Tarım sektöründeki istihdam oranı ve bu sektörün GSYİH içindeki payı yıllar itibarıyla azalma eğilimindedir. Ancak, bu iki gösterge arasında hala bir paralellik söz konusu değildir. Bu durum, yoksulluk riski ile en fazla karşı karşıya olanların sektör itibarıyla tarım sektörü, çalışanların işteki durumuna göre ise yevmiyeli ve ücretsiz aile işçileri olmasına sebep olan en önemli etkenlerden biridir. Genel yoksulluk oranı yüzde 28.1 iken, toplam istihdam içindeki payı 2003 yılında yüzde 7.9 olan yevmiyelilerin yoksulluk oranı aynı yıl yüzde 43.1, toplam istihdam içindeki payı yüzde 19.6 olan ücretsiz aile işçilerinde ise yoksulluk oranının yüzde 38.5 olduğu görülmektedir.

Türkiye'deki hanelerin kira ve konuttan sonra en fazla harcama yaptığı gıdada fiyat artış hızı genel fiyat artış hızının gerisinde kalmıştır. 2004 yılında tüketici fiyatları genel endeksi yüzde 9.3 oranında artarken, en düşük gelir grubunun en fazla harcama yaptığı gıda ve alkolsüz içkiler grubunda bu artış yüzde 6.6 oranında gerçekleşmiştir. Yaşanan ekonomik gelişmelerin reel gelir düzeylerini artırması ile, istihdamda önemli artışlar olmamasına rağmen, mutlak yoksulluğun ileri boyutlara ulaşmadığı görülmektedir. DİE tarafından 2003 Hanehalkı Bütçe Anketi verileri kullanılarak yapılan Yoksulluk Çalışması sonuçlarına göre, 2003 yılında Türkiye'de yaklaşık olarak 894 bin kişi gıda yoksuludur ve bu rakam toplam nüfusun yüzde 1.29'una karşılık gelmektedir. Gıda yoksulluğu oranı kırsal yerleşim yerlerinde yüzde 2.15, kentsel yerleşim yerlerinde ise yüzde 0.74 olarak tahmin edilmiştir. 2003 Yoksulluk Çalışması'na göre, Türkiye'de 19.4 milyon kişi gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altındadır. Gıda yoksulluğuna benzer biçimde, gıda ve gıda dışı yoksulluk oranı da kırsal yerleşim yerlerinde, kentsel yerlere göre daha yüksektir. Türkiye geneli için bu oran yüzde 28.12 iken, kırsal yerleşim yerlerinde yüzde 37.13, kentsel yerleşim yerlerinde ise yüzde 22.3'tür.

Uluslararası karşılaştırmalarda kullanılan yoksulluk sınırları esas alındığında satın alma gücü paritesine göre kişi başına günlük 1 dolar yoksulluk sınırı olarak alındığında, 2004 yılında Türkiye geneli için yoksulluk oranı yüzde 0.02 iken, sınır 2.15 dolar olarak belirlendiğinde bu oran yüzde 2.49 ve sınır 4.3 dolar olarak belirlendiğinde ise, yüzde 20.89 olarak gerçekleşmektedir (Tablo 1.14). Türkiye geneli için göreceli yoksulluk oranı (eşdeğer kişi başına tüketim harcaması medyan değerinin yüzde 50'sinin yoksulluk sınırı olarak belirlendiği durumda) yüzde 14.18, kırsal yerleşim yerlerinde yüzde 23.48 ve kentsel yerleşim yerlerinde yüzde 8.34'tür.

Tablo 1.14: Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Yoksulluk Oranları

(Yüzdeler)

	Türkiye		Kır		Kent	
	2003	2004	2003	2004	2003	2004
Gıda yoksulluğu (açlık)	1.29	1.29	2.15	2.36	0.74	0.62
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	28.12	25.60	37.13	39.97	22.30	16.57
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı*	0.01	0.02	0.01	0.02	0.01	0.01
Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı*	2.39	2.49	3.71	4.51	1.54	1.23
Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı*	23.75	20.89	32.18	32.62	18.31	13.51
Görelî yoksulluk	15.51	14.18	22.08	23.48	11.26	8.34

Kaynak: TÜİK, **Türkiye İstatistik Yıllığı 2005**, Yayın No.3009, Ankara, Mayıs 2006, s. 385.

*2003 yılı için 1 \$'ın satın alma gücü paritesine (SGP) göre karşılığı olarak 732.480 TL, 2004 yılı için ise 780.121 TL kullanılmıştır.

5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu gereğince Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan ve 2006-2008 dönemini kapsayan Orta Vadeli Program'daki (OVP) beş gelişme ekseninden biri 'Sosyal İçerme ve Yoksullukla Mücadele' olarak belirlenmiştir. Bu başlık altında, dezavantajlı kesimlerin (eğitimsiz kişiler, sosyal güvencesi olmadan çalışanlar, korunmaya muhtaç ve suça eğilimli çocuklar, yaşlılar ve özürllüler gibi) hayat şartlarının iyileştirilmesini amaçlayan politikalara vurgu yapılmaktadır. OVP'deki söz konusu eksen Türkiye'nin yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadelesinin ana hatlarını çizmektedir. Bu bağlamda, mevcut sosyal koruma sisteminin geliştirilmesi ve yeni istihdam alanları oluşturulması yoksullukla mücadelede temel yaklaşımlar olarak ön plana çıkmaktadır.

Türkiye, AB'nin Sosyal Dışlanma ile Mücadele Stratejisi kapsamında Sosyal İçerme Belgesi hazırlık çalışmalarına başlamış olup, belgenin 2006 yılında tamamlanması planlanmaktadır. Sosyal İçerme Belgesi'nin, Türkiye'nin yoksulluk ve

sosyal dışlanma ile mücadele kapsamındaki ana sorun alanlarına ilişkin analiz yapan ve AB'nin ortak politikalarıyla uyumlu politika önlemlerinin yer aldığı bir metin olması öngörülmektedir.

İstihdam yaratıcı küçük ölçekli projelerin mikrofinans kuruluşları aracılığıyla desteklenmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Bu kapsamda, Türkiye, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ile Mikrofinans Sektörünün Geliştirilmesine Hazırlık Safhası Yardımı başlıklı projeyi 1 Ocak 2005 tarihi itibarıyla başlatmıştır. Proje, fakirliğin azaltılması stratejisi çerçevesinde Türkiye'de mikrofinansın geliştirilmesi için bir dizi faaliyetin desteklenmesini amaçlamaktadır.

Üretici için istikrarlı bir gelir ve üretim ortamı yaratabilmek ve sürdürülebilir rekabetçi bir tarım sektörü oluşturmak amacıyla halen büyük oranda Doğrudan Gelir Desteği (DGD) şeklinde yürütülmekte olan destekleme politikaları, 'Tarım Stratejisi 2006-2010' çerçevesinde, üretim odaklı olarak yeniden düzenlenmiş olup, DGD ödemelerinin yanı sıra hem üretime yönelik hem de tarım ve çevre etkileşimini dikkate alan yeni destekleme araçlarının uygulanmasına geçilecektir. Ayrıca, tarım sektörü kaynaklı işsizlik ve göçün yönetilmesi ile kırsal/kent tarımsal istihdam dengesini sağlamaya yönelik olarak, AB politikalarını da dikkate alacak şekilde, tarım dışı önlemler ağırlıklı, ulusal düzeyde kırsal kalkınma politikalarına ilişkin çalışmalar sürdürülmektedir.³²

1.4 Yoksulluğun Azaltılması İçin Dünya Bankasının Politikaları

GOÜ'de Dünya Bankası yoksulluğun önlenmesiyle ilgilenen ana uluslararası birimdir. Dünya Bankasının yapısal denge ve yoksullukla ilgili faaliyetlerden, IMF (Uluslararası Para Fonu) ise esasen makroekonomik işlerden sorumlu olduğu için iki

³² A.e., s. 224.

kuruluş arasında bir sorumluluk dağılımı bulunmaktadır.³³ Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren GOÜ'le olan ilişkilerinde Dünya Bankasının önemli gündem maddelerinden birisi yoksulluğun azaltılması olmuştur. Ayrıca Banka, finansal ve diğer teknik türdeki yardımların da ana amacını yoksulluğun azaltılması olarak belirlemeye başlamıştır.

Yoksullukla mücadelede Dünya Bankasının izlediği politikalar zamanla farklılaşma göstermiştir. 1960'lı yıllarda birçok iktisatçına göre, yoksulluğun azaltılmasında en iyi yol GOÜ'in sanayileşmesini hızlandırmak ve altyapıya daha çok yatırım yapmaktır. 1970'li yıllarda kırsal gelişmeye daha fazla önem verilmeye başlanmıştır. 1980'lerde ise durum tamamen farklılaşmıştır. Çünkü birçok GOÜ artan borç ve azalan döviz gelirleriyle birlikte önemli makroekonomik sorunlarla karşı karşıya gelmişti. Bunun sonucunda Dünya Bankasının ağırlıklı olarak ilgisi yoksullukla mücadeleden çok makroekonomik dengenin sağlanmasına kaymıştır. Böylece kamunun ekonomik ağırlığının azaltılması ve piyasanın rolünün artırılması gibi neo liberal politikalara dayalı ekonomik reform programları aktif bir şekilde desteklenmeye başlanmıştır. IMF ile birlikte Dünya Bankasının yürüttüğü bu programların etkileri konusundaki tartışmalar hala devam etmektedir. 1990'lı yıllarda uluslararası ekonomik koşullar Bankayı, tekrar yoksullukla mücadeleyi ana gündem yapmaya yöneltmiştir. Böylece 1990 yılında özel olarak yoksullukla mücadeleye ayrılan bir Dünya Kalkınma Raporu hazırlanmıştır. Yoksullukla mücadele konusunda 1990 raporunun temel vurguları şöylece özetlenebilir.³⁴:

1) Ekonomik Büyüme: Dünya Bankası, hiçbir ülkenin ekonomik büyüme olmadan yoksulluğu azaltamayacağını savunmaktadır. Bu, genel olarak isabetli bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Ancak burada büyümenin tarzı önem kazanmaktadır. Çünkü Dünya Bankası, daha çok emek yoğun sanayiye ve geniş tabanlı tarımsal kalkınmaya dayalı bir büyüme stratejisini önermektedir. Öneri, nüfusunun

³³ Joseph E. Stiglitz, **a.g.e.**, s.15.

³⁴ Barbara Ingham, **Economics and Development**, McGraw-Hill, Cambridge, 1995, s. 240-241.

yaklaşık yüzde 90'ın tarımla uğraştığı Afrika için savunulabilir gözükmektedir, ancak Dünya Bankasının büyüme ve dolayısıyla yoksulluğu azaltmak için önerdiği neo liberal politikaların (tarım ürünlerine olan fiyat sınırlamalarının kaldırılması, ithalat kısıtlamalarının kaldırılması, sermaye yoğun sanayilere sübvansiyonların azaltılması ve döviz kuru reformları gibi) gelişmekte olan dünya ülkelerine ne ölçüde uygun olduğunun tartışıldığını hatırlatmak yerinde olur. Büyümenin stratejisi konusunda tartışma olmasına karşın, tüm literatürde hızlı ve her kesimin yararlandığı bir büyüme olmaksızın yoksulluğun ortadan kaldırılamayacağı konusunda bir uzlaşma bulunmaktadır. Srinivasan,³⁵ Dünya Bankasının anlayışına paralel olarak böyle bir büyüme stratejisi için sağlık ve eğitime önem vererek fiziki ve beşeri sermayenin etkin biçimde kullanıma geçirilmesi ve liberal dış ticaret ve yatırımlar yoluyla ekonominin kendi içerisinde ve uluslararası ölçekte rekabetin teşvik edilmesi gerektiğini belirtmektedir.

2) Ekonomik Denge: Dünya Bankasının 1980'li yıllardan beri izlediği yapısal denge politikalarının gelişmekte olan dünyada yoksulları olumsuz etkilediği görülmektedir. Dolayısıyla Dünya Bankası, ekonomik reform ve makroekonomik denge konusunda ısrarını sürdürmesine karşın, bu politikaların yoksullar üzerindeki olumsuz etkilerini bertaraf etmek amacıyla zarar görebilecek kesimler için güvenlik ağları oluşturulması, kamu harcamalarından temel sosyal hizmetlere daha çok pay ayrılması ve yoksullara yönelik sosyal hizmetlerin etkinliğinin artırılması gibi önlemlerin alınması istenmektedir.

3) İnsana Yatırım Yapmak: Dünya Bankası, büyümenin nimetlerinden yoksulların yararlandırılması için sağlık, eğitim ve aile planlamasına ağırlık vermektedir. Özellikle burada kadınların eğitimine ağırlık verildiği görülmektedir.

³⁵ T.N. Srinivasan, "Poverty and Undernutrition in South Asia", *Food Policy*, 25, 2000, s. 269.

4) Katılım ve Çevre: yoksulluğun yok edilmesi için bu kesimlerin proje dizaynı ve uygulamasına katılımları sağlanmalı ve bu amaçla sivil toplum kuruluşları güçlendirilmelidir. Yoksulların yönetime daha etkin ve aktif katılımları için demokrasinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Dünya Bankası ayrıca, özellikle yoksullar için yaratabileceği olumsuzluklar açısından çevrenin korunmasına da büyük önem vermektedir.

5) Dünya Bankası Borçları: Dünya Bankası yoksulluğun azaltılmasına dönük olarak borç verme hedefini giderek öne çıkarmaktadır. Özellikle Dünya Bankası, yoksullukla mücadele kapsamında beşeri kaynakların geliştirilmesi, sosyal sektörlere daha fazla kaynak sağlanması, kırsal bölgelerdeki temel altyapı hizmetlerinin gerçekleştirilmesi ve çevrenin korunması gibi alanlarda kaynak sağlama eğilimindedir.

1990'lı yıllardan itibaren Dünya Bankasının izlediği kalkınma stratejisinde insana yatırım yapma hedefi giderek önem kazanmaktadır, çünkü sağlıklı ve eğitilmiş bir nüfusa sahip olmaksızın sürdürülebilir bir büyümeye ulaşılamayacağı yönünde genel bir kabul ortaya çıkmıştır.³⁶ Gerçekten de son zamanlarda ekonomik büyümeyle beşeri gelişme arasındaki ilişkilerin açığa çıkarılması önemli derecede ilgi görmeye başlamıştır. Bu konuyla ilgili yapılmış çalışmalarda³⁷ ekonomik büyümeyle beşeri gelişme arasındaki ilişkilerin karşılıklı olduğu vurgulanmakta ve özellikle ülkeler arasında yapılan regresyon analizleri sonucunda her iki değişkenin karşılıklı etkileşimi konusunda anlamlı bir ilişkinin varlığının tespit edildiği belirtilmektedir. Bu çerçevede eğitim ve sağlığa yönelik kamu harcamalarının ekonomik büyümeyle beşeri gelişme arasındaki en önemli bağlardan birisi olduğu ifade edilmektedir.³⁸

³⁶ J.A. de Beyer, Alexander S. Preker, Richard G.A. Feachem, "The Role of the World Bank in International Health: Renewed Commitment and Partnership", **Social Science & Medicine**, 50, 2000, s.170.

³⁷ Gustav Ranis, Frances Stewart and Alejandro Ramirez, "Economic Growth and Human Development", **World Development**, Vol. 28, No. 2, 2000, s. 197-219.

³⁸ Ayşe Meral Uzun, **a.g.e.**, s. 5-7.

1.4.1 Dünya Bankası Politikalarının Yoksulluk Üzerine Etkisi

Dünya Bankası nüfusunun önemli bir kısmı yoksulluk çizgisinin altında bulunan ülkelere kaynak, teknik yardım ve politika önerisi sağlayan kalkınma amaçlı bir kurumdur. Dünya Bankasının temel misyonu yoksulluğun yok edilmesidir. Ancak Dünya Bankasının izlediği politikaların yoksulluğu ne ölçüde azalttığı konusunda çok farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. Özellikle yatırımlar için sağlanan yardımlarla yoksulluğun azaltılamadığı, teknoloji açığının kapatılamadığı, eğitim ve beşeri sermaye birikimi için sağlanan kaynakların hem büyüme hem de yoksullukla mücadelede istenilen sonuçları ortaya koyamadığı bir çok araştırmacı tarafından vurgulanmaktadır. Dünya Bankası çevrelerinde genellikle hızlı nüfus artışı ve hükümetlerin bunu kontrol etmek için yeterince fon ayırmamasını başarısızlığın temel nedeni olarak görme eğilimi bulunmaktadır. Oysa uzun yıllar yoksulluğu düşürme çabalarının neden başarısız kaldığı konusunda çok sayıda çalışma yapmış olan Dünya Bankası iktisatçılarından William Easterly, yüksek nüfus artışının bir efsane olduğunu, esas doğum kontrolunun, ekonomik kalkınmadan geçtiğini belirtmektedir. Burada yoksulluğun önlenmesi açısından iki önemli tespit yapılmalıdır.³⁹ Öncelikle Easterly'in belirttiği gibi tüm tarihi örneklerde nüfus artışı kalkınmayla birlikte azalmıştır. Bunun dışındaki yöntemlerle, diğer bir ifadeyle gelir ve eğitim imkanlarını geliştirmeden nüfus artışını kontrol çabaları genellikle başarısız kalmaktadır. İkinci önemli nokta, Dünya Bankasının GOÜ'e sağladığı yardımlar ve borçların gerçekte yoksullukla mücadeleden çok, borç krizlerini aşımakroekonomik istikrarı temin etmeye yönelik olduğudur. Gerçekten de Dünya Bankasının borç verme sürecinde yoksulluk ve çevre gibi konuları yeterince dikkate almadığı sıklıkla dile getirilmektedir. Bu politikanın doğruluğunun tartışılması bir tarafa bırakılırsa onun en azından yoksullukla mücadelede başarısız kaldığı görülmektedir. 1990'lı yıllarda 24 geçiş ekonomisi, Batılı iktisatçıların önerileri doğrultusunda 143 yapısal denge amaçlı borç almıştı. Sonuçta üretimde büyük kayıplar

³⁹ William Easterly, "The Effect of IMF and World Bank Programmes on Poverty" UNU/WIDER, Discussion Paper No. 2001/102, 2001, s. 1-18.

ortaya çıkmış ve yoksulluk artmıştır. Öyle ki, bu ülkelerde günlük iki dolardan daha aşağı gelir düzeyine sahip olanların yüzdesi 1.7'den 20.8'e yükselmişti.⁴⁰

Dünya Bankasının yoksullukla ilgili politikaları özellikle yapısal denge programları açısından eleştirilmektedir. Yaygın olan görüşe göre bu politikalar emek piyasalarının deregülasyonu ve yüksek faiz oranları nedeniyle yoksullar üzerinde olumsuz etkiler ortaya çıkarmıştır. Bir başka deyişle kamu harcamalarının azaltılması ve devalüasyon dahil, ortodoks ekonomik politikaların yoksullara ağır yük getirdiği savunulmaktadır. Bir kısım iktisatçılar ise yapısal denge programlarının büyümeyi yaratamadığı ve yoksulların bu programlardan marjinal biçimde yararlandığını öne sürmüşlerdir.⁴¹ Öte yandan bazı düşünürler⁴² 1980'li yıllardan beri Dünya Bankası ve IMF tarafından GOÜ'e dış borçlarının yeniden görüşülmesinin koşulu olarak sunulan makroekonomik programların yüz milyonlarca insanın yoksullaşmasına neden olduğunu ve yapısal uyum programlarının büyük oranda ulusal paraların istikrarsızlaşmasına ve GOÜ ekonomilerinin batışına katkı yaptığını iddia etmektedir. Bu bakış açısı Dünya Bankası ve IMF gibi kurumları yoksulluğun küreselleşmesine yol açmakla suçlamaktadır. Bu görüşün dünya ölçeğinde büyük bir destek bulduğu açıktır, ancak yoksullukla mücadelede kayda değer bir başarının ortaya konamamasının tüm sorumluluğunu Dünya Bankasına yüklemek eksik ve taraflı bir bakışı temsil etmektedir. Çünkü bu kurumlardan reform amacıyla sağlanan kaynaklar yerel hükümetler tarafından çoğu zaman amacına uygun kullanılmamıştır. Aslında Dünya Bankası bu kaynaklarla hükümetlerin politik kararlarını etkilemeyi hedefliyordu. Ancak bu süreçte hükümetlerin politika kararlarında önemli bir değişikliğin olmadığı Dünya Bankasının yaptığı araştırmalar sonucunda saptanmıştır. Birçok ülkede iktidarlar, alınan borçları ve diğer tür yardımları verimsiz biçimde ve çoğu zaman yolsuzlukların finansmanında

⁴⁰ Ayşe Meral Uzun, **a.g.e.**, s. 7-8.

⁴¹ Paul A. Dorosh, David E. Sahn, "A General Equilibrium Analysis of the Effect of Macroeconomic Adjustment on Poverty in Africa", **Journal of Policy Modeling**, 22, (6), 2000, s 753-54.

⁴² Michel Chossudovsky, **Yoksulluğun Küreselleşmesi**, (Çev: Neşenur Domaniç), Çiviyazıları, İstanbul, 1999, s. 37.

kullanmışlardır. Böylece yoksullara gitmesi gereken kaynaklar iktidar çevrelerine kullandırılmış ve dolayısıyla bir taraftan yoksulluk daha da artarken diğer taraftan da ülkenin borç yükü büyümüştür. Unutulmaması gereken bir nokta Dünya Bankası ve IMF'nun hiçbir ülkeye ya da hükümete zorla borç vermediğidir. Ayrıca ödeme zorluğu dönemlerinde bu tür kurumların bulunmaması daha yüksek faizle kaynak bulmaya yol açacağından yoksulluğun ilerlemesine yol açacaktır. O halde çok taraflı kurumlar gibi GOÜ hükümetleri de geçmişte yapılan yanlışlarda kendi sorumluluklarını fark ederek yoksulluk politikalarını buna göre düzenlemelidir. Dünya Bankasının da artık küresel düzeyde yoksullukla mücadele amacıyla kaynak sağlamada çok daha dikkatli davranması zorunlu gözükmektedir. Herkese yardım ve borç verme yerine hak edene, yani alınan kaynakları verimli ve gerçekten yoksulluğun azaltılması doğrultusunda kullanan ülkelere kaynak sağlamak daha doğru bir çözüm olacaktır. Yoksulluğun yok edilmesi amacıyla verilecek yardımlarda ayrıca şu noktaların göz önüne alınmasında fayda bulunmaktadır. Yardımların büyüme üzerindeki etkisinin ekonomik politikaların niteliğine bağlı olduğu ve azalan verimlerle karşı karşıya geldiği bilinmelidir. Çünkü yardımların miktarının politikaların niteliğini sistematik olarak etkilemediği çok sayıda örnek bulunmaktadır. Bu durum bazen koşullu yardımlarda bile görülmüştür.⁴³

1.4.2 PRSP Yaklaşımı ve Dünya Kalkınma Raporları

Günümüzde ciddi bir sorun haline gelen küresel yoksulluğun azaltılabilmesi için Dünya Bankasının daha geniş bir sorumluluk üstlenmesi gerektiği söylenebilir. Gerçekten de son yıllarda Dünya Bankasının bu konuda daha aktif bir strateji izlemeye başladığı da görülmektedir. 2001 yılı Ağustos başlarında Dünya Bankası ve IMF 1999'da benimsenen yaklaşım üzerine yoksulluğun azaltılması stratejileriyle ilgili kapsamlı bir bildiri yayınlamıştı. Yoksulluğu Azaltma Stratejisi Bildirileri (Poverty Reduction Strategy Paper-PRSP) olarak bilinen bu bildiriler, Eylül 1999'da Yüksek Borçlu Yoksul Ülkeler (HIPC) insiyatifinin bir parçası olarak Dünya Bankası ve IMF

⁴³ Ayşe Meral Uzun, **a.g.e.**, s. 8-9.

tarafından başlatılmış ve hem çok uluslu kalkınma ve finansal kurumlarının önemli politika araçlarını hem de küresel entegrasyon içerisinde uluslararası kamu politikalarının daha geniş ölçüde yakınlaşmasını temsil etmiştir. Genellikle bu bildirimlerde ülkelerin makroekonomik, yapısal ve sosyal politikalarını ve programlarını belirli bir zaman dilimi içerisinde büyümeyi teşvik edip, yoksulluğu azaltacak şekilde dizayn etmek hedefi öne çıkmaktadır. Uygulamada bu strateji büyümeye yönelik imkanların değerlendirilmesi, yolsuzlukların önlenmesi gibi iyi bir yönetim çerçevesinin teşvik edilmesi, eğitim ve sağlık sektörüne öncelik verilmesi gibi esaslara sahip olmuştur.⁴⁴ PRSP'ler bir açıdan da düşük gelirli ülkelerin hükümet harcamalarını yoksulluğu azaltacak önlemlere yönlendiren ulusal bir strateji olarak görülebilir. Bir PRSP önce yoksulluğun sebeplerini ardından da onu ortadan kaldırmak için hangi girişimlere (politika değişiklikler, kurumsal reformlar, projeler ve programlar) ihtiyaç olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. PRSP'lerin amacı kalkınma çabalarını yoksullukla mücadelesi üzerine yoğunlaştırmaktır. Çünkü 1990'lı yıllara kadar kalkınma yardım ve projeleri yoksullukla mücadele açısından beklenen sonuçları yaratmamıştı. 1998 yılı itibariyle günde iki dolardan daha düşük gelire sahip olanların sayısı 2.8 milyarı aşmıştı. Oysa 1980'lerde başlayan liberalleşme ve ticaret artışı dünya ekonomisinin büyümesine yol açmış, ancak yoksullarla zenginler arasındaki açık giderek büyümüştür.⁴⁵

Dünya Bankası her yıl belirli konularda kendi araştırma kurulunun görüşlerini içeren Dünya Kalkınma Raporu (World Development Report-WDR) yayınlamaktadır. İlk defa basıldığı 1978 yılından beri bu raporda çok farklı konular gündeme gelmiştir. 1980'lerde gündem yoksulluktur. 1980'li yılların sonlarında Dünya Bankası, her on yılın raporunun konusunu yoksulluğun oluşturmasına karar vermiştir. Böylece 1990 ve 2000 yılında WDR'nun konusu fakirliğe ayrılmıştır. Bu raporlarda anahtar politika bildirisi GOÜ'de yoksulluğun azaltılması olarak belirlenmiştir. Her iki raporda da söz

⁴⁴ David Craig, Doug Porter, "Poverty Reduction Strategy Papers: A New Convergence", **World Development**, Vol. 31, No. 1, 2003, s. 53-69.

⁴⁵ Ayşe Meral Uzun, **a.g.e.**, s. 9-10.

konusu ülkelerin yoksulluğu nasıl azaltılabileceği konusunda kapsamlı politika tavsiyeleri yer almıştır. 1990 yılındaki raporun ana vurgusu emek yoğun ekonomik büyüme, beşeri sermaye yatırımları ve bireyler ve hane halkları için güvenlik ağları oluşturulması üzerine olmuştur. Bu yaklaşım şu anda GOÜ üzerine araştırmalar yapan birçok iktisatçı ve yardım kuruluşu tarafından kabul edilmesine karşın hangi konulara daha ağırlık verilmesi gerektiği hususunda bazı anlaşmazlıklar varlığını devam ettirmektedir.⁴⁶

1990 Raporunun politika çatısı, Dünya Bankası içerisinde önemli bir destek kazandığı için 2000 yılı raporuna da egemen olmuştur. Ancak on yıl boyunca yapılan çok sayıda yeni çalışma ve GOÜ'e ait kantitatif ve kalitatif verilerin artması yeni değerlendirmeler yapmaya imkan vermektedir. Özellikle hangi politikaların büyümeyi teşvik ettiği, beşeri sermayenin ekonomik ve sosyal sonuçları üzerindeki etkisi ve güvenlik ağlarının dizaynı konusunda çok şey öğrenilmiştir. Öncelikle 2000 raporunda yoksulluk kavramına dahil edilmeyen çeşitli unsurlar eklenerek yeni ve daha geniş bir yoksulluk tanımı getirilmiştir. Böylece yoksulluk sadece gelir açısından değil, aynı zamanda sağlık ve eğitim imkanlarının yetersizliği olarak ifade edildi. Yeni raporda yoksulluğun önlenmesi konusunda daha kapsamdı bir yaklaşım ile hem büyümenin gerekliliğine hem de kamu kurumlarına ve siyasal sorunlara yer verilmiştir. Ayrıca bu raporda kırsal gelişme konusunun da oldukça geniş biçimde ele alındığı görülmektedir. Bu çerçevede kurumsal altyapının yeterli olmaması halinde piyasaların liberalize edilmesinin olumsuz etkilerine, kırsal kurumların yoksullar için daha aktif rol üstlenmesinin önemine, piyasa reformlarının yoksul kesimler üzerindeki etkisini yeni sosyal koruma önlemleriyle bertaraf etme gereğine işaret edilmiştir.⁴⁷ Özetle 2000 yılı raporunda çok boyutlu bir yoksulluk tanımı benimsenmiş, onunla ilgili yeni ve daha dengeli bir strateji getirilmiştir. Bu çerçevede büyümenin önemine vurgu yapılırken

⁴⁶ Paul Glewwe, "Review of World Development Report 2000/2001: Attacking poverty", World Bank, Oxford University Press, Oxford, 2001, **Agricultural Economics**, 27, 2002, s. 85-87.

⁴⁷ Simon Maxwell, Ian Urey and Caroline Ashley, "Emerging Issues in Rural Development", An Issues Paper, **Overseas Development Institute**, London, January 2001, s. 5.

aynı zamanda onun yoksulluğu azaltacak şekilde yeniden dağıtılması, piyasalar için güçlü kurumsal temeller yaratılması ve yoksul insanlar için sosyal kurumlar inşa edilmesi gibi hedefler öne çıkarılmıştır.⁴⁸ 2000 yılı raporunda yoksullukla mücadele için 3 politika aracı öne çıkmıştı⁴⁹:

1) Yetki verme: Devletin ve sosyal kurumların fonksiyonlarını iyileştirmeye yönelik adımlar ekonomik büyüme ve sosyal hareketlilik üzerindeki sınırlamaları azaltarak hem büyümeye hem de eşitliğe katkıda bulunacaktır. Adem-i merkezileşme yeterince mali ve teknik olanaklar yaratırsa, devlet birimlerinin yoksulların sorunlarına daha etkin müdahale etme imkanı yaratabilir.

2) Fırsat: Yoksullar sürekli olarak maddi fırsatların (iş, kredi, elektrik, temiz su, okul, sağlık, v.b.) önemine işaret etmektedirler. Bu imkanların yaratılabilmesi için en başta büyümenin ve dolayısıyla yatırım ve teknolojik gelişmenin sağlanması kaçınılmazdır. Bu açıdan istikrarlı mali ve parasal politikalar ve basit ve şeffaf düzenlemeler yapılarak yatırımların önü açılmalıdır. Özel yatırımlar kamu yatırımlarıyla desteklenmelidir.

3) Güvenlik: Dünya Bankası bu politika ile kamu sağlık kampanyaları ile hastalık riskini, baraj inşaatıyla su baskınları riskini, güçlü makroekonomik ve finansal politikalarla ekonomik kriz riskini azaltmayı önermektedir.

2000 yılı raporu bir bütün olarak incelendiğinde 1990'lı yıllar boyunca yoksullukla ilgili yapılmış olan çalışmaların sentezinin gerçekleştirildiği görülebilir. Bu çalışma yoksullukla ilgili çalışma yapacaklar için çok iyi bir başvuru ve oldukça zengin bir bilgi kaynağı durumundadır. Kavramın genişletilmesinin iyi yanlarına rağmen

⁴⁸ Simon Maxwell, "Developing the Consensus", **New Economy**, Vol. 7, Issue 4, December 2000, s. 10-11.

⁴⁹ Nora Lastig, Nicholas Stern, "Broadening the Agenda for Poverty Reduction: Opportunity, Empowerment, Security", **Finance & Development**, IMF, Washington DC, December 2000, s. 5-6.

GOÜ’de tüm kötülüklerin (demokrasi eksikliği, suç ve eğitimsiz kamu çalışanları gibi) yoksullukla ilişkilendirilmesinin uygulamada bazı problemler yaratması söz konusu olabilecektir. Raporda hangi politikaların ve programların en öncelikli konuma sahip olacağını belirlenmesi konusunda da yeterince çaba gösterilmemiş gibidir.⁵⁰

1.5 Yoksullukla Mücadele İçin Atılması Gereken Diğer Adımlar

Ülkeleri büyüme ve kalkınma hedefleri doğrultusunda daha fazla teşvik edebilmek için çokuluslu kurumların ve özellikle de Dünya Bankasının daha aktif bir rol üstlenmesi gerektiği açıktır. Yoksulluğun giderilmesine yönelik çabaların başarılı olabilmesi için tek başına makroekonomik reformlar yeterli olmamaktadır. Çünkü bu ülkelerde dünya ekonomisine sağlıklı katılımı sağlayacak derecede sağlıklı ve eğitilmiş nüfus bulunmamaktadır. Dolayısıyla yoksul ülkelere öncelikle bu temel sorunlarıyla baş etme imkanını sağlayacak teknik ve finansal destek verilmelidir. Bunun yanında teknolojinin geliştirilmesine ayrı bir önem verilmelidir. Dünya Bankasının 1998 yılında tüm yoksul ülkelere bilim ve teknolojinin geliştirilmesi amacıyla aktardığı kaynak toplamı ABD’deki bir farmakoloji şirketinin araştırma geliştirme bütçesinin beşte birinden daha az olduğu düşünülürse bu konunun ne kadar ihmal edilmiş olduğu ortaya çıkacaktır.⁵¹

1990’lı yılların deneyimleri, hangi işlerin öncelikle ele alınması gerektiği konusunda zengin bir miras bırakmıştır. Bu çerçevede uluslararası ekonomik istikrarın sağlanması, eşitsizliğin azaltılması, yatırımların teşviki, kurumsal kapasitenin geliştirilmesine daha büyük önem verilmesi gibi politika öncelikleri küresel gelişme

⁵⁰ Ayşe Meral Uzun, **a.g.e.**, s. 10-11.

⁵¹ Jeffrey Sachs, “A New Global Consensus on Helping the Poorest of the Poor”, **Annual World Bank Conference on Development Economics 1999**, (Eds: Boris Pleskovic and Nicholas Stern), Washington 2000, s. 42.

çabalarının sürdürülebilirliği ve başarısı, dolayısıyla yoksullukla mücadele açısından son derece önemli görülmelidir.⁵²:

Uluslararası ekonomik istikrar için ülkeler karşılaştıkları ve karşılaşacakları şokların etkilerini hafifletecek kurumları ve politikaları geliştirmek zorundadır. Bu tip önlemlerin örnekleri güçlü ve çok iyi denetim altına alınmış bir bankacılık sistemi, birbirlerine bağlı uluslararası kredi ağları oluşturulması, dış şokların etkilerine karşı koyacak kamu bütçe süreçlerinin ve kurumlarının yaratılması ve dış şokların etkilerini dağıtacak bir döviz kuru rejiminin kurulması olabilir. Bu önlemlerin çoğunun etkin kurumlara bağlı olduğu unutulmamalıdır.

Yatırımların teşviki, ekonomik büyüme ve sürdürülebilir iktisadi politikalar için vazgeçilmez öneme sahiptir. Ekonomik büyüme yoksulluğun yok edilmesi için her zaman yeterli değildir. Fakat diğer yoksulluğu azaltma çabaları büyüme olmadan yetersiz kalmaktadır. Bu açıdan hem tasarruf oranları hem de yabancı yatırımlar kritik değişkenler haline gelmektedir. Asya krizinin gösterdiği gibi yüksek tasarruf oranları ülke ekonomisini krize girmekten kurtarmasa bile, ekonominin dış şoklardan korunmasına yardım edecek güçlü bir finansal sistemi geliştirmek için gereklidir. Bununla birlikte yüksek yurt içi tasarruf oranları ve yabancı sermaye bir çok reform yapan ülkenin altyapı ve sosyal hizmetler talebini karşılamak için gerek duyduğu büyük yatırımların finansmanı için gereklidir. Çoğu ülkede yatırım talebi büyüklüğü ve yeni teknolojilere duyulan ihtiyaç veri iken yabancı sermayeye bağlılık yıllar boyunca devam edecektir. Genel anlamda özel yatırımcılar için cazip olan koşulları ve politikaları sunan ülkeler kendi sosyal programları için ve bu politikalara kamu desteğini temin etmek için daha kolay fon bulacaktır. Özel yatırımları çekme kapasitesi bir ülkenin ekonomik istikrarında ve hayat koşullarının iyileşmesini sağlayacak politikaların devamında kritik bir faktördür.

⁵² Moises Naim, "Washington Consensus and Washington Confusion?", **Foreign Policy**, Issue 118, 2000, s. 94-98.

GOÜ'nün yakın zamanlarda yaptığı makroekonomik reformların yatırım ortamını iyileştirici etkiler yapması beklenebilir. Ayrıca gelişmiş ülkelerin yoksulluğun azaltılması konusunda duyarlılıkları giderek artmaktadır. Tüm bunlar, yatırımları teşvik edecek yeni fırsatlar yaratabilecektir. Yatırım ortamının iyileştirilmesi büyümeyi, büyüme de yoksullukla mücadeleyi kolaylaştıracaktır.⁵³

Eşitsizliğin azaltılması, yoksullukla mücadelede dikkatlerin odağı olmayı sürdürmesine karşın, günümüzde gelir eşitsizliği de neredeyse yoksullukla aynı dereceye çıkmıştır. Eşitsizlik yeni bir fenomen olmamakla birlikte son yıllarda dünyada politik tartışmaların merkezi olmuştur. Bu sorunun bütün çıplaklığı ile açığa çıkması hükümetleri eşitsizliğe ve gelir dağılımındaki açığı azaltmaya karşı daha ciddi önlemler almaya sevk etmiştir. Bazı ülkelerde bu çabalar politik bir zemine kaydı ve dolayısıyla izlenen politikalar iyi ses getirmesine rağmen pratikte eşitsizliği daha da arttırdı ve gelişmeyi geciktirdi. Bunlara örnek olarak, korumacı ticaret ve yatırım politikalarının benimsenmesi, serveti yeniden dağıtmayan vergiler, enflasyonist açıklar yaratmaksızın karşılanabilecek sosyal güvenlik ağları, hali hazırda çalışanların lehine olacak iş kanunları (ki bunlar işsizler için ayrılan geliri ve istihdam fırsatlarını daraltmıştır) verilebilir. Bu politikalar genel olarak büyümeyi geciktirmiş ve yoksulluğu artırmıştır, ayrıca daha adil bir gelir dağılımına yönelik ilerlemeleri de geciktirmiştir.

Büyüme ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiler bir ölçüde ülkenin gelişme stratejisi ve sosyo-kültürel çevresiyle yakından ilişkilidir. Küresel ekonomide eşitsizlik ve yoksullukla mücadele için spesifik olarak büyümenin kazançlarını, ondan yeterince yararlanamayan kesimlere de paylaşılacak bir strateji izlenmesi gereklidir. Bu amaçla yoksulların katılabileceği sektörlerdeki ekonomik faaliyetler teşvik edilmeli; ekonomi, yoksul kesime daha iyi ve kaliteli eğitim ve sağlık hizmetleri sağlayacak şekilde yeniden yapılandırılmalıdır. Büyümenin nimetlerinden herkesin yararlanacağı

⁵³ Nicholas Stern, "A Strategy for Development", **Annual World Bank Conference on Development Economics 2001/2002**, (Eds: Boris Pleskovic and Nicholas Stern), Washington 2002, s. 33.

beklentisinin kendiliğinden gerçekleşmediği görüldüğü için yoksulluğa doğrudan müdahaleler önem kazanmaktadır. Dünya Bankasının yoksulların hayat koşullarını iyileştirecek çabalara sağladığı imkanlar ve kaynaklar genişletilmelidir.⁵⁴

Kurumsal kapasitenin geliştirilmesi, Zayıf ve etkinsiz kamu kurumları ekonomik reformların kara delikleridir. Bir çok ülkede onlar topluma düşük kazançlar sağlayan faaliyetleri gerçekleştirmekte, emek piyasalarını bozmakta, ülkenin toplam verimliliğini ve uluslararası rekabeti azaltmakta ve haksız kazançlara neden olmaktadır. Kamu kurumları siyasi sistemi bozan rüşvetin merkezini oluşturmaktadır. Bir çok yoksul ülkede kamu sektörü kurumları uygun fonksiyon görmemekte ya da hiç çalışmamaktadır. Hastane, okul veya polis departmanları gibi çoğu yerin hizmet talebi büyük olmasına rağmen yeterli personeli ve teçhizatı bulunmamaktadır. Diğerleri ise emek kanunları ve diğer düzenlemelerle tahrip olmuşlardır. Vergi ve gümrük birimleri, tarımsal destekleme kuruluşları gibi yerler ise özünde yolsuzluklar ile işlemektedir. Kurumların yeniden düzenlenmesi için uzun vadeli bir çaba ve oldukça zor siyasi ve teknik işler yapılması zorunludur. Üstelik kurumların inşa edilmesi siyasal tıkanıklıklara ve ekonomik dalgalanmalara neden olabilir. Bir bakanın değişmesi veya ani bir bütçe kısıntısı bir kamu örgütünün örgütsel kültürünün modernize edilmesini veya genel anlamda iyileştirilmesine yönelik çabaları yıllarca geciktirebilir. Güçlü makroekonomi ve rekabetçi bir özel sektör gereklidir. Fakat istikrar ve piyasa reformları güçlü ve etkin bir kamu sektörü olmaksızın düzenli bir şekilde sürdürülemez. İlerlemenin piyasa reformlarını gerçekleştirmeye ve genişletmeye imkan verip vermemesi kurumların inşasına yönelik güvenilir yaklaşımların belirlenmesine bağlıdır.

Küresel olarak her geçen gün daha da önemli hale gelen yoksullukla mücadele kalkınma ekonomisinin ilgi odağı olmaya devam etmektedir. Yoksullukla mücadele için

⁵⁴ Shahid Javed Burki, “The World Bank in a Globalizing World”, Notes for a Talk at the Commonwealth Secretariat, **IMF-World Bank Conference on Developing Countries and Global Financial System**, London, June 22-23, 2000, s. 4.

en başta vurgulanması gereken şey, sürdürülebilir bir büyümenin gerekliliğidir. Yakın geçmişte Doğu Asya gibi yoksullukta mutlak bir başarı kazanmış bütün ülkeler aynı zamanda hızlı bir büyüme süreci geçirmişlerdir. Ekonomik büyüme ne kadar hızlı olursa yoksulluk o kadar süratle azalmaktadır. Bunun yanında makroekonomik dengesizliklerin de yoksulluk ile yakın ilgili olduğu belirtilmelidir. Çünkü makroekonomik çöküşler hem yoksulu daha yoksullaştırmakta hem de yoksul sınıfına yeni insanlar katmaktadır. Dolayısıyla uzun vadede yoksullukla mücadele için istikrarlı bir makroekonomik çevrede sürdürülebilir büyümenin sağlanmasına önem verilmesi gerekir.

Latin Amerika ülkeleriyle ilgili deneyimler eşitsizlik ve yoksulluk gibi problemlerin sadece düşük oranlı büyümenin yarattığı problemler değil, aynı zamanda doğrudan ona (düşük oranlı büyümeye) katkı yapan unsurlar olduğunu açığa çıkarmıştır. Sermaye piyasası zayıf, kamusal eğitime yeterince kaynak ayıramayan, adalet sistemleri yetersiz az gelişmiş ülkelerde yoksulluk ve vasıfsızlık üretkenliğin önüne ciddi engeller getirmektedir. Bir kısır döngü içerisinde kaybedilen fırsatlar düşük büyümeye ve yoksulluğun kalıcı olmasına neden olabilmektedir.⁵⁵

Yoksullukla mücadelenin başarısı için çok daha yoğun ve kurumsal bir küresel işbirliğinin geliştirilmesi son derece önemlidir. Çünkü sadece borç ve yardım ile ciddi bir başarı sağlanamadığı görülmüştür. Artık uluslararası yatırımlar, göç, ticaret, finansal akımlar yanında kültürel ve siyasi konularda işbirliği olanakları geliştirilerek bunlar için kurumsal altyapı sağlanması zorunludur. Şüphesiz tüm bu alanlarda başarı için en fazla sorumluluk gelişmiş ülkelere ve onların denetimindeki çok uluslu kuruluşlara düşmektedir. Bu ülkeler veya kuruluşlar GOÜ'nün kaynaklarının etkin kullanımı konusunda bilgi ve teknik desteği sağlamalıdır. Ayrıca verilen borç ve yardımların amacına uygun kullanılması konusunda daha aktif bir tutum takınılmalıdır. Kaynakları yolsuzlukların finansmanında kullanan ülke veya hükümetlere yeni yardım ve kaynaklar

⁵⁵ Ayşe Meral Uzun, **a.g.e.**, s. 13-16.

verilmemelidir. Çünkü bu süreçte alınan borçlar verimsiz kullanıldığı için toplam borç yükü ve faizin yükü büyümekte ve bu da yoksulluğun daha da derinleşmesine yol açmaktadır. Uluslararası borçlar ve yardımlar hak eden ülkelere aktarılmalıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUĞUN ÖNLENMESİ İÇİN BANGLADEŞ'TE UYGULANAN PROJELER

2.1 Bangladeş: Bir Profil

Bağımsız bir devlet olan Bangladeş 'Bangladeş Halk Cumhuriyeti' olarak bilinir. 1201-1757 yıllar arasında toplam 550 sene müslüman idaresinde kalmıştır. Müslümanlardan sonra 190 sene Bangladeş'i İngilizler yönetmiştir (1757-1947). İngilizler Hint yarı kıtasının tamamını yönetmiştir. Ağustos 1947'de ada Hindistan ve Pakistan olmak üzere ikiye bölünmüştür. Günümüzün Bangladeş'i Pakistan'a bağlıydı ve Doğu Pakistan olarak bilinirdi. Dokuz ay süren kanlı Bağımsızlık Savaşı'nın neticesinde 16 Aralık 1971'de Bangladeş bağımsız ülke olarak dünya haritasında yerini almıştır (26 Mart 1971-16 Aralık 1971). Bangladeş uyruklular Bangladeşli olarak bilinir. Ülkenin başkenti Dhaka ve resmi dili Bangla'dır.

Bangladeş Güney Asyanın Kuzeydoğusunda 20° 30' ve 26° 38' Kuzey enlem ve 88° 01' ve 92° 41' Doğu boylamda yer almaktadır. Ülkenin yüzölçümü 147,570 kilometre karedir ve standart zamanı GMT+6'dır. Bangladeş'in Kuzeyi, Kuzeydoğusu ve Batısında Hindistan yer almaktadır. Güneydoğusunda Birmanya ve Güneyde Bengal körfezi yer almaktadır. 12 gemicilik mil deniz su ölçüme sahiptir. Ülke deniz seviyesinden pek yüksek olmayan düz ve çok verimli arazilere sahiptir. Bangladeş'in Kuzeydoğusu ve Güneydoğusunda dağ ve tepeler mevcuttur. Ülkede küçük ve büyük toplam 230 nehir mevcut ki bunların uzunluğu 24,140 kilometredir ve bunların çoğu Bengal körfezine dökülmektedir. Toplam arazinin yüzde 13.36'lık kısmında orman mevcuttur. Ülkede genelde muson ve tropikal iklimi hakimdir. Bir senede altı mevsim yaşanıyor. Hakim iklimler kış, yaz ve musondur. Kış Kasımda başlayıp Şubat'ta bitiyor.

Kışın sıcaklığın en düşüğü 7.22° C-12.77° C (45° F-55° F) ve en yükseği 23.88° C-31.11° C (75° F-85° F). Yazın (Mart-Haziran) en yüksek sıcaklığı 36.66° C (98° F). Ama bazı yerlerde zaman zaman sıcaklığın 40.55° C (105° F)'a çıktığını de görülmüştür. Muson mevsimi Temmuzda başlayıp Ekimde bitiyor. Yıllık yağmur miktarı 1429-4338 milimetre ve bunun yüzde 80'i muson mevsimde yağar.¹

22 Ocak 2001 itibari ile ülkenin nüfusu 123.1 milyon; 62.7 milyon erkek, 60.4 milyon kadındır. 94.3 milyon insan köylerde yaşarken 28.8 milyon insan şehirde yaşamaları sürdürüyorlar. Yıllık nüfus artışı (1991-2001) yüzde 1.47. Cinsiyet oranı 103.8'dir ve kilometre kareye nüfus yoğunluğu 834'tür.² 2003'te nüfusun 133.4 milyona ve yoğunluğu 904'e ulaşmasını bekleniyor. 2001 yılında okuma yazma oranı ise yüzde 65.³

Tarım halen insanların en geniş uğraş alanı olup nüfusun yüzde 62.30'u istihdam etmektedir. 2002-2003 mali yılında tarım ve tarıma dayalı sektörlerin ülke ekonomisi GSMH'nın yüzde 23.47'sini oluşturuyor. Bangladeş dünyanın en verimli arazilere sahiptir. Eğitilmiş çiftçinin azlığı ve tarımda yüksek teknolojinin kullanılamaması dönüm başına verimin düşmesine nedenidir. Mahsulların arasında pirinç, buğday, patates, şeker kamışı, hint keneviri, tütün, çay, çeşitli yağlı tohumlar bulunuyor. Tarımın sosyo-ekonomik kalkınma ve kırsal ekonomin büyümesi, yoksulluğun azalması konusunda çok büyük bir rolü vardır. İlk bakışta ülke ekonomisi tarıma dayalı gibi gelse de ülkede çok sayıda orta ve büyük ölçekli sanayi kuruluş mevcuttur. Bunların içinde en önemliler sanayiler ise şunlar: hint keneviri, tekstil ve hazır giyim, çay işletmeleri, şeker, çimento, kağıt, deri işleme tesisleri, kimyasal maddeler, gübre. 2002-03 mali yılındaki GSMH'nın sektör bazında dağılımını şöyle sıralanabilir: Tarım yüzde 23.46,

¹ Bangladesh Bureau of Statistics, **Statistical Yearbook of Bangladesh 2000**, Planning Division, Ministry of Planning, 21nd edition, Haziran 2002, s. xix-xx.

² Bangladesh Bureau of Statistics, **Statistical Pocketbook of Bangladesh 2002**, Planning Division, Ministry of Planning, Nisan 2004, s. 3.

³ Ministry of Finance, **Bangladesh Economic Review 2003**, Economic Adviser's Wing, Finance Division, Government of the People's Republic of Bangladesh, Haziran 2003, s. xvi.

Endüstri yüzde 27.17 and servis yüzde 49.37.⁴ Bangladeş'in para birimi Taka (Tk)'dır ve bir Taka 100 paisa'dan oluşur. 2002-2003 mali yılında ülkenin toplam GSYİH'sı 51,897.24 milyon ABD dolar, (1 ABD \$ = 57.90 Tk). GSYİH'daki artış oranı yüzde 5.33'tü. Kişi başına düşen milli geliri 407 ABD \$.⁵

2.2 Yoksulluğun Azaltılması Stratejisi: Bir Eleştiri

Bangladeş'in orta vadeli planları, yoksulluğun nasıl yenileceği konusu çok detaylı bir şekilde ortaya koymaktadır. Devlet ve STK'ların planların çerçevesinde ki gayretleri yoksulluğun azaltılmasında önemli başarılar getirmiştir. Dolayısıyla bu tür başarılar Devlet ve STK'ları daha çok işbirliği yapmasına zorlamaktadır.

Yoksulluğun azaltılması ilk beş yıllık kalkınma plan (1973-78)'in temel hedefiydi. Bu temel hedefe varmak için 4.1 milyon yeni iş imkanı yaratmak planın esas amaçlardan biriydi ve bundan dolayı daha çok küçük yatırımlarla açılacak iş sahaları benimsendi. Bu strateji gereği yatırım olanaklarının çoğu tarım ve tarıma dayalı sanayine aktarılmıştır. Arz tarafında planın yoksulluğun azaltılması için temel strateji olarak temel gereksinim olan gıda maddelerinin en az harcanması gereken miktarda halka sunmaktır. Yeteri miktarda temel gıda ve gereksinimleri olan çeşitli gıda maddeleri, yağ, giyim, şeker v.s.'nin minimum fiyatla tüketiciye ulaştırılması sağlanmıştır. Eşit bir dağıtımı için iki aşamalı bir yöntem uygulanmıştır. Birincisi, mümkün olan miktardaki yoksul insanlara temel gereksinimlerini ucuz fiyatına market ve devlet kuruluşlarından sağlamaktır. İkincisi, yüksek kişisel tüketim ve gelirin önüne geçebilmesi için bazı önlemleri alınmıştır. Bunların içinde tarım arazilerin adil dağıtımı (arazi reformu), endüstri hisselerin halka arzedilmesi, Dış ticarete tekel yerine çeşitlilik, yüksek gelire yüksek vergi, kara paranın denetimi v.s. not edilebilir.

⁴ Ministry of Finance, **a.g.e.**, s. 23

⁵ **A.e.**, s. xvi-xvii

İkinci beş yıllık kalkınma planı yoksulluğun giderilmesinde önemli başarı elde etmiştir ve bu başarı, temel gereksinimlerin kolay ve ucuz temini, tarımsal ürünün üretimdeki patlama, iş imkanların çoğalması ve gelir dağılımında adil bir yaklaşım ile elde edilmiştir. Plan esas itibari ile temel tüketim gereksinim ve sosyal ihtiyaçların sağlanması hedeflemiştir. Devlet ve bazı STK'lar yoksulluk azaltma programı ülke çapında genişlemiştir. İkinci beş yıllık kalkınma program süresince çeşitli uluslararası yardım kuruluşları (Swedish International Development Agency-SIDA, European Economic Community-EEC, Canadian International Development Agency-CIDA) devlet ve STK'ların programlarına katkıda bulunmuştur. Özellikle yerli STK'ları uluslararası yardım kuruluşlardan yüklü miktarda yardım almıştır. Seksenli yıllarındaki gelişmeler yardımda bulunan uluslararası kuruluş ve ülkelerin dikkatini çekmiştir. Bu dönemin başında kişi başına düşen milli geliri 130 ABD dolar ve yaklaşık yüzde 76 oranındaki insan yoksulluk sınırının altında yaşıyordu. Fakat ikinci beş yıllık plan süresinin sonunda kişi başına düşen milli geliri 136 ABD dolara çıkarken ve yoksulluk çeken insanların oranı yaklaşık yüzde 64'e düşmüştür. Aslında büyüme hedefi yüzde 7.2'di fakat doğal afetler ve kaynakların yetersizliği bu hedefe varmasına engel olmuştur. Bu dönemde ekonomidaki büyüme yüzde 3.8'le sınırlı kalmıştır. Kişi başına düşen kalori miktarı 1981-82'de 1943 kilo kalori iken 1984-85'te bu ancak 1950 kilo kaloriye yükselmiştir ki bu düşük bir başarı olarak değerlendirilmiştir. Gıda karşılığı iş bu dönemde 1149 milyon yeni iş-günü imkanı sağlamıştır. İkinci beş yıllık kalkınma döneminde işsizlik oranında herhangi bir iyileştirme sağlayamamıştır. Hatta bu dönemde (özellikle 1984-85) 3.65 milyon iş-yıl oluşturulması hedeflenmişti fakat bu ancak 3.20 milyon iş-yıl'la sınırlı kalmıştır.⁶

Üçüncü beş yıllık kalkınma planının temel hedefi, kırsal kalkınmasının sağlanması ile yoksulluğun yenilmesi idi. Ülke vatandaşlarının kişisel becerilerinin geliştirilmesine özel önem verildi ve bunun arkasında ki hedef bireyleri daha çok

⁶ Hasnat Abdul Hye, **Below the Line, Rural Poverty in Bangladesh**, The University Press Limited, Dhaka, 1996, s. 53-60.

üretken hale getirecek işlere yönlendirerek yoksulluğun azaltmasıydı. Büyük ölçekli modern tesisleri için büyük sermayelerin gereksinin duyulduğu için Plan bu tür alanlardan daha ziyade kırsal alanda çok az sermaye ile kurlabilen iş alanlarına insanları yönlendirmiştir. Hayvancılık ve kırsal alt yapı projeleri çok sayıda insana iş imkanı sağlamıştır. Planda özellikle kırsal kesimde yaşayan insanların üretimde kullanacak beceri ve bilgi birikimi artırılması için değişik bölgeler eğitim danışmanlık büroların kurulmasını sağlamışlardır. Bu dönemde yaklaşık 100 özel ve devlet kuruluşu kırsal alanda yaşayan fakir halkın gelirlerini arttırmak üzere faaliyette bulunmuştur. Bu kuruluşların çoğu yeterince topluca bir yaklaşım kırsal halkına sunmamıştı. Ama Grameen Bankası ve Bangladeş Kırsal İlerleme Komite-BKİK (Bangladesh Rural Advancement Committee-BRAC) kuruluşları istisna idi. Ortalama büyüme oranı yüzde 3.8 olarak gerçekleşti fakat hedef yüzde 5.4'tü. Aman (pirincin bir çeşit) pirincin üretimdeki patlama GSMH'da büyümeyi yüzde 5.8'e kadar yükselmiştir fakat yoksulluğun azalmasında pek fazla etki yapamamıştır. Araştırmalar gösteriyor ki tarımdaki toplam artışı yüzde 1.7'de kalmıştır oysa ki hedef yüzde 4'tü.⁷

Uzun vadeli strateji gereği 4.üncü beş yıllık kalkınma planında (1990-95) toplumun alt gelir grubuna sahip nüfusun (toplam nüfusun yüzde 50'si) iş imkanı ve gelirini arttıracak alanlardaki yatırımlar teşvik edilmiştir. Kırsal nüfusunun günlük hayatının kolaylaştırmasına yönelik gıda karşılığı kırsal altyapı oluşturma işlerde çok sayıda işçi çalıştırılmıştır. Bu zaman zarfında insan kaynakların geliştirilmesi için eğitim, sağlık ve sosyo-ekonomik alanlarda geçmiş nisbeten daha fazla kaynak ayrılmasına rağmen yeterli değildi. İşsizliğin esas sebebi çalışabilecek insan sayısındaki artışı karşılayacak sayıda iş sahalarının açılmamasıdır.

1995-2010 yıllarını kapsayan kalkınma planı yoksulluğun azaltılması için daha çok sosyal yönü güçlü olan projeleri öne çıkarmaktadır. Sosyal seferberlik sağlayan projeleri aracı ile insanın sağlıklı beslenmesine katkı da bulunabilecek ve kendi

⁷ A.e., s. 61-66.

imkanlarının da oluşturulmasını imkan verecek projeler esas alınmaktadır. Örnek olarak tavukçuluk, balıkçılık, arıcılık, hayvancılık, halıcılık, çiçek üretimi v.s. sayılabilir.

İş ve üretimin, tam bir paket halinde sunulması hedeflenmiştir ki arz, eğitim, teknoloji, pazarlama, kooperatifçilik v.s. ilgili bütün bilgileri bu paketin içinde bulunsun. Bu paket projelerin temel hedefi gruplar halinde bazı teşekküllerin geliştirilmesi ve böylece aralarındaki dayanışmanın canlandırılmasıdır. Bu projelerden yararlanacak insanların yoksulluğu tam manası ile kurtulabilmesi için yeterli zaman ayrılması şarttır. Diğer taraftan yardım kuruluşlar, hükümet ve diğer kaynaklardan güçlü finans kaynakların bu projelere doğru kanalize edilmesi çok önemlidir.

2.3 Bangladeş'te Mikrofinans

Bangladeş çok yüksek potansiyel sahibi bir ülke olmasına rağmen dünyanın en yoksul ülkelerinden bir tanesidir. Yoksulluğun yükü ülke nüfusun yarısı olan kadınlara oransız olarak düşer. Bu nedenle kırsal istihdam ve yoksulluğu azaltma Bangladeş devletinin geliştirme gündeminde üstün özellik tanınmaktadır. Bu büyük ölçekli programa devlet kurumlarının yanı sıra sivil toplum kuruluşlarında destek olmaktadır. Mikrofinans programını uygulamada önemli gelişmeler olmuştur. Fakir insanlar için bankacılık sisteminden sermaye almak oldukça zordur. Küçük işlemlerin yüksek harcama olması, yüksek risk olması, düşük kazanç olması, fiziki olarak yan yana olmamalarından dolayı çoğu formal finansal kurumlar fakir insanlara yardım etmemektedir. Finansal kurumlardan yardım yapılmadığı için bu düşük gelirli insanlar kendi imkanlarına ve resmi olmayan kaynaklarına güvenir. Fakir insanlar kurumsal kredi ve diğer servisler hakkında eksik bilgiye sahiplerdir; ödeme, sigorta, para transfer v.s. gibi. Çoğu fakir aileler bu imkanları zor buluyorlar. Gelir meydana getirme faaliyetlerini başlatmak için serbest çalışma sermaye kredisi insanların kapılarına götürmek gerekir. Böylece, mikrofinans yoksulluğu azaltmak için bir yaklaşımdır.

2.3.1 Mikrofinansın Tanımı

Mikrokredinin çok geniş bir yelpaze de yayıldığını görmek mümkündür. Sonuç itibari ile mikrokredi öyle bir kredi ki yoksul insanların hayatlarını değiştirmeye yönelik finansal kaynak olup bu kaynak fakiri iş sahibi yapıp, kendi ayaklarının üzerinde durmasını sağlamaktadır. Tasarruf programı da mikrokredi uygulamada önemli bir yere sahiptir. Dünya Bankası tarafından basılan Mikrofinans El-kitabı'nda mikrofinans, bir finansal ve/veya sosyal gelişimi sağlayan bir aracı olarak tanımlanmıştır. Bu ara metod kredi, tasarruf, sigorta servisleri, kendi sosyal haklarının korunmasına yönelik dernek oluşumu ve yetkililerin üzerine belirli ölçüde baskı oluşturulması v.s. içermektedir. Mikrofinans, dar gelirli insanların kendilerinin ve ailelerinin geçimlerini sağlayabilmeleri amacıyla gelir elde edebilmeleri için kendi işletmelerini kurmaları veya geliştirmeleri için verilen kredilerin ve diğer finansal hizmetlerin (tasarruf hizmetleri, iş geliştirme programları gibi) tümüdür.⁸ Mikrokredi; iş yapma fikri olup, gelir getirici bir faaliyette bulunmak üzere, küçük bir başlangıç sermayesine ihtiyacı olan yoksullara imkan verilmesidir. Sadece güvence dayanan, teminatsız ve kefilsiz küçük sermaye şeklindeki mikrokredi, yoksulların kendi kendilerine yoksulluktan kurtulmaları için etkili bir stratejidir.⁹ Üç türlü mikrofinans kaynak mevcuttur.

i. kurumsal olmayan kaynaklar. Örneğin tefeci, kuyumcular, dükkancılar v.s.

ii. Yarı kurumsal kaynaklar, mesela sivil toplum kuruluşları.

iii. Kurumsal kaynaklar, örneğin kırsal bankalar, kooperatifler v.s.

Mikrofinans enstitülerinin esas işi mikrofinans desteği sağlamasıdır.

⁸ KEDV, **Maya Mikro Ekonomik Destek İşletmesi (2002-2006)**, İstanbul, Şubat 2003, s. 2.

⁹ Aziz Akgül, "Zenginliğin Yaygınlaştırılması için Mikrokredi Uygulaması: Türkiye Grameen Mikrokredi Projesi," **Türkiye İsrarı Önleme Vakfı Yayınları**, Türkiye'nin Sorunlarına Çözüm Serisi: 10, Ankara, Ekim 2003, s. 8

2.3.2 Mikrofinansın Evrimi

Arazi sahibi olmayan köylülerin her hangi bir birikimi olmadığından herhangi bir iş kurabilmesi için krediye ihtiyaç duyar. Bu ihtiyaç yıllardır süre geliyor. Bu kredi ihtiyacı bugüne kadar ancak yüksek faizle borç vereninden temin edebiliyorlardı fakat tefecilerin çok yüksek miktarda faiz talep etmesi köylüleri daha çok perişan etmiştir. Ticari bankalar değişik nedenlerden ötürü köylülere kredi vermemiştir. Mikrofinans kavramı ve kredi yöntemi köylülerin kredi ihtiyaçlarına güçlü bir cevap olarak ortaya çıkmıştır.

1970'li yıllarda mikrokredinin mucidi Prof Dr. Muhammed Yunus'un öncülüğünde kurulan Grameen Bankası fakir köylüye mikrokredi vermeye başlamıştır. Bu uygulama göstermiştir ki fakir, kredisinin geri iadesine daha sadıktır. Özellikle mikrokredinin bu kadar başarılı olacağı otoriteler tarafından hiç tahmin edilmemişti. 1990'lı yıllar mikrokredi açısından Bangladeş'te tam bir devrim yaşanmıştır. Ülkede Mikrokredi dağıtımı esasen STK-Mikrofinans Enstitüsü (MFE)'lerin işidir. Azda olsa devlet kuruluşlar da mevcuttur.

Mikrofinans Enstitüsü, çok yoksullara finans hizmetleri sunan bir kuruluştur. Mikrofinans Enstitülerinin çoğu, düşük gelir düzeyindeki nüfusun belirli kesimlerine yardım etmek amacını güden sivil toplum kuruluşları ve örgütleridir. Bu kuruluşların hemen hemen tümü mikrokredi verirler ve genel olarak kamudan değil, sadece bu kredilerin borçlularından küçük miktarlarda tasarrufları geri alırlar. Mikrofinans endüstrisinde, mikrofinans enstitüsü terimi, bu tip hizmetleri vermek amacıyla kurulmuş çok değişik ve farklı kuruluşları anlatmak amacıyla kullanılmaktadır: örneğin, sivil toplum kuruluşları, kooperatifler, kredi birlikleri, özel ticaret bankaları ve devlet bankalarının belirli bölümleri gibi. Mikrokredi veren sivil toplum kuruluşlarının büyük kısmı, belki de çoğunluğu, pek çok başka finans-dışı kalkınma ve geliştirme faaliyetleriyle de uğraşmaktadırlar. Ancak kendilerini mikrofinans içinde gören ve

yeniden şekillendirilen ve derinleştirilmiş finans sektöründe kesinlikle bir rol oynayacak olan başka kuruluşlar da vardır. Bunlar, mahalli topluma dayanan finansal araçlardır. İnşaat kooperatifleri ve kredi birlikleri gibi bazıları üyelik bazlı kuruluşlardır. Diğerleri ise mahalli girişimciler veya belediyelerin sahip olduğu ve yönettiği kuruluşlardır. Bu kuruluşların müşteri tabanı finansal sivil toplum kuruluşlarının müşteri tabanından daha geniştir ve onlar da kendilerini resmi finans sektörünün bir parçası olarak görmektedirler.

Mikrofinansın ilk uygulamaları 30 yıl önce Bangladeş ve Bolivya gibi birkaç ülkede başlatılmış, 1980'lerden sonra ise geliştirilerek Güney Asya, Afrika, Doğu Asya, Güney Amerika ve Doğu Avrupa'daki birçok ülkeye yayılmıştır. Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, Uluslararası Finans Kurumu gibi pek çok kurum ve kuruluş mikrofinans programlarına dünya çapında aktif olarak finansal ve teknik destek vermektedirler. Bu kurumların haricinde, mikrofinans konusunda uzmanlaşmış uluslararası sivil toplum örgütlerini, enstitüleri, üniversiteleri önemli miktarlarda bağışta bulunan büyük yardım kuruluşlarını ve çok uluslu şirketleri de kapsayan ciddi bir mikrofinans topluluğu da faal olarak Üçüncü Dünya ülkelerine finansal ve teknik destek sağlamaktadırlar.¹⁰

STK-Mikrofinans Enstitüsülerindeki büyüme iki yeni önemli kuruluşun meydana gelmesine sebep olmuştur. Birincisi Köy İşi Yardımı Vakfı-KİYV (Palli Karma Sahayak Foundation-PKSF) ve ikincisi Kredi ve Kalkınma Forum-KKF (Credit and Development Forum-CDF)'dur. KİYV hem fakire kredi hem de STK-Mikrofinans Enstitüsülere gerekli olan fon aktarmaktadır. İkincisi olan KKF, STK-Mikrofinans Enstitüsülerin arasında bir şebeke vazifesi görüyor.

¹⁰ KEDV, a.g.e., s. 2-3.

2.3.3 Mikrofinans Programının Kapsamı

Dünyadaki yoksulların büyük çoğunluğu kırsal alanlarda yaşamaktadır. Ancak bunların çoğu ihtiyaç duydukları mali hizmetlere erişimden yoksundur. Bu kişilere sunulan mali hizmetler, ister gayri resmi, ister resmi, isterse girdi kredisi sağlayan tüccarlar ya da tarımsal işlemciler tarafından sunulmuş olsun, nispeten daha maliyetli ve katıdır. Kırsal kesimlerde çalışma düşüncesinde olan mali kurumlar, düşük eğitim seviyesi ve kötü altyapı gibi sayısız kısıtlamalarla karşı karşıya kalacaktır. Ayrıca, birçok mikrofinans kurumunun temel ürünleri, yani, geri ödemeleri sık aralıklarla yapılması beklenen kısa vadeli işletme sermayesi kredileri, uzun süreli veya mevsimsel tarımsal faaliyetlere uygun değildir. Bangladeş'te çeşitli finansal kuruluşlar (devlet bankaları, özel bankalar), yarı finansal kuruluşları mikrofinans programları uygulamaktadır.

Mikrofinans sektöründe doksanlı yıllarında tam bir talep patlaması yaşanmıştır ve bu başarı bugüne kadar süre gelmiştir. Şu ana kadar 13 milyon kişi mikrofinanstan yararlanmıştır. Tablo 2.1'de ilgili kuruluşların dağılımı gösterilmiştir. Bazı mikrofinans kullanan insanların birden fazla finans kuruluşundan kredi aldığını bilinen bir gerçek olup bu oran yaklaşık yüzde 15'tir. Bu durumda net mikrofinans kredi kullananların sayısı 11 milyon olarak hesaplanmaktadır.¹¹

¹¹ Salehuddin Ahmed, "Microcredit and Poverty: New Realities and Issues", **Journal of Bangladesh Studies**, Vol. 5, No. 1, 2003. s. 5.

Tablo 2.1: Mikrofinans Programının Kapsamı (Haziran 2002'e Kadar)

Kurum Adı	Ödememiş Alıcıların Sayısı	Dağıtılmış Miktarı (milyon dolar)	Ödenmemiş Miktarı (milyon dolar)
KİYV tarafından finanse edilmiş KİYV Ortak kurumlarının Alıcıları	3569565	67066.22	11912.45
KİYV tarafından finanse edilmemiş KİYV Ortak kurumlarının Alıcıları	4000979	90584.00	13880.68
KİYV ortak olmayan STK-MFE	1118931	29689.03	3503.925
Grameen Bankası	2367641	161411.20	12218.70
BKKK	634500	26500.48	2148.20
Gençlik Kalkınma Departmanı	352956	4713.27	274.47
Kırsal Yoksulluk Önleme Vakfı	276923	9158.18	1164.84
Bangladeş Tarım ve Kırsal Kalkınması (BTKK)	41494	734.33	167.88
Sosyal Hizmetleri Departmanı	49452	md	139.71
Bangladeş küçük ev ve külübe Endüstrilerin kooperatifi	46002	md	359.09
İnsangücü, İstihdam ve Eğitim Kurumu	1912	md	131.04
Ulusal Kadın Kurumu	3052	md	27.50
Halk Bank (Janata Bank)	129920	16240.40	991.364
Rupali Bank Limited	1519	16.77	9.09
Bangladeş Ziraat Bankası	418797	8346.00	3113.10
Agrani Bank	516241	19188.40	5528.52
Rajshahi Ziraat Geliştirme Bankası (Rajshahi Krishi Unnoyan Bank)	11615	md	468.20
Toplam	13541499	433648.26	56038.75

Kaynak: Salehuddin Ahmed, **a.g.e.**, s. 6.

Not: md-mevcut değildir.

2.3.4 Bangladeş'te MFE Tarafından Finanse Edilmiş Kredi Alıcılarının Aktiviteleri

Çeşitli iş aktivitelerinin arasında küçük çapta ticaret en önemli yere sahip olup dağıtılan mikrokredinin yüzde 40'ını bu alan kullanmaktadır. Diğer taraftan hayvancılık, tarım ve gıda işletmeleri v.s. daha az bir orana sahip oldukları bir gerçektir. Bu durum aşağıdaki Tablo 2.2'de görülebilir.

Seksenlerin başında mikrokredi uygulamalarının ilk yıllarında geleneksel sektör olan tavukçuluk ve balıkçılık için verilen kredilerle pek çok fakir insan kendi işleri kurmuşlardı.

Tablo 2.2: STK-MFE'lerin Alt Sektörlere Göre Mikrofinans Dağıtımları

Alt-Sektör	Haziran 2000'e kadar Dağıtılan Kredinin %'si (476 MFE'ler)	Aralık 2000'e kadar Dağıtılan Kredinin %'si (469 MFE'ler)	Haziran 2001'e kadar Dağıtılan Kredinin %'si (468 MFE'ler)
Küçük İşletmeleri	41.31	41.81	43.02
Balıkçılık	4.74	4.48	4.91
Gıda İşlenmesi	6.99	7.11	3.78
Tarım	12.63	12.77	12.23
El İşi	3.03	3.08	3.03
Ulaşım	3.42	3.49	2.78
İskan	1.28	1.30	1.16
Sağlık	0.39	0.37	0.45
Eğitim	0.02	0.02	0.08
Çiftlik Hayvanları	20.91	20.53	18.11
Diğerler	5.28	4.71	10.45
Toplam	100	100	100

Kaynak: Salehuddin Ahmed, **a.g.e.**, s. 7.

2.4 Devletin Yoksulluk Azaltma Programı

Yoksulluğun azaltılması ve istikrarlı bir gelişme için kişi başına gelirin artırılması ev iş imkanları yaratılması gerekmektedir. Bununla beraber, enflasyonu kontrol altında tutmak, özellikle yoksulların gelirine göre gıda fiyatları kontrol etmek gerekir. Yoksulluk günümüzde bütün toplumların karşı karşıya olduğu ve mücadele etmesi gereken önemli ve hayati bir sorun. Bu bilinçle, yoksullukla savaşım özellikle son yıllarda, devletlerin, yerel girişimlerin ve küresel kurumların sosyal ajandasının başında yer almaya başladı. Tüm bu kuruluşlar yoksulluğun giderilmesi hedefinde birleşirken, bu hedefin nasıl gerçekleştirileceği konusunda çok farklı fikirler hüküm sürüyor. Hiçbir müdahale tek başına yoksulluğun önüne geçemez. Yoksul kişilerin istihdama, eğitime ve sağlık bakımına ihtiyaçları vardır. En yoksul olanların bazıları hayatta kalabilmek için acil gelir transferi veya bağışa gereksinim duyar. Mali hizmetlere erişim, diğer gerekli müdahalelerin birçoğunun dayandığı önemli bir temel oluşturur. Ayrıca, sağlık bakımında iyileşmeler, beslenme danışmanlığı ve eğitim ancak hanelerin kazançlarını arttırmaları ve mali kaynaklar üzerinde daha fazla kontrole sahip olmaları ile sürdürülebilir. Bu nedenle, mali hizmetler birçok somut şekilde yoksulluğu ve etkilerini azaltır.

Hükümet Yıllık Kalkınma Programı (Annual Development Program) ve bütçe düzenlemelerinde yoksulluğun azaltılması için bir çok proje gerçekleştiriyor ve bu konuya öncelik veriyor. Tarım Bakanlığı, Balıkçılık ve Hayvancılık Bakanlığı, Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Kadın ve Çocuk Hizmetleri Bakanlığı, Doğal Felaket Önleme ve Yardım Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Küçük ve Orta boyulu Ev sanayi Kurumu, Bangladeş Kırsal Kalkınma Kurumu gibi bir çok bakanlık ve kurumların kendi programları mevcuttur. Ayrıca, Yiyecek için İş, Hassas Grup Geliştirme gibi programlar da iş imkanları yaratıyor. Bedava ilk okul eğitimi, özel burslar, eğitim için gıda gibi eğitim geliştirme programları becerikli insan yaratıyor. Devletin bazı yoksulluk azaltma projeleri aşağıda açıklanmıştır.

2.4.1 Adarsha Gram (İdeal Köy) Projesi

İdeal Köy Projesi yada başka adıyla guccha gram (Toplu Köy) 1988 yılında Arazi Reform programının bir parçası olarak başlamıştır. Kırsalda yaşayan arazisiz ve evsiz ailelerini gönüllü olarak seçip devlete ait bir arazi üzerinde toplu bir köy oluşturma fikrinin bir uygulamasıdır. Gerekirse, onlara ekip biçmek için toprak da verilecektir. Bu türlü yerleşim yerleşenlere birlikte çalışmayı, birbirine güvenmeyi ve doğal afetlere karşı beraber hareket etmeyi öğretir .

Bu projenin ömürü beş yıldır, 1988-89 yıllar arasında başlayıp 1992-93 yıllar arasında bitmiştir ve toplam 10 milyon ABD dolarına mal olmuştur. 915 toplu köy il valilikleri tarafından yerleştirilmiştir. Her arazisiz aile için 1/10 dönüm arazi, iki oda bir mutfak ve bir tuvaetlik bir teneke evi verilmiştir. Her 15-20 ailenin içecek suyunu karşılamak için bir tulumba yerleştirilmiştir. Genel kullanımı için her köyde birer havuz kazılmıştır. Ayrıca, her aileye tarımsal iş için 1-1.5 dönümlük arazi verilmiştir. Ev arazisi ve tarımsal arazisi her ailenin eşlere eşit bir şekilde verilmiştir ve eşlerin eşit hakkı saklanmıştır. Sahiplik miras olarak verilebilir fakat satılmaz yada başkasına verilmez. Yerleşenleri kredi kurumlara bağlı bir kooperatif altında birleştirip onlar için gelir ve kazanç sağlayabilecek aktiviteleri düzenlenmiştir. Eğitim Bakanlığı bu köyleri toplu eğitim programı altına almıştır. Sağlık Bakanlığı bu köylerde bağışıklık için ve önleyici sağlık desteği vermiştir. Bangladeş devleti toplam olarak 2.93 milyon ABD doları ve Avrupa Birliği 7.25 milyon ABD doları maddi yardımda bulunmuştur. 1993 yılında dönem arası değerlendirme yapılmıştır ve çoğunlukta verilen toprakların tarımsal üretim için uygun olmadığını tespit edilmiştir. Aynı zamanda bu yerleşimleri ulaşıma zor olan bölgelerdedir. Tarımsal üretim için ek toprak da yoktur. O zamanlar STK'ların hizmetleri çok azdı yada tecrübe yoktur. Onların gelir elde edebilecek işleri düzenlemek konusunda şüphe vardır. Devletin toprakları üzerinde çok sayıda toplu köy oluşturmak önemli bir kazançtı. Geçim sağlamak için verilen toprak az olduğundan gelir elde etmek için çeşitli kaynaklara önceliği verilmiştir. Tavukçuluk, Hayancılık,

balıkçılık gibi işlerin topraksız ailelere ekonomik güvence sağlayacaktı. Nisan 1995'te bu proje üzerinde detaylı bir değerlendirilmesi yapılmıştır. En önemli buluşları, projenin başarısının yerel yönetimin çalışma ve gösterdiği çabaya dayalıdır. Üyelerin çoğu belirlediği çalışma gruplarda kalmıştır ve sağlanan sosyal imkanları gerekli kaliteydi.¹²

2.4.2 Gıda İçin Çalışma Programı

GİÇ programı 1974 yılında olan sel ve kıtlık felaketinden sonra başlamıştır. Bu, iş imkanları yaratmak ve gelişim için önemli alt yapı oluşturmak için önemli kırsal program olmuştur. Dünya Gıda Programı (World Food Program-WFP), iki taraflı bağış yapan kuruluşlar ve Bangladeş hükümeti bu programa destek veriyor. Bu proje en büyük geliştirme projesidir ve yılda yaklaşık 72 milyon iş günü yaratıyor.¹³ Felaket Yönetimi ve Yardım bakanlığı kış mevsiminde (Kasım-Mayıs) yerel insiyatif planı için bu program gerçekleştiriyor. Bu programın altında nüfusa göre her ilçeye buğday dağıtıyor. Yeni toprak yolların yapımı ve mevcutları yenilemek, gölcük ve kanal kazmak, fırtına ve sele karşı korunma, alçak yerleri toprakla doldurma gibi bir çok iş bu programın altında yapılmıştır. Her plan için en az 10 ton buğday tahsis edilmiştir. Her planı gerçekleştirmek için ilçe belediyeleri bir komisyon kurmuştur. 100 işçilik her grup için bir yönetici atanmıştır ve bu yönetici işçilerin iş düzenlemelerini yapar, plana göre çalışmalarını doğru bir şekilde sağlar.

Tablo 2.3 GİÇ programı için tahsis edilen buğday miktarları ve 1990-91'den 1994-95 yılına kadar açılan iş imkanları sayısı gösteriyor.

¹² Hasnat Abdul Hye, **a.g.e.**, s. 90-91.

¹³ **A.e.**, 121.

Tablo 2.3: GİÇ Programı Altında Buğday Dağıtımı ve İş İmkânı Yaratma

	1990-91	1991-92	1992-93	1993-94	1994-95	Toplam
Buğday (milyon ton)	0.34	0.23	0.13	0.54	0.52	1.78
İş imkânı yaratma (’000 iş-günü)	663	445	257	1054	989	3408

Kaynak: Hasnat Abdul Hye, **a.g.e.**, s. 122.

1996-97 ve 2003-04 yılları arasında GİÇ programı için gerekli kaynakları devlet sağlamıştır ve aşağıda Tablo 2.4’te gösterilmiştir.

Tablo 2.4: GİÇ Programı İçin Verilen Devlet Kaynaklarının Miktarları

(milyon dolar)

Program	1996- 1997	1997- 1998	1998- 1999	1999- 2000	2000- 2001	2001- 2002	2002- 2003	2003- 2004
GİÇ	139.79	144.13	123.37	138.96	152.58	121.55	77.76	40.86

Kaynak: Ministry of Finance, Bangladesh Economic Review 2003, s. 159.

1983 yılında bu programın bir değerlendirmesi olmuştur ve hedef insanlara ulaşım açısından bu proje dikkat çekici başarı kazanmıştır. Bu programa katılan insanların yaklaşık yüzde 48 arazisiz ve yaklaşık yüzde 69’u fonksiyonel olarak arazisiz gruba düşenlerden alınmıştır. GİÇ programında gıda dağıtımı için sahip olan arazi miktarına göre yada gelire göre her hangi bir ayrımı yapılmamıştır. Yüksek gelir bazında düşünürsek, daha fazla gün çalışarak da aynı kazanç elde edebilecektir. Bir buçuk aylık bir gözlemlerde, işçilerin net geliri GİÇ programı olmadan dışarıda çalışmış olanlardan yüzde 55 oranında yüksek olmuştur.¹⁴

¹⁴ **A.e.**, s. 126.

2.4.3 Korunmasız Grup Geliştirme Programı

Dünya genelinde iki milyardan fazla kişi resmi sosyal sigorta korunmasının herhangi bir türünden yoksundur. Yoksul kişilerin sigortadan faydalanma ihtimali en az olmakla birlikte, bu kişiler risk ve ekonomik strese en fazla maruz kalanlardır. Bu duruma karşılık vermek, ulusal hükümetler, özel sektör, topluluklar, ve kalkınma kurumları da dahil olmak üzere bir dizi aktörün katılımını gerektirir. Yoksul kişiler de yoksul olmayanların karşı karşıya kaldığı risklerin bir çoğuna maruz kalırlar, ancak bu risklerin yoksul kişiler üzerindeki mali etkisi daha fazladır ve bunlar daha sık ortaya çıkarlar. Kaldı ki, yoksul kişilerin hassasiyeti zarara uğradıkları her seferinde daha da artar ve bu da insani ve ekonomik refahta kalıcı iyileşmeleri saf dışı bırakan bir kısır döngü yaratır. Temel riskler arasında, hastalık, yaralanma veya ölüm, hayvan/mal kaybı (örneğin, yangın, hırsızlık), ve doğal afetler (örneğin., kuraklık, deprem) sıralanabilir.¹⁵

Yoksul kişilerin çoğu riski kendi imkanları ile yönetir. Bunların birçoğu, ailenin geçimini sağlayan kişinin ölümü, ağır hastalığı veya mal kaybı gibi risklere hazırlıklı olmak ve bunlarla başa çıkmak için birçok kayıt dışı mekanizmaya (örneğin, tefeciler, nakit tasarruflar, kıymet mülkiyeti, dönüşümlü tasarruf ve kredi birlikleri) güvenir. Düşük gelirli hanelerin çok azının bu tür riskler için resmi sigortaya erişimi vardır. Mümkün olan durumlarda, yoksul kişiler riskten kaçınır ve/veya çoğunlukla mali olmayan yöntemlerle riski azaltmak için faal bir şekilde çalışır. Örneğin, titizlikle korunan sağlık koşulları, özellikle küçük çocuklar arasında bulaşıcı hastalık riskini azaltmanın mali olmayan bir yoludur. Yoksul kişiler, gelecekteki risklerle başa çıkmak amacıyla tasarruf eder, sigorta satın alır, kıymet biriktirir (örneğin, hayvan/mal) ve çocuklarını eğitir.

¹⁵ Alexia Latortue, “Microinsurance: A Risk Management Strategy”, **CGAP**, Donor Brief, No. 16, Washington DC, December 2003, (Çevrimiçi)
<http://www.mikrofinansurkiye.org/newsletter/enLetter01.htm>, 22 Nisan 2006.

Bangladeş'teki Korunmasız Grup Geliştirme Programı özellikle kadınlara yönelik en önemli yoksulluğu azaltma çabasıdır. Başlangıçta, 1975 yılında korunmasız grup beslenme programı isimiyle başlamıştır. 1980 yılından beri refah ve geliştirme amacıyla düzenlenmiştir. Çok taraflı ve iki taraflı bağış kurumları ve Bangladeş hükümeti programa destek vermiştir. Bu programın dört alt projesi vardır. Her projenin kendi tasarımları var. En önemli alt projesi Union Parishad (bir kaç köyün birliği) KGG'dir. Felaket Yönetimi ve Yardım Bakanlığı, Yardım ve Rehabilitasyon Müdürlüğü, ilçe ve beldelerde bulunan yerel devlet kurumları tarafından gerçekleştirilmiştir. Çok dar aile geliri olan ya da hiç geliri olmayan, günlük işçi kadınları, arazisiz ve yarım dönümden az arazisi olan kadınları seçilmiştir. Dul, boşanmış, terk edilmiş, ayrılan, kocası sakat olan kadınlara öncelik verilmiştir. Her katılımcı iki yıl boyunca gelir olarak ayda 31.25 kilogram buğday almıştır. Yerel insiyatifler katılımcılar yatırım planına katılmıştır. Bir çok kişi eğitim ve sayısal eğitimi, sağlık ve beslenme eğitimi, becerli geliştirme eğitimi almıştır ve bakanlıkları ve STK'ların hazırladığı programlara katılmıştır. KGG üyeleri Hayvancılık Müdürlüğü, Bangladeş Kırsal İlerleme Komite, ve Yardım ve Rehabilitasyon Müdürlüğü üçlünün hazırladığı Korunmasız Gruplar Geliştirme ve Gelir Üretme (Income Generation for Vulnerable Group Development) programlarına katılmıştır. Bu program gelir elde edebilmek için tavukçuluğa destek sağlamıştır. Yardım ve Rehabilitasyon Müdürlüğü ve BKİK bu programa katılan kadınlara borç vermiştir. Tavuk yetiştirme için en yüksek limit 17 dolar, ve civciv ünitesinin inşaatı için 85 dolar ve 35 dolar diğer işleri için verilmiştir. 1993 yılında yapılan bir incelemede, KGG gıda üretimi için başarılı olmuştur fakat üyelere maksimum geliştirme hizmeti sağlamamıştır.¹⁶

1996-97'den başlayarak 2003-04 yılları arasında KGG programı için devletin sağladığı kaynakları Tablo 2.5'te gösterilmektedir.

¹⁶ Hasnat Abdul Hye, **a.g.e.**, s. 117.

Tablo 2.5: KGG Programı İçin Devletin Sağladığı Kaynak Miktarları

(milyon dolar)

Program	1996-1997	1997-1998	1998-1999	1999-2000	2000-2001	2001-2002	2002-2003	2003-2004
KGG	37.11	38.80	36.01	39.31	40.69	41.9	41.5	37.85

Kaynak: Ministry of Finance, Bangladesh Economic Review 2003, s. 159.

2.4.4 Bangladeş Kırsal Kalkınma Kurumu

Birleştirilmiş Kırsal Kalkınma Programı (Integrated Rural Development Program) 1972 yılında başlamıştır. Bu program 1982 yılında ulusal çapta Bangladeş Kırsal Kalkınma Kurumu adını almıştır. Şu anda Bangladeş Kırsal Kalkınma Kurumu (BKKK), Kırsal kalkınmayı sağlayan ve yoksulluğu azaltmaya çalışan en önemli devlet kurumudur. BKKK, marjinal ve küçük ölçekli çiftçileri birleştirerek, gelişmiş yöntemlerle tarım üretiminin artırılması amacıyla kooperatif oluşturmaktadır. Bu aynı zamanda kırsal bölgelerde yaşayan arazisiz ve işsiz erkekler ve kadınlarla resmi ve resmi olmayan küçük gruplar oluşturup, kazanç elde edebilecek aktiviteleri organize etmektedir.

Şu anda bu kurumun 63 bin çiftçi kooperatif ve 449 ilçe merkez kooperatif ile birlikte 2.3 milyon çiftçi aile üyesi bulunmaktadır. Bu kooperatifler yatırım ve hisse olarak yaklaşık 14.65 milyon dolar sermaye sahibidir. Yağışın olmadığı dönemlerde yaklaşık 2.2 milyon dönüm araziye sulama hizmeti vermekte ve böylece fazladan 4.8 milyon tonluk gıda üretimi yapmaktadır.¹⁷ Kurumun hazırladığı mikrokredi programı, insanların gelir elde etmesi ve becerilerini geliştirebilmesi amacıyla hazırlanmıştır. En yoksul kesim güvenlik ağı programı kapsamına alınmıştır. Mikrokredi projesi yoksul insanların büyük bir kısmını içermektedir. BKKK, mikrokredi projesinin özellikleri aşağıda listelenmiştir.

¹⁷ BRDB, **Mainstream and Agriculture Development Programs**, (Çevrimiçi)
<http://www.brdp.4mg.com/mainstream3.htm>, 30 Haziran 2004.

- i. Yoksul insanların grup oluşturması-kooperatif ve resmi olmayan gruplar
- ii. Grup üyelerinin eğitimi, beceri geliştirme ve çevre bilgisi vermek
- ii. Haftalık toplantılarla yakın takibe alma
- iv. Gelir getirecek aktiviteler için kredi sağlama
- v. Sermaye oluşturma için mecburi tasarruf

BKKK yoksul insanlar için günün ihtiyaçlarını ve gerçeklerini dikkate alarak yeni ve uyumlu aktiviteler gerçekleştiriyor. Kurum, şu anda yoksulluğu azaltmak için aşağıdaki projeleri geliştirmektedir.¹⁸

2.4.4.1 Verimli İş Üretme Projesi

Bu proje kırsal bölgelerde iş imkanı sağlamak ve hedef kitledeki olan insanların sosyo-ekonomik durumunu geliştirmek için SIDA ve NORAD (The Norwegian Agency for Development Cooperation) tarafından finanse ediliyor. Kırsal bölgede yaşayan fakir ve ½ dönüm arazi olup, geçimi işçilik ile sağlayanları üretken iş verme projesinin hedef kitesidir. Haziran 1998'e kadar bu proje kapsamında 139,651 üyesi olan 7200 grup kurulmuştur. Üyeler 1.65 milyon dolar grup sermayesi olarak biriktirmiştir. Üyeler yaratılan sermayeleri kazanç sağlayan iş için kullanılmaktadır. Bu proje aynı zamanda 19.93 milyon dolar üyelere borç olarak dağıtılmıştır.

¹⁸ BRDB, **Poverty Alleviation Program**, (Çevrimiçi) <http://www.brdb.4mg.com/poverty.htm>, 26 Haziran 2004.

2.4.4.2 Kırsal Kalkınma Projesi

Bu proje 11.73 milyon dolar maliyetle gerçekleştiriliyor ve yaklaşık 40196 hane halkını kapsıyor. Üyeleri 0.71 milyon dolar biriktirmiştir ve 7.05 milyon dolar, borç olarak üyelere dağıtılmıştır.

2.4.4.3 Kırsal Bittaheen (Fakir ve Arazisi Olmayan) Programı

Bu proje 20.43 milyon dolar maliyetle gerçekleştiriliyor. Şu ana kadar bu proje 16824 kooperatif düzenledi ve resmi olmayan gruplar oluşturdu. Şu anda gruplardaki üye sayısı 535562 ve 30 Haziran 1998'e kadar toplam 4.77 milyon dolar sermaye toplamıştır. Bu projede 520 bin 905 üye için 78.24 milyon dolar yatırım yapılmıştır.

2.4.4.4 Kırsalda Yaşayan Fakir Kesim İçin Kooperatif Projesi

Kırsalda yaşayan fakir kesim için kooperatif projesi 1993'ten itibaren 10 milyon 200 bin dolar maliyetle BKKK tarafından gerçekleştiriliyor. Projenin ana hedefi kırsal kesimde yaşayan fakir insanların sosyo-ekonomik şartlarını düzeltmek ve onlara iş imkanı yaratmaktır. Bu proje şu ana kadar 250 bin fakir erkek ve kadının kooperatife katılımını sağlamıştır. Projede toplam 34 milyon 140 bin dolar kredi dağıtılmıştır.

2.4.4.5 Kırsal Yoksulluğu Azaltma Programı

Bu program 1993-94 yılları arasında başladı. Proje 11.47 milyon dolara mal oldu ve yurt dışı destek almadan devam ediyor. Kırsal kesimlerdeki fakirlerin resmi olmayan gruplara yönlendirilmesi, yetenek gelişimi, sermaye oluşumu, kredi, pazarlama, sosyal ve kişisel gelişim aktiviteleri projenin önemli bileşenlerini oluşturmaktadır. Proje kapsamında şu ana kadar 23 il'de 116 bin üyeli 4922 resmi

olmayan grup oluşturulmuştur. Proje Haziran 1998'e kadar toplam 14.98 milyon dolar dağıtmıştır.

BKKK çiftçinin zamanında ve kolay kredi alabilmesinde aktif rol oynamaktadır. Çiftçilere ayrıca, tarımsal üretimin artması için kredinin verimli kullanımı ile ilgili gereken rehberlik bilgisi verilmektedir. BKKK başlangıçtan beri toplam 128.32 milyon dolar kısa dönem kredisi dağıtmıştır. Bu paranın yüzde 77'si geri ödenmiştir.¹⁹

2.4.5 Köy İşi Yardımı Vakfı

Köy İşi Yardımı Vakfı (KİYV) vakıflar yasası'na düzenlenen 1913. Maddeye göre 'kar amacı gütmeyen' bir kuruluştur. KİYV, 1990'da kurulmuştur. KİYV, ülke çapında programların gerçekleştirilmesi ve yönetilmesi hususunda yetkili, bağımsız bir kuruluştur. KİYV yerel ve uluslararası kaynaklardan ödenek ve borç alabilir. KİYV aynı zamanda uygun gördüğü yerlere borç verme yetkisine sahiptir. Kuruluşundan bugüne yoksulluğu azaltma amacıyla STK'ları aracılığıyla fakirlere mikrokredi dağıtmaktadır. KİYV evsiz ve fakir insanlara iş imkanı sağlayarak yoksulluğu azalmak ve yaşam standardını geliştirmek için kurulmuştur. KİYV'nin ana hedefleri:

i. KİYV'nin imaj ve amaç doğrultusunda fakir insanlara iş imkanı ve gelir sağlamak için çeşitli sivil toplum kuruluşlarına, yarı devlet ve devlet kuruluşlarına, yerel kamu yönetimine, gönüllü agenta ve ekiplerine, kurumlarına finansal destek veriliyor.

ii. KİYV, Ortak Kuruluş (OK)'ların kurumsal kapasitesini güçlendiriyor ve onların istikrarlı bir şekilde kendi programlarını idare etmesini sağlıyor.

¹⁹ BRDB, **Mainstream and Agriculture Development Programs**, (Çevrimiçi)
<http://www.brdb.4mg.com/mainstream3.htm>, 30 Haziran 2004.

KİYV'nın temel çalışma stratejileri bu kurumun amaçlardan belirlenmiştir.

i. KİYV hedef insanlara OK aracılığıyla arazisiz ve fakirlere ulaşıyor, bu kurum doğrudan hedef insanlara borç vermiyor.

ii. KİYV belirli bir modele destek vermiyor, aksi takdirde yeni buluş ve tecrübeye dayalı farklı yöntemleri teşvik ediyor.

iii. kurumsal geliştirmeye daha fazla önem veriyor.

KİYV Bangladeş hükümeti, dış devletler, özel şahıs ve kurumlar, uluslararası bağış yapan kuruluşlar gibi farklı kaynaklardan borç, ödenek ve bağış şeklinde parayı harekete geçiriyor. Şu ana kadar KİYV Bangladeş hükümeti, Dünya Bankası, USAID, Uluslararası Tarım Geliştirme Fonu (IFAD), Asya Kalkınma Bankası gibi kurumlardan maddi yardım almıştır. 1997'den itibaren OK'ların kapasite artışı için bir borç programı gerçekleştiriyor. KİYV, OK'lara bilgisayar, bisiklet, motor bisiklet, makine kanoları ve fotokopi makineleri almak için yüzde 1 servis ücret ile kredi veriyor. KİYV ofis ve eğitim salonları inşa etmek için OK lara yüzde 1 servis ücreti olarak borç veriyor. KİYV ortak kuruluşların işlem hacmine bakarak iki farklı koldan iki grup halinde servis sağlıyor. Küçük ve orta boy OK, küçük bölgelerde faaliyet gösteren kuruluşlar (KBF GK) ve büyük OK'lar ise büyük bölgelerde faaliyet gösteren kuruluşlar (BBFGK) ismini alırlar. KBF GK'lara ilk borç olarak 1725 dolar veya aşağısı veriliyor. Bundan sonraki borç vermelerde her hangi bir sınır yoktur. Borç verme OK'ların göstereceği performansa bağlıdır. OK'lara aktarılan paraların yüzde 3 ile yüzde 4.5 arasında bir miktarı servis ücreti olarak verilmektedir.²⁰

i. 86206 dolara kadar yüzde 3

²⁰ Palli Karma Sahayak Foundation, Annual Report 2003, (Çevrimiçi) <http://www.pksf-bd.org>, 9 Temmuz 2004.

ii. 86206 dolardan fazla 1.29 milyon dolardan az olanlar için yüzde 4

iii. 1.29 milyon doların üzeri yüzde 4.5

KİYV, 31 Aralık 2003'e kadar 1999 OK'ya fon sağlamıştır. KİYV kredi programı, 1990-91 yılında sadece 6000 üyeye kapsarken 2001-02'ye kadar 3.57 milyon üyeye program kapsamına almıştır.

KİYV, Mikrofinans ve Teknik Destek projesi IFAD (International Fund for Agricultural Development) ve Bangladeş hükümetinin yardımıyla Güneybatı ve Kuzeydoğu bölgelerde gerçekleştirilmektedir. Projenin amacı fakir insanlar arasında kazanç elde edebilecek aktivitelerin benimsenmesi ve çiftlik hayvanları yetiştirme konusunda teknik bilgiler verilmesidir. Proje 3 bileşenden oluşmaktadır. 1) mikrokredi. 2) teknik destek ile birlikte 4 alt bileşenden oluşan projeye katılan üyelerin, OK personellerin, KİYV ve diğer devlet görevlilerin eğitimi ve konu ile ilgili araştırma geliştirme. 3) Koordinasyon, denetleme ve değerlendirme, OK'lara verilen desteği gibi 3 alt bileşen ile beraber proje geliştirme desteği. Proje 170 bölge ofisi sayesinde 276,000 üye kapsıyor. Üyelerin yüzde 25'i çok fakir sınıftan geliyor. Proje üç çeşit eğitim ve destek sağlayacaktır. Bu eğitimler: 1) Genel evcil hayvancılık eğitimi. 2) Özel evcil hayvancılık eğitimi. 3) toplumsal kalkınma. Projede toplam 20.17 milyon dolar kullanılacaktır ve bu paranın 5.905 milyon dolar teknik destek ve 3.716 milyon dolar KİYV proje gerçekleştirme desteği, Ok'ları ve borçluları için kullanılacaktır. Kalan 10.545 milyon dolar ise, mikrokredi için kullanılacaktır. Toplam 20.17 milyon dolarlık proje maliyetinin 16.30 milyon dolarını IFAD sağlayacaktır, 8.21 milyon dolar borç alınacaktır ve 8.09 milyon dolar Bangladeş hükümeti ödenek olarak verecektir. Kalan 3.87 milyon dolar KİYV ve Ok'lar karşılayacaktır. Proje Temmuz 2003 ile Haziran 2010 arası 7 yıllık süre boyunca gerçekleştirilecektir. 13 il ve 97 ilçe proje kapsamına girecektir. Proje KİYV'nın 26 OK tarafından gerçekleştiriliyor. Tablo 2.6 yıllık fon kullanımı planlaması göstermektedir.

Tablo 2.6: Yıllara Göre Fon Kullanım Planlaması

(Milyon Dolar)

Proje Maliyetinin Açıklaması	Uygulama Dönemi							Toplam
	2003- 2004	2004- 2005	2005- 2006	2006- 2007	2007- 2008	2008- 2009	2009- 2010	
Mikrokredi	0.849	2.861	3.115	1.608	1.259	0.755	0.096	10.545
Teknik Destek	0.520	1.260	1.869	1.490	0.517	0.187	0.059	5.906
Gerçekleştirme Desteği	0.608	0.844	0.933	0.613	0.353	0.192	0.171	3.715
Genel Toplam	1.978	4.965	5.918	3.711	2.129	1.135	0.327	20.167

Kaynak: PKSf, Annual Report 2003, (Çevrimiçi) <http://www.pksf-bd.org>, 9 Temmuz 2004.

2002-03 finansal yıllar arasında KİYV önemli katkılarıyla ülkenin mikrokredi sektörü ve evrensel mikrokredi hareketini güçlendirdi. 2002-03 finansal yılında mikrokredi daha büyümeye dayalı hale getirmek için mikro girişime özel önem verilmiştir. KİYV’da mikro girişim odası açılmıştır ve bir mikro girişim uzmanı atamak için gereken hazırlıklar yapılmıştır. KİYV’nın finansal arabuluculuğu ve kurumsal geliştirme desteği zirve fon olarak ün kazanmıştır. Dünyanın dört köşesinden çok sayıda mikrokredi gözlemcileri ve profesyoneller KİYV’yı ziyaret edip KİYV’nın tecrübelerini öğrenmiştir. Yoksulların yoksulluklarını azaltma ve yaşam kalitesini yükseltmek amacıyla, KİYV 2002-03 finansal yılları arasında OK’ların kırsal yoksullarla ortak çalışmasını desteklemiş ve gelir elde edebilecek fırsatlar yaratmıştır. Bu yıllarda KİYV, yeni OK’ları listeye almıştır ve programın genişletilmesi ve kurumsal geliştirme programı için finansal destek sağlamıştır. 2002-03 mali yıllarında mikrokredi programı kapsamında OK’lara 48.52 milyon dolar borç olarak dağıtılmıştır. 2002-03 mali yıl sonunda, gittikçe artan borç miktarı 245.52 milyon dolar olmuştur. Bileşen bazlı borç dağıtım özeti aşağıdaki Tablo 2.7’de gösterilmiştir.

Tablo 2.7: Bileşen Bazında Mikrokredi Dağıtımı

(Milyon Dolar)

Kategori	KBFGK		BBFGK	
	Mali Yıl 2002-03	Haziran 2003'e Kadar Toplam	Mali Yıl 2002-03	Haziran 2003'e Kadar Toplam
Kırsal Mikrokredi	18.83	105.98	17.19	119.03
Kentsel Mikrokredi	0.90	1.16	5.17	9.48
Çok Fakir için Mikrokredi	0.00	0.06	4.36	7.63
Büyük Çaplı Mikrokredi	0.33	0.44	1.72	1.72
Toplam	20.07	107.65	28.44	137.87

Kaynak : PKSF, Annual Report 2003, (Çevrimiçi) <http://www.pksf-bd.org>, 9 Temmuz 2004.

2002-03 mali yıllar arasında kurumsal geliştirme borç programı altında 0.18 milyon dolar harcanmıştır ve 226 adet bisiklet, 89 adet motor bisiklet, 4 adet fotokopi makinesi, 12 adet bilgisayar alınmıştır ve 3 adet eğitim salonu inşa edilmiştir. 2002-03'e kadar bu program toplam olarak 1.24 milyon dolar dağıtmıştır.²¹

2.5 STK'ların Yoksulluğu Azaltma Programları

Sivil Toplum Kuruluşları (STK), devlet tarafından kurulmayan, kalkınma ve refah düzeyinin yükseltmesi amacıyla faaliyet gösteren kuruluşlar olarak tanımlanabilir. Bangladeş'te ise STK, gönüllü insanların kişisel inisiyatifleri ile bir araya gelip temel seviyede proje üretme, araştırma, geliştirme ve gerçekleştirme çalışmaları yapmaları anlamına gelir.²² STK'lar hükümet çerçevesi dışında çalışıp ülke yasalarına uygun olarak çalışırlar. Teknoloji geliştirme ve eğitim ile refah düzeyi geliştirme gibi çok

²¹ PKSF, Annual Report 2003, (Çevrimiçi) <http://www.pksf-bd.org>, 9 Temmuz 2004.

²² M.S. Alam Mia, **Poverty Alleviation in Bangladesh, An Exploration**, Dhaka, 1993, s. 116.

çeşitli alanlarda faaliyet göstermektedir. Yoksulluğu azaltmak asıl amaçlarıdır. Genelde kırsal bölgedeki yoksulları ve hiç bir imkan bulamayan insanları hedef olarak belirlemektedirler. 1971 yılındaki bağımsızlık savaşından sonra STK'ların faaliyetleri başlamıştır. Savaş sonrası, özellikle kırsal bölgede yaşayan mağdur insanlara yardım ve rehabilitasyon için uluslararası ve ulusal STK'lar faaliyet göstermiştir. 1974 yılındaki sel ve kıtlıktan sonra sadece bağış yardımıyla sosyo-ekonomik durumun geliştirilmesinin mümkün olmadığını anlaşılmıştır. Böylece, 1974 yılın sonlarında, yoksulluğu azaltmak için yardım yerine sosyo-ekonomik durumun geliştirilmesine önem verilmiştir. Yoksulluk daha fazla büyüyünce, çok sayıda yabancı STK'lar gelip faaliyete başlamış, aynı zamanda yerel STK'ların sayısı da hızla artmıştır.²³ Aşağıdaki yoksulluğu azaltma amacıyla çalışan bazı yerel STK'lar anlatılmıştır.

2.5.1 Bangladeş Kırsal İlerleme Komitesi

Bangladeş Kırsal İlerleme Komitesi (BKİK) 1972 yılında kurulmuş bir milli özel kalkınma organizasyonudur. Bu organizasyonun kuruluş amacı 1971 yılında özgürlük savaşının bitiminde Hindistan'dan dönen Bangladeşli mültecilerin yerleştirilmesiydi. Acil yerleştirme işinden sonra BKİK yoksulluk ile uzun vadeli mücadele ve gelişmemiş kırsal yerleşimlerdeki fakir insanlara geniş çaplı yardım ve onları kalkındırmaya odaklanmıştı, buna istinaden BKİK 31 Aralık 2003'te 28000 çalışan ve 33000 parça zaman (part time) öğretmen ile, 64 il'den 65,020 köyünde faaliyet gösteren çok amaçlı ve geniş çaplı bir organizasyona dönüşmüştü.²⁴ BKİK günümüzde insanların yaşamdan alıntılarla, tecrübelerle, duyarlı ve hassas aktivitelerle eğitip kendi hayatlarını kazandırmayı öğretmeyi amaç edinmiş bir kurumdur. Bu kurumun stratejisi bükülmez bir gelişme modeli izlemek değil, çağdaş ve ortama uygun modellerini kavramaktır.

²³ Hasnat Abdul Hye, **a.g.e.**, s. 169-170.

²⁴ Bangladesh Rural Advancement Committee, Annual Report 2003, s. 6.

BKİK'nin ekonomik geliştirme programının amacı hayatın temel gereksimlerinden yoksun ve yoksulluk sınırının altında yaşayan insanların daha yüksek seviyeli, özgürlük ve gururla yaşayabilecek bir hayata sahip olmalarına yardımcı olmaktır. BKİK yoksul ve fakir insanları gelişme eğiliminin içine çekmeye uğraşan bir organizasyondur. Kurum inanıyor ki eğer temel ihtiyaçlardan yoksun insanlar genel bir peron içinde olsa, toplumsal gelişme eğiliminin bir parçası olmak daha anlamlı ve önemli olacaktır. Köy Örgüt (KÖ), BKİK'nin yardımıyla sosyo-ekonomik durumunu yükseltmek için bir araya gelen varlıksız, topraksız insanlardan ibaret bir kurumdur. KÖ'ün en önemli amaçlarından biri fakir insanların ekonomik durumunu zenginleştirmek ve onların da milli gelişimin bir parçası olmalarıdır. Yoksul insanlara mikrofinans, sağlık, eğitim ve mikro girişim hizmetler BKİK'nin en önemli amacıdır. BKİK'nin mikrofinans memuru haftada bir kez kredi verme operasyonu düzenlemek ve genel durumu görüşmek amacıyla KÖ'ler ile buluşmaktadır.

BKİK'nin mikrofinans programı 1974 yılında, özellikle kırsal yerlerde fakir insanlara kredi sağlama amacı ile başlamıştır. Krediler çok düşük faizlerle veriliyor ve olağanüstü kolaylıklar sağlanıyor ve aldığı kredi ile ufak iş kurma fırsatları ve eğitim tanınıyor. Böylece ülkenin ekonomik gelişiminde katkıda bulunuyor. Gelir üreten ekonomik aktiviteleri için krediler KÖ'ler tarafından dağıtılıyor. Kredi operasyonu RLF (Revolving Loan Fund) sistemi ile devam etmektedir. RLF üyelerinin tasarrufu, donör fonu, KİYV kredisi ve başka kredilerden ibarettir. KÖ tarafından kredi ihtiyacı olan insanlar ve ne kadar krediye ihtiyaç duydukları da onlar tarafından belirlenmektedir. Yüzde 2 kredi zararı, öndeğer riski limiti olarak kabul etmektedir. Zamanında krediyi geri ödemek onlara daha yüklü miktarla kredi alma şansını açıyor. Temel kredi sistemleri şöyledir: 17 dolardan 345 dolar arası olan krediler için haftada bir taksit ve yüzde 15 hizmet masrafıdır. Krediler genel kredi, ev kredisi ve acil kredidir (doğal felaketler için). BKİK 1996 yılında Mikrogirişim Ödünç ve Yardım programı gelişme potansiyeli olan küçük işletmelere kredi ve yardım amacıyla kurulmuş bir programdır. Bu programın amacı faaliyette olan ya da yeni kurulmuş küçük işletmelerine teknik ve

kredi desteğidir. Kredilerin limiti 345 dolar ile 3448 dolar arası ve yüzde 15 hizmet masrafı ile bir ay eşit vadeli 12 ay, 18 ay ve 24 ay sürelidir.²⁵

Geleceklerini teminat altına almak için üyeler gelirin bir miktarı tasarruf etmektedir. Bu tasarruflar kredi operasyonunun önemli bir parçasıdır. Bir KÖ üyesi üç farklı yoldan tasarruf edebiliyor. Birincisi, kredi alırken aldığı miktarın yüzde 5'i zorunlu olarak tasarruf hesabında yatırmaktadır. Bu tasarrufun faizi yüzde 6'dır. Genelde, beş sene sonra kişiler tasarruf ettikleri miktarın yüzde 25 ve on sene sonra yüzde 50'sini çekebilmektedir. Ayrıca, doğal felaket yada acil durumlarda tasarrufun yüzde 50 kadar özel olarak çekebilmektedir. İkincisi, her üye haftada en az 8 ABD sent tasarruf etmek mecburiyetindedir. Üçüncüsü, cari tasarruf hesabıdır. Bu hesaba sahip kişi faizden yararlanmamakta ama istediği an istediği miktarda para çekebilmektedir.

BKİK kırsal alanda az gelirli yoksul insanların verimli olarak evlerinde yada evin yakınlarında iş imkanı sağlamak için altı farklı alan²⁶ belirlemiştir. Bunlar şöyledir: çiftlik hayvanı yetiştirmek, kümes, balıkçılık, tarım, ipekçilik ve tarımsal ormancılık. BKİK her biri için gelişmiş teknikle hayvanların yavrulama süreci, bunlar için teknik eğitimi, sürekli teknik desteği ve girdi (input), monitör etme ve gereken yerlerde sorunlarına uygun çözüm üretme gibi bütünleşmiş hizmetleri sunmaktadır.

BKİK çiftlik hayvanı yetiştirme programı 1983 yılında deneyimli köy veteriner (Para-veterinarians) yardımlarıyla gelişmiş yerel yavrulama yöntemleri, uygun eğitim, kredi ve teknik desteği ile çiftlik hayvanları ve kümesleri her türlü hastalıktan korumak için başlatmıştır. Çiftlik hayvanı yetiştirme programı ve kümes işlerinin amacı, iş imkanları sağlamak ve üyelerinin gelir düzeyi ve beslenme alma miktarı yükseltmektedir. BKİK'nin bu programı en fazla gelir elde edebilme niteliğine sahiptir ve kümes ve civciv çıkarmak (hatchery), çiftlik hayvan ve kümes genişletmesi

²⁵ Bangladesh Rural Advancement Committee, **Economic Development**, (Çevrimiçi)
http://www.brac.net/edp_index.html, 11 Temmuz 2004.

²⁶ A.e.

programı, besin üretme ve analiz laboratuvarları, kümes hastalığı diyagnoz laboratuvarı ve pazarlamadan ibarettir. Bu program kapsamında çıkan iş imkanları arasında ilkel olarak çiftlik hayvanı yetiştirici, civciv yetiştirici, piliç üretici, yumurta toplayıcı ve model çiftlik hayvan yetiştiricidir. BKİK'nin çalışanları bu tür işçilerine teknik desteği ve eğitim vermekten sorumludur.

Yoksul insanlara iyi bir iş imkanı, para kazanma faaliyeti ve gerekli beslenme alma imkanı sağlayabilecek bir yöntem olarak BKİK 1976 yılında balıkçılığı tanıtmıştır. Bu program, düşük taahhüt, yatırımının yüksek olarak geri dönmesi ve BKİK'nin sürekli desteği nedeniyle fakir insanlar için gittikçe karlı ve yüklü gelir sağlayıp iyimser hala gelmiştir. BKİK bu program dışında kırsal alandaki insanların ek gelir elde edebilmeleri için gölet balıkçılığını tanıtmıştır. Bu programa katılanlar çok çeşitli balık ve karides üretip pazarlayabilmektedir. BKİK'nin çalışanları gölet balıkçılık işi ile meşgul olanlarına gerekli olan bütün malzemelerini, eğitim ve günlük olarak teknik desteği vermektedir.

1988 yılında sosyal ormancılık programı başlatılmıştır. Bu programın gösterdiği faaliyetler ise, orman ve meyve ağaçların yüksek kaliteli tohumları dağıtımı yaparak, insanlara kırsal bölgelerinde doğal afetlerin azalmasına ormanın ne kadar önemli olduğunu anlatmaktır. Bu programın amacı yoksulların sayısını azaltmak ve güzel bir doğaya sahip olmaktır. Kırsal kesimdeki insanların katılımlarıyla BKİK tüm boş alanlarını ağaçlarıyla doldurmayı hedeflemiştir. BKİK bu tür alanlarda tarımsal ormancılık faaliyetine başlamıştır. Bu faaliyetin amacı boş alanlarda çeşitli sebze ve meyve ağaçları yetiştirmesidir. BKİK tarafından grup bazında yürütülen köy fideciliği senede 5,000-10,000 fide yetiştirmektedir. Aynı zamanda BKİK meyve üretimini artırmak için meyve bahçeleri oluşturmuştur.

BKİK fakir ev halkının protein ve gelir seviyesini yükseltmek için teknolojiyi transfer edip tarım genişletme programı ele almıştır. BKİK, 0.5 dönümden az toprağa

sahip olanlar KÖ üyelerine teknik desteği, eğitim, girdileri ve mikrofinans avantajı sunmaktadır. Bu program iki kategoriye bölünmüştür. Bunlardan biri sebze ekip biçme ve öbürü buğday, pirinç, mısır, patates, soğan ve ayçiçeği gibi ekin çeşitlendirmedir. Buğday ve mısır çiftlik hayvanlarının yemi olarak kullanılıyor. Patates, pirinç, soğan, hardal ve ayçiçeği yetiştirmek çok karlı iş olarak belirlenmiştir.

İpekçilik programı yoğun emek isteyen bir tarımsal endüstridir. Bu programın amacı kırsal üreticilerle şehirde pazarların bağlantısını kurmaktadır. Böylece para şehrin zenginlerden kırsal bölgenin insanlarına transfer olmaktadır. Ev ve çevresindeki arazi ve yol kenarlarında dut ekip biçme, ipekböceği yumurta üretme ve yetiştirme, ham ipek üretme, dokuma ve dolama, bu programın ana elementleridir. BKİK, 6 ipekçilik kaynak merkezi, 11 ipekböceği yumurta üretme merkezi ve 3 ham ipek üretme merkezi yürütmektedir. Kaynak merkezi kişilere dut ekip biçme ve ipekböceği yetiştirme konusunda uygulamalı eğitim sağlamaktadır.

Kırsal alandaki yoksul kişilerin daha iyi bilgi ve modern tarımsal yeteneğe sahip olma ve de ürettiği ürünleri için adil fiyat verilmesine ihtiyacı vardır. Sebze ihracat programının amacı yoksul köylüler ile uluslararası piyasa bağlantıları kurmaktır. BKİK 1997-98 yılında Avrupa'da yüksek talepli, Bangladeş'te üretilen sebzeler için özel olarak bu programı tanıtmıştır. Bu program, küçük çapta üretim yapan çiftçilere teknik desteği ve eğitim, gerekli nakliyatları ve paketleme işlemleri tamamlamak için uygun şekilde ayarlamaları yapmaktadır.

Hızlı nüfus artışı dolayısıyla daralan iş imkanı ve gelir nedeniyle yeni hayvan çiftlikleri, kırsal yoksulluğu azaltmak için şarttır. Yoksul insanlar için desteksiz, kentleşme ve globalleşme nedenleri ile açılan yeni iş fırsatlarından faydalanmak mümkün olmamaktadır. Bu nedenle BKİK iş imkanları yaratmak ve gelir üreten yöntemlerle yoksul insanları girişimde bulundurmak için 1985 yılında Kırsal Girişim projesi ele almak durumdadır. Bu projenin amacı insanlara uygun iş imkanı sağlayıp

gelir elde edebilme imkanı sağlamaktır. Bu proje kapsamında KÖ'ler bakkal, terzilik, lokanta v.s. küçük işletmelerinin idaresi ve yönetmesini öğrenmektedir.

Kentsel yoksulluk ile kenar mahalleler arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. BKİK'nin 1991 yılında yapılan bir anketine göre çok sayıda kenar mahallelerde yaşayan çocuklar okula gidememektedir. Bu nedenle BKİK 1992'de çocuklar için okul açmıştır ve 1997 yılının başında kentsel kredi programı başlatmıştır. BKİK Sağlık Kurumları, Büyükşehir Belediye, Su ve Kanalizasyon idareler ile birlikte, kenar mahallelere temiz su ve sağlık koruma için çalışmalar yapmıştır.

Korunmasız Grup Geliştirme için Gelir Üretme (Income Generation for Vulnerable Group Development) programı topraksız, evsiz, az gelirli, boşanmış yada dul kadınları ve ailede para kazanabilecek erkek olmayanları kapsamaktadır. Bu programın amacı çok fakir kişilere uzun vadeli iş imkanı ve gelir sağlayabilecek iş yöntemleri ile yemek yardımı ve kredi imkanları sunmaktır. 1985'te tanıtılan bu program Bangladeş hükümeti, WFP (World Food Program) ve BKİK'nin işbirliği ile aşırı fakir olanlara yardım sağlamaktadır. Yerel hükümetin en alt seviyesindekiler de bu program altında çalışmaktadır. Bu programda kartı olanlar seneliğine her ay 30 kilogram buğday almaktadır. BKİK bu programda olan kadınlara çeşitli iş imkanı (kümes, keçi ve inek yetiştirme ve sebze ekip biçme v.s.) sağlamaktadır. Bir sene sonra kişiler bu programa düzenli üye olmak ve kredi alma hakkına sahip olmaktadır. İlk kredinin ortalama tutarı 43 ABD dolardır. Bu program iki yıllık bir dönüşüm programıdır ve her yıl yeni üyelerin katılmasıyla devam ediyor.²⁷

2.5.2 Birlik Sosyal İlerleme'nin Mikrofinans Hizmetleri

Aşırı derecede yoksul insanlara finansal servis vermek üzere 1978 yılında özel mikrofinans kuruluşu olarak Birlik Sosyal İlerleme (BSİ) kurulmuştur. Bu kuruluş

²⁷ A.e.

şimdi finansal olarak yeterli ve yardım severlerin bağışı ve sübvansiyondan özgür çalışmaktadır. 1991 yılından beri bu mikrofinans kuruluşu uzman olarak faaliyet göstermektedir. Bu kuruluş çok yönlü mikrokredi hizmeti sunmaktadır. Bütün krediler maddi teminatlardan özgür verilmektedir. Ana miktar üzerinde hizmet masrafı değişmemektedir. BSİ'nin başlattığı sigorta poliçesine göre vefattan sonra kişinin ailesi kredinin geri kalanı ödemek zorunda değildir. Bu sigortayı yürütmek için her hafta kişilerin sigorta primi olarak 17 ABD dolar kredi için 5 sent ödemek mecburiyetindedir. Bu sigorta, üyelerin depozit olarak ödenen ana para üzerinde eşit kar vermektedir. İlk krediyi almak için kişilerin düşük miktarda bir üyelik ücreti ödemeleri ve 4 hafta beklemeleri lazımdır.²⁸ Dolayısıyla bu 4 hafta içinde kişiler her hangi bir gelir oluşturacak faaliyette bulunmamaktadır ve zor günler geçirmektedir. Üstelik onların üyelik ücreti de ödemeleri lazım. Geri ödemeler 15 gün sonra başlamaktadır. Bu kısa bir sürede az bir miktarla her hangi bir gelir oluşturacak aktivite yaratmak da mümkün olmuyor.

Küçük kredi programı aylık 51 dolardan düşük geliri ve 0.5 dönümden az toprağa sahip olan kadınları içermekte olan esas kredi programıdır. Krediler genelde gelir oluşturan küçük faaliyetler (kümes, el ürünü v.s.) için verilmektedir. İlk kredi limiti kırsal kişiler için 69 dolar-103 dolar ve kentsel kişiler için 103 dolar-345 dolar olarak belirlenmiştir. Üyelerin bu krediyi senede 46 eşit haftalık taksit ile ödemeleri gerekmektedir. Sonraki kredilerin limiti 17 dolar-86 dolar arası ile arttırmaktadır. Üyeleri her hafta düzenli olarak saha memurları tarafından düzenlenen grup toplantılarına katılıp taksit ödemeleri ve tasarrufu yapmaktadır.

Orta boyutlu iş kurmak isteyen kişilere sunduğu Küçük İş Kredinin limiti 258 dolar-345 dolar ve sonraki krediler için 86 dolar-138 dolar arası bir artış sağlamaktadır. Geri ödeme metodu küçük krediler gibidir. Küçük Girişim Kredi Programı, Küçük İş Kredi programından daha büyüktür. Bu kredinin limiti 517 dolar-2,586 dolardır. Kredi

²⁸ Association for Social Advancement, Annual Report 2003, s. 4.

alan kişiler krediyi geri ödemek için 1 sene, 1.5 sene yada 2 senelik programlardan her hangi birini seçebilmektedir.

Tablo 2.8: Farklı Program Altında Kredi Alanların Sayısı

Program	Kredi Alanların Sayısı (31 Aralık, 2003)
Küçük Krediler	2,050,936
Küçük İş Kredisi	72,681
Küçük Girişim Kredisi	2,839
Aşırı Yoksulluk Kredisi	4,526
Toplam	2,130,982

Kaynak: ASA, Annual Report 2003, s. 19.

Tablo 2.8 gösteriyor ki 2003 yılının sonuna kadar kredi alanların sayısı 2.13 milyon ve onlar arasında aşırı yoksulların payları sadece yüzde 0.2'dir.

BSİ'nin 1997 yılında tanıttığı yeni bir uygulamaya göre üyeler tasarruf ettikleri parayı tamamen çekebilir ama küçük kredi ve küçük iş kredi alanlar asgari aldıkları kredinin yüzde 10'u tasarruf etmek mecburiyetindedir. BSİ 1997 yılından beri hem zorunlu hem de gönüllü tasarruf seçeneği sunmaktadır. Küçük kredi için üyelerin en az haftalık 17 sent ve küçük iş kredi için 34 sent olarak tasarruf etmek zorunlu kılınmaktadır. Ama küçük girişim kredi için hiçbir tasarruf zorunluluğu yoktur. Üyeler gönüllü olarak istediği rakamı tasarruf edebiliyor. Kırsal üyeler 17 dolar ve kentsel üyeler 8 dolar haftalık grup toplantılarında çekebilirler²⁹ ama bu rakamdan fazla çekmek isteyenler şube ofisinden çekebilirler.

²⁹ A.e., s. 5.

2.6 Grameen Banka Modeli

Prof. Dr. Muhammad Yunus, Grameen Bankası'nın kurucusu (Grameen Bengalcada 'kırsal' veya 'köy' anlamına geliyor) 1940 yılında Bangladeş'in Chittagong il'inde doğmuştur. 1965 yılında Fulbright Bursu kazanarak ABD'in Nashville, Tennessee'nin Vanderbilt Üniversitesine doktora yapmak için gitmiş ve 7 yıl kalmıştır. 1972 yılında Chittagong Üniversitesinde iktisat bölüm başkanı olarak döndükten sonra yeni bağımsızlık kazanmış Bangladeş'in durumunun her geçen gün kötü'ye gittiğinin farkında varmıştır. 1974 yılındaki kıtlık onun hayatını tamamen değiştirmektedir. Sokakta insanlar açlıktan ölüirken kendisi ekonominin zarif teorilerini öğrencilerine anlatıyordu. Sonra yoksul insanları öğretmen olarak görüp onlardan çok şey öğrenebileceklerine karar verir. Onları incelemeye ve onların hayatı hakkında soru sormaya başlar. 1975 ve 1976 yılların çoğu zamanını öğrencilere yakındaki 'Jobra' köyünde araştırma yapmak için yönlendirir. Problemleri incelemek böylece kolay olmuştur. Gelişmiş pirinç-üretim teknolojisi Dr. Yunus tarafından çiftçilere tanıtılmış ve kuru sezonunda toprağı sulanması için bir çiftçiler kooperatifi kurulmuştur. Çok yakın zamanında Dr. Yunus, sadece çiftçileri hedef alması gerçek yoksul kişilere yani arsasız, servestsiz kırsal insanların tüm problemleri çözemeyeceğini anlamaya başlar. Onların yoksulluğu sadece bir kişisel tembellik veya akılsızlıktan ibaret değil, bir yapısal bir olaydır, yani sermayesizlikten olduğunu anlaşılr. Var olan sistem onlara bir kuruluş bile biriktirecek ya da maddi durumlarını geliştirebilecek imkanı bırakmamıştı. Borç verenlerin bazıları faiz oranını ayda yüzde 10 bazıları ise haftada yüzde 10 olarak belirlemişti. Bu nedenle ne kadar fazla çalışırsa çalışsın, bu insanların kendilerine belli bir gelir seviyesinin yukarıya çekmek mümkün değildi. Onların emekleri sermaye ile bağlanıp gelir kaynağının sağlanması gerekiyordu. Böylece arsasız insanlara kredi sağlama fikrini doğmuştu. Dr. Yunus 1976-1979 yıllarında 'Jobra (Chittagong Üniversitesine yakın bir köy)' ve birkaç komşu köylerinde bir deneme projesi başlatmıştı. Grameen Banka Projesi aşağıdaki hedefleriyle başlatılmıştır.

- i. Yoksul erkek ve kadınlara banka imkanları sunmak.
- ii. Yoksul insanların borç verenleri tarafından sömürölmekten kurtarılması.
- iii. Kırsal Bangladeş'in geniş sayıdaki işsiz insanlarına öz-istihdam imkanı sağlamak.
- iv. Yoksul insanlara özellikle parasız kadınlara kolayca anlaşılabilen ve yönetilebilen bir organizasyon formatı altında getirmek.
- v. Yıllardır huysuz bir dairesi olan 'düşük gelir-düşük birikim-düşük yatırım' sistemini erdemli bir 'düşük gelir-kredi sağlamak-yatırım-fazla gelir-daha fazla birikim-daha fazla yatırım-daha fazla gelir' dairesine dönüştürmek.

1976 ve 1979 yıllar arasında Dr. Yunus'un mikrokredisi yaklaşık 500 alıcının hayatı başarıyla değiştirilmişti. Aynı anda profesörlük görevi ile beraber bu projenin işlerini yürütmek onun için zor bir işti ve o merkez bankası ve diğer ticari bankalarına tecrübeleri benimsetmesi için lobi yapıyordu. Merkez bankası ve bazı ticari bankaların katkılarıyla bu proje 1979 yılında Tangail il'e (Bangladeş'in başkenti Dhaka'nın kuzeyindeki bir il) kadar uzatılmıştı. Tangail'deki başarıyla proje ülkenin birkaç il'inde uygulanmıştı. 1983 yılın Ekim ayında Grameen Banka Projesi devletin onayıyla bağımsız bir bankaya dönüştürölmüşti.

2.6.1 İşletme Şekli

Bir banka birimi bir alan müdürü ve birkaç banka çalışanı ile oluşmaktadır. Yaklaşık 15-22 köyü bunun kapsamı altındadır. Alan müdürü ve çalışanları köyleri ziyaret edip kendilerini tanıtırlar ve uygun üyeleri seçmeye çalışırlar. Aynı anda memurlar yerel köylülere projenin amaçları, görevleri, işleyiş şekilleri anlatır. 0.202

hektarlık arazi sahibi olan herhangi biri borç için uygundur. Banka servisleri, alıcıların kapısına kadar getirilir. Alıcıların krediyi almak için benzer sosyo-ekonomik durum ve düşünce tipine sahip olan 5 kişilik grupları oluşturulması gerekmektedir. Her grubun bir lideri ve bir yardımcı lideri seçmekte ve haftalık toplantılar yapmaktadır. 8 grup bir merkez oluşturmaktadır ve seçilmiş merkez lideri banka memuru ile beraber haftalık toplantıları yönetmektedir. Borç miktarları az fakat pirinç üretimi, makine tamiri, küçük kırsal ulaşım araçlarının satın alınması, süt veren inek/keçilerin satın alınması gibi küçük çaplı yatırımları için yeterlidir.

Banka memuru grupların oluşturulması, kredilerin dağıtılması ve taksitlerin geri alınması konularında önemli rol üstlenmektedir. Bireysel kredi tekliflerinin değerlendirmesinin yapıldığı toplantılara şube memurları katılmaktadır. Kredi teklifi onaylandıktan sonra banka memuru ofisinde kredi dağıtım işleri yapmaktadır. Haftalık toplantılarda banka memuru haftalık taksitleri toplar. Alıcıların taksitleri geri ödemek için bankaya gitmesi gerekmekte fakat kredi almak için gitmesi gerekmektedir. Bir banka memuru yaklaşık 400 üyenin sorumluluğunu üstlenebilir. Bir koşulu ise, grup üyeleri her hafta 8 sent tasarruf etmek zorundadır, artı borç miktarının yüzde 5'i kredi dağıtırken banka tarafından ayrı bir hesaba konulmaktadır. Faiz oranı yüzde 20'dir. Her 17 dolar kredi için 41 sent ödenmesi gerekmekte ve kredinin tamamının 46 haftada eşit taksitlerle ödenmesi gerekmektedir³⁰

2.6.2 Grameen Stratejisi

Bireysel üyelere kredi dağıtılmaktadır. Borç alan, kendi borçları için sorumludur fakat çok önemli olarak grup üyeleri arasında bir resmi olmayan birbirine bağlayıcı bir sorumluluğu mevcuttur. Bir grup oluşturulduktan sonra üyelerin banka kurallarına uyup uyumadığını bir ay veya biraz fazla bir zaman boyunca denetim altında tutulur. Bu

³⁰ M.A. Hamid, **The Role of Islamic Bank in the Development of Small Entrepreneurs, An Empirical Investigation**, Darul Ihsan University, Dhaka, 2001, s. 27-29.

zaman içinde onlar ‘16 karar’lı bir makale ezberler ve imza atmayı öğrenirler. İncelemeden sonra gruptan iki kişi kredi verilmek üzere seçilir. Borç alan kendi isteklerine göre herhangi bir verimli aktivite için krediyi kullanabilir. Verilen kredinin geri ödemesi ise, haftalık yüzde 2 oranında taksit şekilde alınır. Bir veya iki ay boyunca seçilen iki üyenin geri ödeme davranışları ve kredi kullanımı gözlenir. Bu üyelerin uygun davranışına bağlı olarak grubun diğer üyeleri kredi alma hak kazanır. Herhangi bir üyenin düzgün davranmaması durumunda grubun diğer üyeleri tekrar kredi alma haklarını kaybeder. Bu sınırlamaları yüzünden her üyenin sicilleri temiz tutmak için grup tarafından birçok baskı kurulmaktadır. Bu açıdan grubun birleşik sorumlulukları kredinin ikinci bir güvencesi olarak hizmet edilmektedir.

2.7 Adil Mikrofinans Model-Kırsal Geliştirme Projesi

Bu bir olağanüstü mikrofinans programıdır. Tarımsal ve kırsal sektörlerine mikrofinans servisi, istihdam ve gelir kaynağının sağlanması amacıyla 1996 yılında İslami Bank Bangladesh Limited tarafından başlatılmıştır.

2.7.1 Amaçları

KGP'nin ana amaçları tarımsal ve kırsal bölgelerinde yatırım fırsatlarının genişletilmesi, bütünlük kırsal geliştirme yaklaşımı ile kırsal yoksulluğunun giderilmesi, kırsal yoksullara özellikle kadınlara öz-istihdamı ve gelir kaynağının sağlanması, kırsal sakinlere temiz içme suyu ve iskan imkanları sağlamak amacıyla el-pompaları (hand tube-well) ve kırsal iskan alanlarında yatırım fırsatlarının genişletilmesi ve öğrenim ve tıp imkanlarının sağlanmasıdır.

2.7.2 Hedef Alanı ve Hedef Grubu

Banka şubelerinin direkt denetimi altında pilot proje olarak bazı illerin kırsal bölgelerinde başlamıştır. Çeşitli şubelerin girişimleriyle bu projesi başka il/bölgelerinde de genişletilmektedir. İlk olarak, her şubesi, yarıçapı 10 kilometre içindeki köyleri seçmektedir. Kolay ulaşım, dar gelirli insanların çokluğu, tarım ve diğer çiftçilik dışı aktivitelerin varlığı seçme kriterleri belirlemektedir. İlk seçimden sonra şube, çeşitli ekonomik aktiviteleri ve insan tipleri belirlemek amacıyla, bir temel anketi düzenlemektedir. En az 200 üyenin varlığı ve yatırımın ekonomik açısından uygun olacağını şube tarafından temin edilmektedir.

Hedef grubu aşağıdaki kriterleri sağlayan insanlardan seçilmektedir.

- i. En az 0.50 dönüm arazi sahipleri
- ii. Marabaları
- iii. Köylerindeki daimi ikamet eden vatandaşları
- iv. Arazi olmayan yada maksimum 0.50 dönüm arazi olan ve çiftçilik dışı aktiviteleriyle meşgul olan insanları
- v. Yeniden kazılması gereken ve balık beslenmesine uygun olan göl sahipleri
- vi. Başka banka veya finansal kurumlarıyla yükümlülüğü olmayan insanları
- vii. Tavuk çiftliği oluşturmak yada inek/keçi beslemek isteyen yoksul kadınlar ve muhtaç insanları.

2.7.3 Yatırım Sektörleri, Dönemi ve Sınırı

Bunları aşağıdaki Tablo 2.9 gösterir.

Tablo 2.9: Yatırım Sektörleri, Dönemi ve Sınırı

Yatırım Sektörü	Dönem Yıl	Maksimum Sınırı (\$)
1. Tarım Üretimi	1	172
2. Çiftlik Dışı Aktiviteleri (üretim, ticaret, dükkan, evcil hayvan beslenmesi, işlenmesi)		
i. Genel	1	345
ii. Özel	1	862
3. Göl Balıkçılığı	3	431
4. Sulamak	1	86
5. Tarım ve Sulama Araçları (Üyeler yüzde 10 depozitosu ödeyecektir)	3	431
6. Kırsal Ulaşım Araçları	2	86
7. Temiz İçme Suyu için El-pompası	3	52
8. Ev İnşaat Araçları	3	258

Kaynak: IBBL, Public Relations Department, Dhaka, Mayıs 2003, s. 2.

Faz bazında yatırım yapılmaktadır. Yapılan yatırımı üretim için başarıyla kullanan üyeleri ev inşaatı ve el-pompası yatırım için uygunluk kazanacaktır.

01 Üretim	İlk sene
02 Temiz İçme Suyu için El-pompası	2'inci sene
03 Ev İnşaatı	3'üncü sene

2.7.4 Grup Oluşturması

Bu projenin ana ilkesi 'Grup Yaklaşımı'dır. Her türlü karar alma aktiviteleri için bu ortak danışmanlığı yüksek öncelikli olacaktır. Grup oluşturmak için ana kriterler aşağıdaki gibidir.

i. Tercihen benzer meslekten 5 kişi ile gruplar oluşturulmaktadır.

ii. Her grup aktiviteleri yönetmek için bir grup lideri ve bir yardımcı grup lideri grubun yeleri tarafından seçilmektedir. Şube Müdürü grup yeleri ile toplantı yaptıktan sonra ‘Onay Kitabı’ vererek grubu yasallaştırmaktadır.

iii. Grup lideri denetim memuru ile beraber asıl yeleri seçmektedir ve grup üyelerinin üstünde tam yetki sahibi olmalıdır.

iv. Grup lideri grup yeleri arasında yatırımın kolay dağıtımı işlerine ve dağıtılan yatırımları taksitle geri alması konularında yardımcı olacaktır. Grup yelerinin düzenli olarak haftalık toplantılara katılımı ve tasarruflarının Şubeye yatırılmasının sağlanması grup liderinin görevidir. Grup oluşturulmasından 3 ay sonra ilk olarak 2 üyeye yatırım olanağı verilecektir. Bu iki ye tarafından en az 1 ay düzenli olarak taksitleri ödendikten sonra, ancak grubun diğer üyelerine yatırım fırsatı verilecektir. 2’den aşağıya ve 6’dan yukarıya olmayan grupları bir ‘Merkez Grubu’ oluşturmaktadır. Her ‘Merkez’ bir ‘Merkez Lideri’ ve bir ‘Yardımcı Merkez Lideri’ seçmektedir. Merkezlerde düzenli olarak haftalık toplantı yapılmaktadır. Bu toplantıların tarihi, saati ve mekanı merkez toplantılarda belirlenmektedir.

v. Şubenin denetim memuru merkez toplantıları düzenlemektedir. Bu toplantılarda üyelerin yoklaması; ilkeleri, prensipleri, kriterleri, projenin problemleri ve hedefleri, projenin başarıyla uygulanması için üyelerin görevleri ve sorumlulukları üzerinde görüşme yapılması; taksitlerin, kişisel tasarrufların, merkez fonunun toplanması; ‘Giriş Onay kitabı’nın denetim memuru tarafından imzalanması aktiviteleri yapılmaktadır.

vi. Denetim memuru projenin kapsamı içinde detay hedefi, dağıtım ve ödemenin koşulları ile uygun üyelerin listesi oluşturmaktadır. Bu yatırımın kapsamında merkez

toplantılarında üyeleri seçilir ve seçişlen üyelere başvuru formları ve diğer evrakları dağıtılır. Yatırım başvuruların değerlendirme sonucunda seçilmiş üyelerin listesi grup lideri, merkez lideri, denetim memuru ve proje memuru tarafından imzalandıktan sonra şube müdürüne teslim edilmektedir. Eğer herhangi bir üye şartları uymakta başarısız olursa grubun diğer üyeleri onu motive etmeye çalışır. Motive etmekte başarısız olursa ve herhangi bir zarar için grubun diğer üyeleri bu kaybedilmiş miktarı telafi etmek zorundadır. Bunun sonucunda grubun disipline uymamaktan dolayı ilgili üye gruptan çıkarılmaktadır. Bu üye gelecekte şube tarafından hiç bir yatırım fırsatı veya diğer fırsatlarından yararlanamaz.

vii. Grubun her üyesi diğer üyelerine yatırım için kefil olacak şekilde başvuru formunu imzalamaktadır.

2.7.5 Kar Oranı, Risk Fonu ve Güvenlik Gereksinimleri

Bankanın kar oranı yıllık yüzde 9 ve üyeler yıllık yüzde 1 risk fonuna katkı sağlamaktadır. Toplam olarak banka masrafları yüzde 10'dur.

Yatırım karşısında güvenlik gerekmemektedir. Grup üyeleri olarak doğru kişileri seçmek için grup disiplini üzerine özel dikkat ediliyor. Göl balıkçılığı ve sulama araçlarının satın alması durumlarında şube yazılı doküman karşısında ilgili kişilerin arazi tapuları depozit olarak almaktadır. Üstelik her durumda grubun her üyesi diğer üyelere kefil olmak zorundadır ve üyeler tek başına ve toplu olarak yatırımı ödemekte sorumludur.

2.7.6 Yatırımın Geri Alması

Yapılan yatırımın zamanında geri alması için şube akıllı bir taksitlendirme sistemi uygulamaktadır. Taksitlendirme politikası gelir sağlama kapasitesi ve zamanı dikkate alınarak aşağıdaki gibi belirlenmektedir.

i. Çiftçilik dışı aktivitelerin taksitleri haftalık olarak belirlenmektedir.

ii. Tarımsal üretimlerde taksitlendirme çeyrek bazda veya hasat zamanı bazında belirlenmektedir.

2.7.7 Tasarruf Planı

Yoksullar genellikle tasarruflarının güvenceli, düşük işlem maliyetli, uygun olarak tasarlanmış ve mümkünse sabit değerli olmasını ister. Güvenceli tasarruflar, yangın, dolandırıcılık, hırsızlık, ve akraba talepleri gibi tehlikelere açık değildir. Mevduatların yatırılmasında ve çekilmesindeki yüksek işlem maliyetlerinin azaltılması için yakınlık önemlidir. Üstelik, elverişli çalışma saatleri ve asgari kırtasiyeciliğin de önemi vardır. Sık sık küçük ve değişken miktarların yatırılmasına ve mevduata hızlı erişim olanağı sağlayacak bireysel gönüllü mevduat ürünleri en uygun olanlardır. Cenaze, düğün gibi olaylar için gelecekte planlanan harcamalar konusunda sözleşmeli tasarruflar da yararlıdır.

Grup aktivitelerin ilk başında her üyenin şubede bir tasarruf hesabı açması gerekmektedir. Bu hesaplarında bir çek defteri verilmemektedir. Şube ile herhangi bir bağımlılığı olmadığı takdirde tasarrufları üyeleri tarafından çekilebilir. Haftalık zorunlu tasarruf miktarı 17 senttir. Bunun yanında grubun her üyesi haftalık 8 sent merkez fonuna yatırmaktadır. Bu fon bir merkez fonu hesabı olarak şubede açılmaktadır. Merkez haftalık toplantılarında karar alınarak bu fon üyelerin refahı için faizsiz kredi

olarak kullanılmaktadır. Merkez lideri ve yardımcısı ortak olarak bu fonu yönetmektedir ve geri ödenmelidir.

2.7.8 Uygulama ve İşleme

Yatırım heyeti grup aktivitelerinden memnun kaldıktan sonra ve bu grup aktivitelerin ilerde bir sorun çıkarmayacağı konusunda emin olduktan sonra şube başvuruları onaylamaktadır.

i. Grubun uygun üyeleri arasında başvuru formları dağıtılır. Şube memuru başvuru formlarının doldurulmasında yardımcı olmaktadır.

ii. Başvuru formlarını aldıktan sonra şube memurları haftalık toplantılarda grubun diğer üyeleri ile konuşur ve grubun bu yatırımın geri alması konusunda sorumlulukları almakta kararlı olduğunu konusunda emin olurlar.

iii. Bu aşamalardan sonra başvurular, şubeye yatırımın onayı için gönderilmektedir. Şubenin yatırım komitesi bu başvuruları yeterli bulduğu takdirde yatırım için onay kararı vermektedir.³¹

2.8 Adil Mikrofinansın Gerekliliği

Adil Mikrofinans her toplumun sosyo-ekonomik gelişme parametrelerinin üzerine önemli bir pozitif etki yaratmaktadır. Aşağıdaki maddelerden bunun önemini anlaşılabilir.³²

³¹ IBBL, **For Upliftment of Rural Economy and Development of Model Villages: Rural Development Scheme**, Public Relations Department, Dhaka, May 2003, s. 1-5.

³² M.A. Hamid, **a.g.e.**, s. 34-36.

İlk olarak, yoksulluğun azaltılması bugünlerde, tüm gelişme programlarının ana hedefi olarak belirlenmektedir. İslami ekonomi yoksulluğun hem dini hem de sosyal bir problem olarak görmektedir. Yoksulluk çoğu zaman bir insanı suç ve kötülük tarafına itmektedir. Adil mikrofinans ve yoksulluk azaltılması birbiriyle doğrudan ilişkilidir. İlki gerçekleşirse çıktı olarak ikincisini bulunur. Bu kavram ‘büyük proje—büyük yatırım—büyük üretim—fazla gelir—fazla tasarruf—daha fazla yatırım’ modeline karşı çıkar. Bu teoriye göre, çoğalan gelirin parçaları çoğalan istihdam ve artan maaş olarak yoksul insanların ceplerine girer. Fakat yaşanan tecrübeler bunu gösteriyor ki yoksul insanların ceplerine giren bu artan gelirleri ya çok küçük miktarda ya da hiç kalıcı değildir. Prof. Yunus bu konuda ilginç bir örnek veriyor. Ona göre “...Eğer sosyal grupların sonlarda kalan motorları aktif edilemezse bunlar ön tarafındaki motorları tarafından çekilemeyeceğine beraber toplumun diğer kesiminden bağımsız olarak geriye kayabilir ve bu durum maddi imkanları iyi olanlara dahil herkesin zarara yol açabilir”.³³

İkinci olarak, şimdi liberalizm ve globalizmanın zamanıdır. Bunu serbest piyasa ile beraber zengin ve güçlü ülkeler için büyük fırsatlara yol açmasına rağmen, gelişen ülkelerin durumları hassas yapılmaktadır. Çok uluslu şirketlerin teknoloji vasıtasıyla yapılan kar politikası genel halkın çıkarlarını ihmal eder. Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kurumlar da artarak yapısal ayarlama adına ekonomik ve sosyal politikaları dikte etmektedir. Bu tür eylemlerin şokunu atlatmak için bir tip güvenlik ağı gerekmektedir. Liberalizm ve globalizmanın getirdiği bu uygun olmayan etkilerden kurtulmak için adil mikrofinans çok önemli bir rol üstlenebilir.

Üçüncü olarak, adil mikrofinansın muhtemelen en önemli yararı ise, ücretli istihdamın karşısında öz istihdam imkanının sağlanmasıdır. Yoksul insanlar genel olarak okuma yazma bilmeyen, tembel, isteksiz ve işsizlik maaşı bekleyen kişiler olarak görünmektedir. Adil mikrofinanslı bir program onları bu tür önyargılardan kurtarabilir.

³³ M. Yunus and A. Jolis, **Banker to Poor: The Autobiography of Muhammad Yunus, Founder of Grameen Bank**, Aurun Press Ltd., Great Britain, 1998, s. 216.

Bu program onlara hayatın kontrolünü tam olarak ele alınmasını sağlar. Öz istihdamın ücretli istihdamından üstün olan tarafları aşağıdaki gibidir.

i. Öz istihdamında çalışma saatleri esnek ve her türlü aile ihtiyaçlarına göre ayarlanılabılır. Bir öz istihdamlı kişi kendi zamanının tamamını değerlendirebilir. Ücretli işlerinde bu imkanı yoktur. Ayrıca mesai saatları dışındaki çalışmalarda verilen ücret konuları da ücretli çalışma sistemlerinde çalışanların kontrolü altında değildir.

ii. Bir öz istihdam sistemi üyelerin ekonomik bilgilerinin geliştirmesinde önemli potansiyele sahiptir. Avantaj sahibi olmayan grubun her üyesi ana akımdan izole olmuş durumda ve ekonominin işleyiş şekli hakkında çok az ya da hiç bilgi sahibi değildir. Bu program ile kişiler banka hesaplarının işleyişi, tasarruf ve yatırımın ilkeleri, para yönetimi, yeni ticaret, üretim ve pazarlama öğrenebilir. Bu program özellikle yoksul kadınlara öz saygı, problem çözüm teknikleri, lider olma yetenekleri, planlama ve geleceğe bakması gibi bilgilere sahip olmasına yardımcı olur.

iii. Bu program büyük bir kitle için pozitif dışsal avantajları yaratmaktadır. Üyeler kendi aile üyeleri için birer güçlü rol model olarak hizmet verebilirler. Üyelerin çocukları da bundan faydalanır. Öz iztihadmlı kişilerin çocukları bu rol model olmayan ailelerinin çocuklarından daha fazla girişimci olurlar. Çocuklar ne görürse onu yapar.

2.9 Adil Mikrofinansını Etkileyen Faktörler

Teorik olarak adil mikrofinansı etkileyen çok faktörler vardır. Bunlar aşağıdaki gibidir.³⁴

³⁴ M.A. Hamid, **a.g.e.**, s. 37-38.

İnsan Nitelikleri: Adil mikrofinansı etkileyen olası en önemli faktör insan niteliğidir. Eğitim, sağlık, liderlik nitelikleri ve kıbarlığı insan nitelikleri arasında önemlidir. İnsan nitelikleri arasında en önemlisi eğitimidir.

Deneyim: Herhangi bir maceralı işin başarısı ilgili kişilerin deneyimine bağlıdır. Özellikle bir kişi herhangi bir karlı programı yeterince deneyim sahibi olmadan başarıyla yürütemez.

Sermaye Miktarı: Herhangi bir kalkınma işinin hayat kanı sermayesidir. Adil mikrofinans kesinlikle üyelerin mevcut sermaye miktarı ile etkilenecektir.

Kredi Sayısı: Bazı kurumlar yıllık birden fazla kredi vermektedir. Ne kadar fazla kredilerle iş yapılıyorsa o kadar ekonomik deneyimi artmaktadır. Dolayısıyla üyeleri tarafından alınan kredi sayısı adil mikrofinansı pozitif yönde etkilemektedir.

Banka ile Çalışılan Yıl Sayısı: Normalde adil mikrofinans üyelerin ekonomik bilgileri çok zayıftır. Ekonomik kurumlarıyla çalışarak bu kişiler deneyim kazanmaktadır. Ekonomik kurumlarla ne kadar fazla çalışıyorlarsa bu kişilerin girişimci kaliteleri o kadar artmaktadır.

Finans Şekli: Adil mikrofinansın derecesi kullanılan finans moduna göre değişmektedir. Krediler parasal olarak dağıtımın yerine araç olarak dağıtılsa kötü kullanımın önlenebileceği tahmin edilmektedir. Dağıtılan kredilerin kötü kullanımı azalıyorsa bu adil mikrofinansı pozitif etkilemektedir.

Denetim Yoğunluğu: Kredilerin kullanımı denetim yoğunluğuna bağlıdır. Eğer şube devamlı kredilerin kullanımı denetliyorsa üyeler bu kredileri daha düzgün kullanır. Dolayısıyla adil mikrofinans denetim yoğunluğuna bağlıdır..

2.10 Adil Mikrofinans Finanse Etme Şekilleri

Geleneksel STK'lar için mikrofinans projelerinin finanse etme yolu 'faiz'dir. Fakat adil mikrofinans için bu şekilleri bulunmamaktadır. Bunun birkaç alternatif şekli mevcuttur. Uygulanan şekilleri şubelerin kazançları belirlemektedir. Dolayısıyla modern çağda bu yatırım şekillerinin analiz edilmeleri gerekmektedir. Bunlar aşağıdaki gibidir:³⁵

1) Kar Eklenmiş Ürün Satışı: Bu modunda şubeler üyelerin ihtiyaç duyduğu ürünleri satın alır, ikili anlaşmadan sonra kar ekler ve ürünleri teslim eder. Anlaşmaya bağlı olarak üyeler ürünlerin fiyatını taksitle ödemektedir.

2) Maliyet Artı Karlı Satış: Şube, üyeler tarafından belirlenen ve talep edilen belirli ürünleri satın almakta ve önceden belirlenmiş bir fiyata teslim etmektedir. Üyeler fiyatın yüzde 20 güvence bedeli ödemektedir. Bunu şubelerin üyelere ürünlerin alış fiyatı ve eklenen kar miktarını açıklamakta mecbur olmalarına bağlıdır. Eğer şubeler üyelerine satılan ürünlerin fiyatları ve eklenen kar miktarları açıklıyorsa buna 'maliyet artı karlı satış' denir yoksa buna 'kar eklenmiş ürün satışı' denir.

3) Ön Satın alma: Bu yukarıda açıklanan 'kar eklenmiş ürün satışı'nı tersidir. Burada şube ilerdeki bir tarihte teslim edilecek olan ürünleri için ön ödeme yapar. Fiyatını belirlenirken şube ve üyelerin yararları dikkatle ele alınır.

Bu şekli güç dümen yekeleri, derin olmayan el-pompaları gibi tarımsal araçlarının satın alınması için yapılan yatırımına kullanılabilir. Bunun anlamı şube girdi için ön ödeme yapar ve hasat zamanından sonra üretilen ekinlerin belli miktarını alır.

³⁵ M. Kabir Hassan, "Text Book on Islamic Banking", **Islamic Economics Research Bureau**, Dhaka, June 2003, s. 123-141.

Bu finanse etme şeklini sosyal yararlarla kullanmak için şube (ekonomik kurumlar) dikkatle fiyatları belirler.

4) Kira Satın Alma: Bu şekilde şube toprak sulama aletleri ve inşaat aletleri gibi ürünlerin sahibi olurlar ve aylık/sezonluk kira artı satışın belli bir oranı ödeme koşuluyla üyelere kiraya verir. Bedelin tamamı ödendikten sonra mülkiyeti üyelere verilir. Bu meşhür yöntemiyle üyeler gerçek mülkiyet sahibi olma hayalları görebilir. Küçük tasarruf edenleri için bu çok verimli bir yöntemdir.

5) Ortaklık-I: İki ortakları vardır, şube ve üyeleri. Onlar ortak kararıyla alınan hisseleri ticaret için gereken sermaye için yatırır, anlaşmalı bir oranda karları paylaşır ve yatırdıkları miktarın oranıyla zararları paylaşır.

Dikkatli yönetildiğinde bu metodun her türlü şüphe, kargaşa ve eleştirinin üzerinde olduğunu anlaşılır. Bu tür yatırımı uygulamadan önce birkaç ön şartı vardır. 1) Ortakların (özellikle üyelerin) iyi bir ahlaki değere sahip olması gerekir, aksi takdirde düşük kar ve yüksek maliyet tahmini olabilir; 2) Ortakların mutlaka ticaretin detay hesabını tutmaları gerekir; ve 3) Her bir ortak, projenin düzgün yapılması için şubelerin mutlaka yeterli miktarda iyi eğitilmiş personele sahip olmaları gerekir.

Bu modun başka bir değişik biçim ise Sivil Ortaklık (Civil Partnership)'tır. Bunu birkaç kişinin sözleşmeye bağlı kar amacıyla kurulan ortak bir havuza parasal veya parasal olmayan yatırımıyla oluşmaktadır. Bu ortaklıkta şube üretim servisleri ve ticari aktiviteleri için gerekleri olanakları sağlar. Bu 'sivil ortaklık', ortakların zamanında parasal veya parasal olmayan miktarları ortak adıyla açılan hesaba yatırmalarıyla ancak başarılı olabilir. Bu çok önemli bir finanse etme modudur ve her türlü ekonomik aktiviteleri idare edebilir.

6) Ortaklık-II: Burada Ortaklık-I ile temel bir farkı vardır. Bu durumda şube sermayenin tamamını karşılar ve üyeler diğer girişimci servisleri ve girişleri sağlar. Önceden yapılan anlaşmaya göre karlar belirli oranıyla bu iki ortak arasında dağıtılacak fakat zararları sadece sermaye sahibi (şube) tarafından çekilir. Üyeler sadece verdikleri emekleri kaybeder. Fakat eğer yapılan araştırma sonucunda zararları üyelerin ihmal sonucunda olduğunu anlaşılırsa, şube zararları çekmeye kabul etmeyebilir.

2.11 Çeşitli Mikrofinans Programlarının Etkileri

Etki, mali hizmetlerin yoksul kişilerin yaşamlarını nasıl etkilediğini anlamakla ilgilidir. Şu ana kadar yapılan etki değerlendirmelerinin çoğu, bazı mali hizmetlerin incelenmesi yerine mikrokredi programlarına odaklanmıştır. Etki, gelir ve kıymet artışını ve risklere açık olma hassasiyetinin azaltılmasını değerlendirir. Etki göstergeleri, işletme ile ilgili parametrelerin (kıymetler, gelirler, istihdam) ötesinde, genel hane geliri, eğitim ve sağlık konusunda sosyal iyileşmeler ve (kadınlar arasında öz saygının artması ve hane kaynaklarının kadınlar tarafından kontrolü açısından) güç kazanımı gibi yoksulluğun çeşitli boyutlarını içerir.

Bir etki elde edebilmek için mali kurumların yoksul insanlara ulaşması gerekir. Mikrofinansın aşırı yoksul insanlara erişimi nadirdir. Sosyal güvenlik ağı programları genellikle muhtaç ve aşırı yoksul insanlar için daha uygundur. Mali ürünlerin, kredi şartları ve işlem büyüklüğü gibi belirgin özellikleri, etkiye tesir eder. Kısa vadeli işletme sermayesi kredileri, envanter satın almak arzu eden tüccarlar için yararlıdır. Ancak, bir seferlik ekipman alımı yapmaya ihtiyaç duyan üreticiler konusunda daha az işe yararlar. Bu tür müşteriler, vadeli tasarruflar ya da daha uzun vadeli krediler gibi diğer hizmetlere ihtiyaç duyabilirler.

Müşterinin başlangıçtaki varlık tabanı etkiye tesir eder. Mali hizmetlerin daha fazla kaynakla başlayan müşteriler üzerindeki etkisi (mali, fiziksel veya sosyal), çok

düşük bir kaynak tabanıyla başlayan müşterilere göre daha fazla olma eğilimindedir. Bir kişinin herhangi bir kurumun müşterisi olduğu sürenin etki ile olumlu bir ilişkisi vardır. Sürdürülebilir kurumlar, hizmetlere sürekli erişim sağlamak suretiyle etkinin devam etmesini sağlar. Makroekonomik, hukuki ve politik ortamlar etkiye ciddi anlamda tesir eder. Kötü ekonomik koşullar, yolsuzluk, zayıf fiziksel ve sosyal altyapı (sağlık, eğitim, yollar), ve güvenlikten yoksun olunması, müşterilerin mali hizmetlerden yararlanma kabiliyetini olumsuz etkiler.³⁶

Bu bölüm Grameen Bankasının ürettiği kriterleri kullanarak yoksulluğun giderilmesi için uygulanan çeşitli mikrofinans programların etkilerini gözetlemeye çalışıyor. Kırsal Geliştirme Projesi, Grameen Bankası ve ‘Diğer’ adlı üç programdan bahsedilecektir. Burada ‘Diğer’ grubu Grameen Bankası veya KGP’nin üye olmayan fakat yakında oturanları içermektedir. Onlar diğer STK’ların üyeleri olabilir veya olmayabilir. Yapılan araştırmada³⁷ bunların yüzde 48 diğer STK veya devlet kurumlarının üyeleri olduğunu tespit edilmiştir. KGP ve GB üyeleri dışında diğer toplam üyelerin yüzde 41 STK’ların üyeleridir. Bunlar BKİK, BSİ ve diğer STK’larıdır. Bunların içinde BKİK maksimum üye sayısına sahiptir. Kriterlerin açıklamasıyla başlayalım. GB kendilerinin uzun vadeli deneyiminden yola çıkarak yoksulluğun tabiatı ve kapsamı üzerinde yapılan aktivitelerin etkilerini analiz etmek için 10 adet kriteri belirlemiştir. Bu kriterlere şimdiki işlerine uyum sağlamak amacıyla biraz değişiklik yaparak açıklayabiliriz. Bunların uygulama alanları aşağıdaki gibidir.

1) Gıda Öz-yeterliliği: Üyelerin tüm yıl boyunca kendi aile üyeleri ve çocuklarına günde 3 kez beslenme imkanı olmalıdır. Yılın herhangi bir zamanında üyelerin aile fertleri aç kalmayacaktır. 3 programın her birinde bu koşulun yaklaşık yüzde 95 sağlanmıştır. Bunu gösteriyor ki üyelerin çoğu ciddi bir gıda sıkıntısı çekmez.

³⁶ UNDP, “The Impact of Microfinance”, **Newsletter, Microfinance Sector Development Project**, Vol. 2, November 2005, (Çevrimiçi) <http://www.mikrofinansurkiye.org/enNewsletter.htm>, 22 Nisan 2006.

³⁷ M.A. Hamid, **a.g.e.**, s. 102-105.

2) Giyim: Üyelerin aile fertlerinin günlük giyim ihtiyaçları karşılayacak yeterince giyisi bulunmalıdır. Onların battaniye, yorgan, kazak gibi kış giyisi ve sivrisineklerin ısırıktan kurtulmak için sivrisinek ağı bulunmalıdır. İki programın her birinde (GB ve KGP) bu koşulun yaklaşık yüzde 90 sağlanmıştır. Diğer programlarında yüzde 84 sağlanmıştır.

3) Saygın İskan: Üyelerin, tenekeden yapılmış çatılı saygın bir evi bulunmalıdır. Üyelerin aile fertleri yerde yatmamalıdır. Herkes yatmak için yatağa sahip olmalıdır. Evlerin fiyatları 431 dolardan aşağıda olmamalıdır. Bu kriterler her bir organizasyon tarafından kabul edilmiştir. KGP yüzde 75, GB yüzde 85.5 ve diğer programları yüzde 76 bu koşulu sağlamıştır.

4) Çocukların Eğitimi: Üyelerin altı yaş üstü normal çocukları okula gitmelidir. Bu kriter, okula gidecek çocukları olmayan aileler için geçerli değildir. KGP yüzde 89.1, GB yüzde 83.5 ve diğer programları yüzde 83.9 bu koşulu sağlamıştır.

5) Sağlık Bilinci: Bütün üyelerin kendi sağlığı hakkında bilinci olmalıdır. Eğer aileden herhangi biri hastalanıyorsa üyelerin buna uygun tedavi sağlanma kabiliyeti olmalıdır. Tıbbi tedavinin normal ücretleri karşılanabilmelidir. Burada tedavi genel tedavi anlamına geliyor, büyü veya nazarlık anlamında değil. KGP yüzde 86.5, GB yüzde 91 ve diğer programları yüzde 72.5 bu koşulu sağlamıştır.

6) Ek Kazanç Fırsatları: Tüm üyelerin ek kazanç imkanı olmalıdır. Bunun anlamı üyelerin sebze bahçeleri ve ağaçları olmalıdır ki sebze meyveleri satarak haftalık taksitleri ödeyebilirler. Bunlar olmazsa en azından kümes hayvanları besleyerek sürekli yumurta satma imkanı olmalıdır. KGP yüzde 68.5, GB yüzde 61.5 ve diğer programları yüzde 47.5 bu koşulu sağlamıştır. Bu da gösteriyor ki yoksul insanların yarısından fazlası ek kazanç fırsatına sahiptir.

7) **Minimum 5 Dolar Taksit Ödemesi:** Üyeler alıcı olmalıdır ve 5 doların aşğısında haftalık taksit ödememelidir. Bunun anlamı alıcılar yıllık veya sezonluk 207 dolar kredi alabilir. Bu kriter alıcı olmayan üyelere uygulanmaz. KGP'nin yüzde 2 ve GB'nın yüzde 35 alıcı üyeleri bu koşulu sağlamaktadır.

8) **Son 3 Yılda Broçlu Ödemeyen Olmamaları:** Son 3 yılda en azından kendi istekleriyle üyelerin borç ödemeyenlerin listesinde bulunmamalıdır. Bunun anlamı, onlar haftalık taksitleri zamanında ödemiştir. Bu kriter 'Diğer' programının üye olmayanları için geçerli değildir. Bu kriter tüm üyelere de uygulanmamalıdır. KGP'nde üyelerin yüzde 52.5'i iki seneden fazla kredi almamıştır. GB'nda üyelerin yüzde 1'i üç seneden fazla kredi almamıştır. 'Diğer' grubunda üyelerin yüzde 59'u hiç kredi almayan ya da iki seneden fazla kredi almamıştır. Bunların dışında KGP yüzde 83, GB yüzde 41.9 ve diğer programları yüzde 67.9'u bu koşulu sağlamıştır.

Tablo 2.10: Çeşitli Mikrofinans Programlarının Etkileri

Kriterler	Cevap verenler								
	KGP			GB			Diğer		
	E	H	md	E	H	md	E	H	md
Gıda Öz-yeterliliği	96.0	4.0	0.0	97.5	2.5	0.0	92.5	7.5	0.0
Giyim	73.5	6.5	0.0	97.0	3.0	0.0	84.5	15.5	0.0
Saygın İskan	75.0	25.0	0.0	85.5	14.5	0.0	76.0	24.0	0.0
Çocukların Eğitimi	89.1	10.0	8.5	83.5	16.5	3.0	83.8	16.2	7.0
Sağlık Bilinci	86.5	13.5	0.0	91.0	9.0	0.0	72.5	27.5	0.0
Ek Kazanç Fırsatları	68.5	31.5	0.0	61.5	38.5	0.0	47.5	52.5	0.0
Minimum 5 Dolar Taksit Ödemesi	2.1	97.9	3.0	35.0	65.0	0.0	18.9	81.1	52.5
Son 3 Yılda Broçlu Olmamaları	83.2	16.8	52.5	41.9	58.1	1.0	76.9	32.1	58.0
Temiz İçme Suyu	76.5	23.5	0.0	80.0	20.0	0.0	75.0	25.0	0.0
Sağlıklı Tuvalete Sahip Olması	49.5	51.0	0.0	45.5	54.5	0.0	50.0	50.0	0.0

Kaynak: M.A. Hamid, **a.g.e.**, s. 105-106.

Not: Toplam (E+H+md)=200, E-evet, H-hayır, md-mevcut değildir.

9) Temiz İçme Suyu: Tüm yelerin temiz içme suyu için el-pompası olmalıdır veya el-pompasıya ulaşımı olmalıdır. Eğer el-pompası olmazsa su temizleme hapı veya temizleyici tozu kullanmalıdır. Alternatif olarak kaynamış suyu içmektedir. Her programda her 4 kişi içinde 3 kişi bu kritere uymaktadır.

10) Sağlıklı Tuvalet Sahip Olması: Her ye sağlıklı tuvalet kullanmalıdır. Sağlık açısından bu çok önemli bir kriteridir. KGP yüzde 49.5, GB yüzde 45.5'i ve diğer programları yüzde 50'si bu koşulu sağlamıştır. Tablo 2.10'da tüm veriler gösterilmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİKROFİNANS UYGULAMASININ TÜRKİYE’DE BAŞARI KOŞULLARI

3.1 Türkiye: Bir Profil

Türkiye Cumhuriyeti coğrafya olarak Doğu ve Batı arasında köprüdür. 1923’te Türkiye modern ve laik cumhuriyet olarak kurulmuştur. Nüfusun çoğunluğu Müslümandır. Türkiye tarih, kültür ve dinsel olarak Orta Asya, Kafkasya ve Balkanlarla bağlıdır.

Türkiye ekvator ve kuzey kutbu arasının ortasında 36°-42° kuzey enlem ve 26°-45° doğu boylamda yer almaktadır. Türkiye yedi bölgeye bölmüştür: Karadeniz, Marmara ve Trakya, Ege, Akdeniz, İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu. Türkiye dağlık bir ülkedir. Ülkenin yüzölçümü (göl dahil) 814,578 kilometre karedir. Bunun 790,200 kilometre karesi Asya’da ve 24,378 kilometre karesi Avrupa’dadır. Türkiye’nin kuzeyde Karadeniz, doğuda Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan ve İran, güneyde Irak, Suriye ve Akdeniz, ve batıda Bulgaristan, Yunanistan ve Ege Denizi yer almaktadır. Ortalama yağış miktarı 650 milimetredir ve yağış miktarı bölgelere göre değişiyor.

Cumhuriyetin ilk onyılında, dünya ekonomisine ve onun her tür etkilenmesine açık olan Türkiye ekonomisi, daha çok bir yeniden inşa sürecindedir. Ancak, dış dinamiklerin etkisindeki ekonomiye bir yön verme, bir harita çıkarma hiç de kolay olmamaktadır. İkinci onyılıda Cumhuriyeti kuranlar, 1929 dünya buhranının da etkisiyle, dış dinamiklerin engelleyici özelliklerinden görece korunma, yeni cumhuriyetin ekonomisine bir yön çizibilme olanağı buldular. Günün koşullarına göre, demiryolları ile anayurdu örme, bazı temel sanayileri kurma bu onyılıda mümkün oldu. Tarihe ‘Devletçilik’ diye geçen bu dönem, özel sermaye birikimine ve yeni girişimcilere engel

değil, onları yaratmaya dönük bir bakış açısına sahipti. Üçüncü onyılın kısmı, ikinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı rüzgarlarından sakınma ve orduyu hazırlıklı tutma, bir kısmı da savaş sonrası safını belirleme çalışmaları ile geçti. Dördüncü onyıl, ekonominin yanısıra politikanın ve diplomasının kabuk değiştirdiği yeni yol haritaları bulduğu bir onyıl oldu. Tek partili döneme ve 10 yıllık bir Demokrat Parti iktidarına tekabül eden bu onyıl, NATO-IMF-Dünya Bankası gibi kurumlara üyeliğin de gerçekleştiği ve Türkiye'nin Batı dünyasında safını belirlediği yılları içerdi. Beşinci onyıl 1960'lardı ve yeni bir Anayasa ile birlikte ithal ikameci, hızlı bir sanayileşmenin başlangıç yıllarıydı. Bu dönem 1970'leri içeren altıncı onyılı da sürdürdü. Yedinci onyıl olan 1980 ise, diğer dönemlerden farklı olarak Türkiye'nin dışa açık ekonomik büyüme süreci oldu.

Türkiye'nin 80 yıllık gelişme ve kalkınma çabalarının ekseninde sanayileşme süreci yatar. Dolayısıyla, Türkiye sanayisinin gelişim öyküsü, Türkiye ekonomisinin sermaye birikiminin öyküsü ile büyük ölçüde çakışır. 1923'ten 2000'lere uzayan zaman diliminde, özellikle de 1980 öncesinde, gelişmenin ağırlıklı sanayi odaklı planlandığı, gerek devlet gerekse özel yatırımlarda sanayinin ön planda tutulduğu gözlemlenmiştir. Kalkınma üzerine tartışmalar sanayileşme üzerinde yoğunlaşırken, 1980 öncesinin sanayi sorunsalının 'ağır sanayi mi, montaja dayalı tüketim sanayisi mi' sorunlarına sıkışmış bir iktisat tartışması olduğunu görürüz. 1980 sonrasında ise genel olarak üretimden, özellikle de sanayiden uzaklaşmak ve devleti sanayiden uzaklaştırmak üstüne bina edilen bir tartışma yoğunluk kazanmış; Türkiye izlenen ekonomi politikalarının sonucunda, sanayi vizyonunu kaybederek, benzeri bir çok ülkede olduğu gibi, 'sanayisizleşme' sorunuyla yüzyüze kalmıştır.¹

1990'lı yıllarda oldukça istikrarsız bir görünüm arz eden Türkiye ekonomisi, 1991 yılında Körfez Krizi nedeniyle yaşanan duraklamadan sonra, 1994, 1999 ve 2001 yıllarında ekonomisinde önemli kayıplar yaratan krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Ülke ekonomisi, yaşanan bu krizler doğrultusunda 1994 ve 1999 yıllarında yüzde 6.1

¹ M. Sönmez, **Türkiye Ekonomisinin 80 Yılı**, İTO Yayın No. 2004-28, İstanbul, 2004, s. 14-17.

oranında küçülürken, 2001 yılında yeni bir küçülme rekoru kırılmış ve söz konusu yılda GSMH yüzde 9.5 oranında küçülmüştür. Bu dönemde üretim, yatırım, gelir ve istihdam açısından son 50 yılın en büyük kayıplarının yaşanmasının ardından 2002 ve 2003 yıllarında ekonomideki kayıpların bir ölçüde telafi edildiği görülmektedir. 2002 yılında yüzde 7.8'lik, 2003 yılında yüzde 5.0'lık büyümeler, geçmiş dönem kayıplarını tümüyle telafi etmekten uzaktır. Son iki yılda olduğu gibi 2004 yılında da GSMH büyüme hedefi yüzde 5.0 olarak belirlenmiştir. Ancak bilindiği gibi 2001 yılı krizi sonrasında, ekonomideki olumlu gelişmeler sonucunda program hedeflerinin oldukça üzerinde büyümeler elde edilmiştir. 2005 yılı ekonomik programında 2004 yılı için yüzde 5.0'lık GSMH büyüme hızı beklentisine karşılık, gerçekleşme tahmini yüzde 10.0 olarak öngörülmüştür.²

Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yayımlanan üçer aylık milli gelir tahminlerine göre 2004 yılı ilk üç ayında GSMH'da bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 12.4'lük artış gerçekleşmiştir. Bu artış, 2003 yılı ilk üç ayındaki yüzde 7.4'lük büyümenin üzerine gerçekleşmesi nedeniyle oldukça önemli bir gelişmedir. 2004 yılı ikinci üç ayında ise GSMH, sabit fiyatlarla 2003 yılı ikinci üç ayına göre yüzde 14.4 oranında büyüme göstermiştir. Bu büyüme de 2003 yılının aynı dönemindeki yüzde 3.6'lık büyümenin üzerine gerçekleşmesi nedeniyle çok iyi bir performansı işaret etmektedir.

2004 yılı ekonomik programında tarım sektörü katma değerinin yüzde 5 oranında artması öngörülmüştür. 2005 yılı programında ise gerçekleşme tahmini olarak tarım sektörü katma değeri artış oranı yüzde 3.1 olarak belirlenmiştir. 2004 yılı ekonomik programında, sanayi sektörü büyümesi için öngörülen büyüme oranı yüzde 4.9 iken, bu oran 2005 yılı programında yüzde 10.8 olarak düzeltilmiştir. Mart 2002 ayından itibaren olumlu gelişmesini sürdüren sanayi sektörü, 2002 ve 2003 yıllarında ekonominin büyümesinde baş aktör olmuştur. Hizmet sektörü faaliyet kollarında inşaat

² İSO, **Türkiye Ekonomisi 2005**, No. 2005/4, İstanbul, Mart 2005, s. 9.

sektörü oldukça önemli bir yere sahiptir. Buna karşılık inşaat sektörü, ekonomide son 10 yıllık dönemde en fazla yara alan sektör olarak gözükmektedir. Eski yıllarda sektörün GSMH içindeki payı yüzde 6 civarlarında iken, bu oran 2004 yılı ilk 9 ayında yüzde 3.4'e gerilemiştir. Ekonominin ikinci ana sektörü olan ticaret sektöründe, sanayi sektöründeki olumlu gelişme ve ithalattaki büyük artışın etkisiyle ilk üç ayda yaratılan katma değer yüzde 16.3 oranında artarken, ikinci üç aydaki büyüme yüzde 19.1 olarak gerçekleşmiştir. Yılın üçüncü üç ayında ise ticaret sektöründeki büyüme hızı yüzde 7.1'e gerilemiştir. Ticaret sektöründe görülen bu hız kesmesinin nedenleri incelendiğinde, üçüncü çeyrekte ağırlığı büyüyen tarım sektörünün negatif büyüme göstermesinin yanısıra sanayi sektörü artış oranının yüzde 6.6'ya gerilemesi oldukça önemli gözükmektedir. Ayrıca ithalattaki büyümenin ilk yarıya oranla küçülmesi de diğer önemli bir etken olarak göze çapmaktadır. Nitekim ithalat, 2004 yılı üçüncü üç ayında dolar bazında yüzde 32.5 oranında artış göstermiştir.³

Devlet İstatistik Enstitüsü yıl ortası nüfus tahminine göre 2001 yılı için nüfus 68.3 milyon, 2002 yılı için 69.3 milyon, 2003 yılı için 70.2 milyon, 2004 yılı için 71.1 milyon, 2005 yılı için 72.0 milyon, 2006 yılı için 72.9 milyon, 2007 yılı için 73.8 milyon, 2008 yılı için 74.7 milyon, 2009 yılı için 75.6 milyon, 2010 yılı için 76.5 milyon olarak hesaplanmıştır.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı çalışmalarına göre 2002 yılı itibariyle 15-64 yaş grubuna giren 43 milyon kişi toplam nüfusun yüzde 65.0'nı, 0-14 yaş grubundaki çocuklar toplam nüfusun yüzde 29.0'nı oluşturmaktadır. Toplam nüfusun yüzde 48.9'unu kadın, yüzde 51.1'i erkektir. 2000 yılında toplam nüfusun yüzde 64.9'unu kapsayan kentsel nüfus 44 milyon kişiye ulaşmıştır. 1990-2000 döneminde

³ A.e., s. 9-10.

şehirli nüfusunun yıllık artış hızı yüzde 2.68 iken köylü nüfusun yıllık artış hızı yüzde 0.42’de kalmıştır.⁴

Ekonomide büyüme doğaldır ki herkese eşit biçimde dağılmaz, gelir artışından kimileri daha çok, kimileri daha az pay alır. Sosyal tabakaların toplam nüfus ve gelir içindeki payları incelendiğinde, küçük köylü, topraksız/az topraklı köylü/tarım işçisi, niteliksiz işçiler ve faal olmayanların gelir paylarının nüfus paylarına göre daha düşük oldukları görülmektedir (Tablo 3.1). Küçük esnafın hemen hemen nüfus payı kadar gelire sahip olduğu görülmektedir. Diğer gruplar ise, nüfus paylarından daha yüksek gelire sahiptirler. Bu gruplardan özellikle işverenler nüfus paylarının 6.2 katı kadar gelire sahiptirler.

Tablo 3.1: Sosyal Tabakaların Toplam Nüfus ve Gelir İçindeki Payları

Sosyal Tabakalar	Nüfus Payları (Yüzde)	Gelir Payları (Yüzde)
Büyük çiftçi	0.18	0.39
Küçük çiftçi	0.84	1.03
Küçük köylü	4.80	3.18
Büyük esnaf	3.77	9.52
Küçük esnaf	12.64	12.41
Topraksız/Az topraklı köylü/Tarım işçisi	12.26	6.68
İşveren	0.41	2.55
Yüksek nitelikli işçi	2.36	7.54
Nitelikli işçi	8.57	11.95
Niteliksiz işçi	29.25	20.05
Emekli	14.33	16.12
Faal olmayanlar	10.58	7.92
Toplam	100	100

Kanak: Güzin Erdoğan, Ercan Dansuk, Mehmet Özmen, “Türkiye’de Yoksulluğun Sosyal Analizi”, **14 üncü İstatistik Araştırma Sempozyumu 2005, TÜİK**, Yayın No. 3008, Ankara, Nisan 2006, s. 697.

⁴ İTO, **Ekonomik Rapor, 2005 Yılı İkinci Yarısında Türkiye Ekonomisi**, Yayın No. 2005-39, İstanbul, Aralık 2005. s. 37.

Sosyal tabakalara göre yoksulluk oranları incelendiğinde, en fazla yoksulluğun yüzde 46.59 ile topraksız/az topraklı köylü/tarım işçisi, yüzde 39.26 ile faal olmayanlar ve yüzde 33.34 ile küçük köylü gruplarında olduğu görülmektedir (Tablo 3.2). Ayrıca, niteliksiz işçi grubundaki yoksulluk oranı da yüzde 27.11 ile oldukça yüksektir. Bu grup yaklaşık 5.5 milyonluk yoksul ile en fazla yoksulu içermektedir. Tek başına tüm yoksulların yaklaşık yüzde 34’ü bu grupta yer almaktadır. Tarım sektöründeki yoksullar ile niteliksiz işçi grubundaki yoksullar, toplam yoksulların yaklaşık yüzde 66’sını oluşturmaktadır.⁵

Tablo 3.2: Sosyal Tabakalara Göre Yoksulluk Oranları

Sosyal Tabakalar	Nüfus	Yoksul Nüfus	Oran (Yüzde)
Büyük çiftçi	121,950	9,223	7.56
Küçük çiftçi	583,532	86,144	14.76
Küçük köylü	3,323,625	1,108,150	33.34
Büyük esnaf	2,605,669	75,848	2.91
Küçük esnaf	8,749,125	1,529,490	17.48
Topraksız/Az topraklı köylü/Tarım işçisi	8,485,803	3,953,253	46.59
İşveren	280,864	-	-
Yüksek nitelikli işçi	1,632,237	15,435	0.95
Nitelikli işçi	5,935,230	267,854	4.51
Niteliksiz işçi	20,239,433	5,486,745	27.11
Emekli	9,916,165	843,772	8.51
Faal olmayanlar	7,321,933	2,874,375	39.26
Toplam	69,195,565	16,250,288	23.48

Kaynak: Güzin Erdoğan, Ercan Dansuk, Mehmet Özmen, **A.e.**, s. 697.

Kentsel kesimde, HİA sonuçlarına göre sadece ücret geliri elde eden hanelerin yüzde 20’si; sadece yevmiye geliri elde eden hanelerin yüzde 57’si ve hem ücret hem de yevmiye geliri elde eden hanelerin ise yüzde 28’i yoksuldur. Sadece ücret geliri elde eden hanelerde işsiz erkek oranı yüzde 74, sadece yevmiye geliri elde eden hanelerde

⁵ Güzin Erdoğan, Ercan Dansuk, Mehmet Özmen, “Türkiye’de Yoksulluğun Sosyal Analizi”, **14 üncü İstatistik Araştırma Sempozyumu 2005, TÜİK**, Yayın No. 3008, Ankara, Nisan 2006, s. 697-698.

ise bu oran yüzde 70'dir. Genellikle hem ücret hem de yevmiye geliri elde eden hanelerde 25-29; 30-34 ve 40+ yaş grubundaki işsizlerin tamamı erkektir.⁶

Kentsel kesimdeki yoksul hanelerin yüzde 70'ini oluşturan sadece maaş ücret geliri elde eden hanelerdir (Tablo 3.3). Kentsel kesimde yoksul olan hanelerdeki iktisaden faal olanlardan işteki durumu ücretli, maaşlı olanların yüzde 93'ü sadece maaş ücret geliri elde eden hanelerden, yüzde 7'sinde hem maaş ücret hem de yevmiye geliri elde eden hanelerden gelmektedir.

Tablo 3.3: Yoksul Olan Hanelerde Faaliyet Durumu

Ücret Geliri Kategorisi	Yoksul Hanehalkı Oranı	Yoksul Fert Oranı	İktisaden Faal Olan Fert Oranı	Ücretli, Maaşlı Olan Fert Oranı	Yevmiyeli Fert Oranı
Sadece ücret geliri	70	68	66	93	0
Sadece yevmiye geliri	25	26	25	0	85
Hem ücret hem yevmiye geliri	5	6	9	7	15
Toplam	100	100	100	100	100

Kaynak: Sevil Uygur, Enver Taştı, Murat Alpay, "Ücret Geliri Elde Eden Yoksul Hanelerin İşgücü ve Çalışan Çocuk Profili", **İstatistik Araştırma Dergisi, DİE**, Cilt 03, No. 02, Ağustos 2004, Ankara, Temmuz 2005, s. 196.

Kentsel kesimdeki ücret geliri elde eden yoksul hanelerin yüzde 25'i yevmiye geliri elde eden hanelerdir ve yevmiyeli fertlerinde yüzde 85'i sadece yevmiye geliri elde eden, yüzde 15'i de hem maaş hem de yevmiye geliri elde eden hanelerdendir. İktisaden faal olan fertlerin ücret geliri kategorisine göre dağılımında da yine çoğunluğu maaş ücret geliri elde eden haneler almaktadır. Yoksul olan hanelerdeki iktisaden faal

⁶ Sevil Uygur, Enver Taştı, Murat Alpay, "Ücret Geliri Elde Eden Yoksul Hanelerin İşgücü ve Çalışan Çocuk Profili", **İstatistik Araştırma Dergisi, DİE**, Cilt 03, No. 02, Ağustos 2004, Ankara, Temmuz 2005, s. 204.

olanların yüzde 66'sını maaş ücret geliri elde eden haneler, yüzde 25'ini yevmiye geliri elde eden haneler ve yüzde 9'unu da hem maaş ücret hem de yevmiye geliri elde eden haneler almaktadır.

3.2 Yoksulluğun Azaltılması İçin Kalkınma Planlarının Değerlendirilmesi

Türkiye'de gelir dağılımı eşitsizliği sorununa kalkınma planlarının etkisi açısından bakıldığında ülkenin hem başarısız hem de başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Dönemler itibarıyla bakılacak olursa, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967) sanayi ve tarım arasında dengeli bir kalkınma modelini benimsemiştir. Hem gelir dağılımı eşitsizliğini hem de bölgesel eşitsizliği gözetmiştir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1967-1972) ise sanayileşme için gerekli olan altyapının geliştirilmesine dayanmaktadır. Üçüncü Plan (1973-1977) ve Dördüncü Plan (1978-1983) giderek sanayileşmeye kaymıştır. Planların ilk üçü değerlendirilirse, rekabet, büyüme ve eşitlikçi bir karma ekonomi anlayışının hakim olduğunu görülür. Bu planlarda sosyal adalet, eşitlik ve dengeli kalkınma kavramları sadece sözcük olarak kalmayıp uygulamaya da geçmiştir. İçeride dönük büyüme modelinin işlemindeki önemli unsurlardan biri de toplumsal kitlelerin refahını artırılması idi. İstihdamın artırılmasına yönelik politikalar tarıma verilen destekler, sosyal yatırımların öncelikli olması ve ekonomideki kitlelerin ağırlığı gelir dağılımı eşitsizliğini azaltmıştır. 1963-1987 arası gelir dağılımı eşitsizliği 0.55'ten 0.43'e düşmüştür. Yoksulluğun 1980'lere kadar ciddi olarak ortaya çıkmaması bu tür ekonomik politikalar ve tercihlerden kaynaklanmaktadır. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile birlikte bu eşitlikçi felsefe büyük ölçüde ortadan kalktı. Bu Plan dışı açık büyüme modelini ve rekabetçiliği öne çıkaran, özelleştirme hedefli ve büyümeye yönelik bir plandı. Plan, her ne kadar sosyal adalet, eşitlik gibi kavramlardan söz etse ve bölgesel eşitsizliğin azaltılacağını hedeflese de uygulamada farklılıklar içeriyordu. Altıncı, Yedinci ve Sekizinci Plan dönemlerinde genellikle sosyal konuların önemi daha çok vurgulanmasına rağmen uygulamada tersi söz konusudur. Hükümetlerin Kalkınma Planlarını izleme ve

uygulama alışkanlıkları son 15 yılda giderek azalmıştır. Bu dönemlerde kabaca söylenirse, sağlık ve eğitimin geri plana itilmesi, istihdam ve işgücü piyasasındaki emek aleyhine değişimler, esnek çalışma, sendikasızlaştırma, kentlerde yoksulların arazi rantı kavgasında dışlanması gibi unsurlar yoksullaşmayı artıran nedenler olmuştur.⁷

Ekonomik büyümenin veya kalkınmanın sosyal maliyeti, 1980 öncesinde varolan sosyal yardım ve hizmetler kurumlarının yanında yukarıda belirtildiği gibi özellikle ekonomideki çeşitli gelir eşitsizliğini giderici politikalarla ve geleneksel dayanışma ve yardımlaşma mekanizmalarıyla karşılanıyordu. Tarımdaki destekleme politikaları, herkesin bir şekilde ulaştığı ücretsiz eğitim ve sağlık hizmetleri, kentlerde hazine arazilerinin işgali (gecekondulaşma), sendikal hareketin gelişmişliği ve içe dayalı bir büyüme modelinden kaynaklı yüksek ücret politikası gelir dağılımı eşitsizliğinin ön plana çıkmasına engel oluşturuyordu. Özellikle geleneksel dayanışma mekanizmaları, geniş aile ve hemşerilik gibi unsurlar gelir eşitsizliğine karşı önemli savunma mekanizmaları idi.

Türkiye’de bu etkenlerin sonucu olarak yoksulluk sorunu 1990’lara kadar resmi dilde ve bilim alanında pek telaffuz edilmemişti. Oysa ki dünyada bu alanda büyük bir yazın vardı. Türkiye 1980’lere kadar yoksulluğun ve eşitsizliğin adeta yok sayıldığı bir toplumsal ve politik geçmiş yaşamıştır. Yoksulluk ve eşitsizlik konusu sadece ya sinema ve edebiyat içinde estetik kaygılar ya da dar siyaset çevresinde keskin ideolojik bölünmelerin aracı olarak kullanılmıştır. Toplumsal duyarlılıklar, ahlaki, politik ve insani duyarlılıklar sadece geleneksel yardım mekanizmaları çerçevesinde kalmıştır.⁸

⁷ DPT, “Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Çalışma Grubu Raporu Sunuş Metni”, 2004 Türkiye İktisat Kongresi, **Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği**, 5-9 Mayıs, İzmir, s. 5-6.

⁸ A.e., s. 6-7.

3.3 Türkiye’de Mikrofinans

Türkiye’de mikrofinans kavramı kamuoyu gündemine son zamanlarda gelmiştir. Devlet bankaları olan iki banka, Halk Bankası ve Ziraat Bankası çok uzun yıllardır küçük işletmelere kredi sağlamaktadır. STK deneyimleri arasında, Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı (KEDV) bugüne kadar en ön plana çıkanlar olmuştur. KEDV, Haziran 2002’de mikrofinans sağlama amacı ile Maya iktisadi işletmesi’ni kurmuştur. Haziran 2003’te, Diyarbakır’daki Türkiye İsrافی Önleme Vakfı, Grameen Bankası’nın kredi sağlama yöntemlerini denemek üzere, bir Grameen Örnek Projesi başlatmıştır.

3.3.1 Devlet Bankaları

Ziraat Bankası çiftçinin bankasıdır. Kurulduğu 1863’ten beri, her zaman tarımın ve çiftçinin yanında yer alan Bankası, kurumsal tarihi boyunca bu misyonun kendisine yüklediği zor ve ağır görevleri başarıyla yerine getirmiş, tarımsal bankacılığın Türkiye’deki etkili uygulayıcısı olmuştur. Yeniden yapılanan Bankasının tarımsal kesime bakış açısı da değişmiş; mevcut ve potansiyel tarımsal müşterilere tarımsal krediler ile birlikte diğer bankacılık ürünlerinin de sunulması ve böylece karlılık ve verimlilik ilkeleri doğrultusunda daha iyi hizmet verilmesi amaçlanmıştır.⁹

Bankasının 2002 yılındaki müşteri tabanı, yaklaşık 1.9 milyon çiftçi olarak hesaplanmaktadır. Bu müşterilerin 1.5 milyonu, Türkiye’deki 2,200 tarım kredi kooperatifinin ortağıdır. Kooperatif kredilerine ek olarak, tahminen 350,000 müşteri de bireysel olarak kredi almaktadır. Eskiden pazarın farklı sektörlerinde önemli ölçüde subvansiyon desteği sağlanan krediler artık yüzde 55’lik, piyasa esasına dayalı faiz oranları ile sunulmaktadır. 2002 yılı sonunda 3.4 milyar dolar mertebesindeki vadesi dolmuş krediden 1.7 milyar dolarlık kısmı geri ödenmeyecek olarak kabul edilmiştir. Çalışmayan portföyün hacmi göz önüne alındığında, Ziraat Bankası büyük olasılıkla

⁹ Ziraat Bankası, Annual Report 2004, s. 24.

yeni krediler vermemektedir. Banka her ne kadar piyasa koşullarında faiz uygulamasını benimsemiş olsa da, ödenmeyen borçlara sağlanan kolaylıklarla, büyük çaplı sübvansiyonlar hala geçerliliğini korumaktadır.

Halk Bankası ticaret ve hizmet sektörüne kredi sağlamaktadır. Halk Bankası küçük ve mikro girişimcilerin oluşturduğu sektöre verdiği kredilerin çoğunu, Hazine tarafından desteklenen sübvansiyon edilmiş bir kredi programı ile sağlamaktadır. 2002 yılı hesapları kar gösterse de, Halk Bankası büyük boyutlarda zarar etmekte, ve bu zararı Hazine tarafından kapatılmaktadır. 2002 yılında kredi portföyünün yüzde 65'ini küçük ve orta boy işletmeler kredileri oluşturuyordu. Toplam kredilerin yüzde 18.4'ü TESK üyelerine verilmiştir. TESK, 10 kişiden daha az eleman çalıştıran sanatkarlar ve esnafıdır. Kredilerin büyük çoğunluğu gıda, tekstil ve inşaat sektörüne dağıtılmıştır. Temmuz 2003 tarihine kadar, müşteriler yüzde 44 ile borçlanmıştır ve Hazine, Halk Bankası'na yüzde 11 oranında ek bir faiz sağlayarak Haziran ayında yüzde 55 olarak kabul edilen ticari borçlanma maliyeti ile arasındaki farkı kapatmasına yardımcı olmuştur. TESKOMB kanalı ile kredi alanlar ayrıca yüzde 5 oranındaki işlem vergisinden de bağışık tutulmakta, dolayısıyla sağlanan sübvansiyon yüzde 16'ya çıkmaktadır. 2003 yılı Temmuz ayında faiz oranı yüzde 30'a düşürülmüş ve Hazine, Halk Bankası'na ek bir yüzde 20 vererek, kredilendirmenin ticari maliyetinden doğan açığını karşılamıştır. TESKOMB ve Halk Bankası'na göre, Haziran 2003 sonunda, Halk Bankası'nın TESK aracılığıyla bu sübvansiyon edilmiş kredi programı kapsamında dağıttığı kredilerin sayısı 120,000-130,000 olmuştur. Toplam olarak yaklaşık 200 milyon dolar olan bu miktarla, verilen ortalama kredi 1,630 dolar olmaktadır. Kooperatif üyelerine verilen kredilerin tavan sınırı 7,092 dolar olup, kredilerin yüzde 90'u iki yıl vadeli. Halk Bankası'nın sübvansiyonlu kredilerinden sadece TESK üyeleri yararlanabilmekte ve verilen her kredi için iki düzeyde garanti istenmektedir. Öncelikle TESK kooperatifleri, üyelerin birikimini kullanarak, alınan krediye karşılık bir güvence sağlamaktadır. TESK tarafından verilen bu güvenceye ek olarak, kredi alan üyenin de ya aldığı kredi miktarının yüzde 200'ü düzeyinde değeri olan bir mülkü

teminat olarak sunması, ya da güvenilir durumdaki diğer iki üyeyi kefil göstermesi gerekmektedir. Halk Bankası, bu kredilerin yüzde 90'unun geri ödendiğini söylemektedir.¹⁰ İstenen güvenceler ve kredilerin tahsisli olarak dağıtıldığı göz önüne alınırsa, Halk Bankası'nın mikro ve küçük işletmeciler müşterilerinin, mikrofinansın hedef piyasası içinde daha iyi durumda olan kesimden geldiği anlaşılmaktadır.

Devlet bankaları için başlangıçta öngörülen işlev, bu kuruluşlar aracılığı ile halktan kaynak toplayarak, bu kaynakların belirli sektörlerle yöneltilmesi olarak tanımlanmış, gerçekte ise birikimlerin ancak çok küçük bir yüzdesi için bu aracılık yapılabilmektedir. Kredi portföyleri bankaların toplam varlıklarının sadece ufak bir oranını oluşturmaktadır. Hedef kitleyi oluşturan nüfus aslında çok büyüktür. Ancak, genellikle mülk olarak istenen geleneksel teminatların alınmasında ısrarlı ve servet-temelli kredi verme politikalarının egemen oluşu, doğal olarak, sunulan hizmetlerin bu nüfusun daha 'hali vakti yerinde' olan kesimiyle sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Ülke çapındaki yaygın şube ağlarıyla hem Halk Bankası hem de Ziraat Bankası yeniden yapılanmış halleri ile ve sadece kredi vererek değil, mevduat hizmetleri de sağlayarak bu pazara hizmet sunumunda önemli bir rol oynama potansiyeline sahiptir.

3.3.2 Ticari Bankalar

Türkiye'deki ticari bankalar, yosulluğun azaltılması için önemli araçlardan biri olan mikrofinansa ilgi duyuyor, ancak mikrofinans sisteminin işleyişiyle ilgili daha fazla bilgi edinmek istiyor. Bankalar özellikle uygun fiyat ve maliyet yapılarının yer aldığı modeller içinde mikrofinansın sürdürülebilir bir faaliyet olduğunu görmeye ihtiyaç duyuyor. Ne şekilde, ticari bankalar, büyük olasılıkla en azından daha bir süre, mikrofinans piyasasında önemli bir rol oynamayacaktır. Latin Amerika'daki rekabetçi baskı, bankaları mali sınırları daha ötelere götürmeye zorlamıştır. Türkiye'de böyle bir

¹⁰ Kiendel Burritt, "Mikrofinansman ve Türkiye, Sektör Değerlendirme Raporu", **Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Yayınları**, No: 2, 2003, s. 29-30.

sınır geliştirme baskısının, en azından kısa ve orta vadede, çok kısıtlı kalacağı anlaşılmaktadır. Bazı ülkelerde ticari bankalar bu pazara farklı işletme modelleri olan ve düşük gelirliyle mikro ve küçük işletmelerin oluşturduğu piyasa kesimine hizmet verecek farklı kredi sağlama yöntemleri uygulayan yan kuruluşları ile girmiştir. Türkiye'deki bankalardan hiçbiri, mikrofinans piyasasına hizmet verecek yan kuruluşlar kurmayı düşünmemektedir. Bu olasılık gene de gelecekte sunulacak hizmetler açısından potansiyel bir kurumsal model seçeneği olarak düşünülebilir.

Mikrofinans fırsatlarından yararlanmak isteyen ticari bankalar, kendi hedeflerini, düzenleyici ortamı, potansiyel piyasanın büyüklüğünü ve rekabetin ölçüsünü, ve halihazırdaki altyapı ve sistemlerini dikkatli bir şekilde değerlendirmelidirler. Klasik bankacılık ve mikrofinans arasındaki farklılıklar göz önüne alındığında, ticari bankalar mikrofinansı yeni bir ticari faaliyet olarak görmeli ve yeni bir pazara girecek herhangi bir şirketin yapacağı türden bir araştırma yapmalıdır. Öncelikle, ürünler ve müşteriler, geleneksel bankacılığın riskleri ile karşılaştırıldığında farklı riskler taşıyabilirler. Taslak olarak anlatılan farklı modeller bankalara yönelik bir dizi risk seviyesi ve bunların yönetilmesi ile ilgili yöntemler içermektedir. Bu piyasaya girmeyi düşünen her bankanın, kendi çıkarlarını ve kurumsal kapasitesini, rekabeti ve diğer piyasa etmenlerini göz önüne alması gerekecektir. İkinci olarak, mikrofinansla ilgilenen bankaların hedef müşterilerine uygun yeni ürünler geliştirmesi gerekecektir. Ürünleri etkin bir şekilde sunabilmek için bankalar genelde sistem ve usullerinde ayarlamalar yapmaya ve personeline ürünler ve müşteriler konusunda uzmanlık eğitimi ve teşvikler sağlamaya ihtiyaç duyar.¹¹

¹¹ Jennifer Isern and D. Porteous, "Commercial Banks and Microfinance: Evolving Models of Success", **CGAP Focus Note**, No. 28, Washington DC, June 2005, s. 7.

3.3.3 Sivil Toplum Kuruluşları

Türkiye’de sadece sınırlı sayıda sivil toplum kuruluş (STK)’ları mikrofinans hizmetleri sunmayı denemiştir. Bu, kısmen Türkiye’deki STK hareketinin güçsüz oluşundan, kısmen de bu tür kuruluşların kredi vermelerine izin verilip verilmeyeceği konusunda bir açıklık bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Türkiye’de STK’lar, ilerki yıllarda mikrofinans sektörü içinde aktif hizmet sunucuları olabilirler. Ancak, bu tür örgütlenmelerin mikrofinans piyasası içindeki yasal rolleri açık değildir. Gene de, Türkiye’de STK faaliyetlerine ilişkin açık ve net bir yasal çerçevenin olmayışı bu kuruluşların belirli alanlara girmesini riskli kılmaktadır.

3.3.3.1 KEDV’nin Maya Mikrofinans Girişimi

KEDV, 1986 yılından beri faaliyetlerini sürdüren, kadınların ekonomik hayata katılma ve yaşam kalitelerini yükseltme yönündeki çabalarını desteklemeyi amaçlayan bir sivil toplum kuruluşudur. Bağımsız bir kar-amaçlı STK olan Maya iktisadi işletmesi, KEDV tarafından Haziran 2002’de kurulmuştur.

Maya, bireylere sağlanan krediler üçer kişilik gruplara vermekte, bu üçlü içinde herkes, diğer iki kişiye kefil olmaktadır. Kredilerin geri ödeme süreleri, miktarına göre 4-6 ay arasında değişmektedir; yıllık faiz oranı ayda yüzde 4.9 olarak belirlenmiştir ve düşen oranlarda tahsil edilmektedir. Bu, Maya’nın 4 yıllık çalışma döneminin sonu olan 2005 yılında kara geçiş noktasına ulaşmak için uygulayabileceği en düşük faiz oranıdır. Öte yandan, bankacılık sektörünün tümü gibi, Maya da kredi verirken yüzde 3’ü hizmet karşılığı yüzde 0.75’i yapılan sözleşmenin damga vergisi olmak üzere yüzde 3.75’lik bir peşin ücret almaktadır. Maya ayrıca, tüm faiz gelirleri üzerinden yüzde 5 oranında bir bankacılık vergisi ödemek zorundadır ve bu da müşteriye yansıtılmaktadır. Kredi alanların ödediği yıllık efektif faiz oranı, Maya tarafından yüzde 83 olarak hesaplanmıştır. Maya, 2006 yılına gelindiğinde İstanbul, Kocaeli ve Düzce/Sakarya’da

aktif kredi kullanıcısı olan 8000 kadına hizmet vermeyi planlamaktadır.¹² Maya, 2005 yılında net kara geçeceğini hesaplamaktadır. Girişim, her ne kadar daha çok sayıda müşteriye hizmet verebilmek için elde edeceği karı hemen işlemlerine katmayı düşünüyorsa da, şu andaki işletme modeline göre 2005 yılında kara geçiş noktasına ulaştığında vergi ödemeye başlaması gerekecektir. Elde edecekleri kar üzerinden ödeyecekleri vergi, şu andaki faiz tablolarında hesaba katılmamıştır. Dolayısıyla, eğer kazanç vergisine tabi olacaksa, Maya'nın şu anda uyguladığı faiz oranlarını yükselten bir ayarlama yapması gerekecektir. 2008 yılında, enflasyona bağlı öz varlık aşınması ve ticari faiz oranlarıyla sermaye sağlandıysa bu kaynakların maliyetleri de dahil olmak üzere bütün maliyetleri karşılayarak tam kazanç durumuna geçilmesi hedeflenmektedir.

Maya ilk yılında bazı zorlu sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Müşteriler hizmete ulaşmakta şu ana kadar yavaş davranmıştır. Bu isteksizlik hem kredi konusundaki deneyimsizlikten hem de tanımadıkları bir kuruluşa karşı duyulan güvensizlikten kaynaklanmaktadır. Son dönemlerde mali sektörde yaşanan kriz, isanların banka gibi çalışan kuruluşlara karşı güvenini sarsmıştır. Zaman içinde işler gelişmişse de, ürünün pazarlanması ve bir piyasanın oluşturulması Maya'nın öngördüğünden çok daha zahmetli olmuştur. Maya bu arada, kadınlar arasında bir pazar oluşturma işinin, kendine özgü başka zorlu yanları olduğunu da keşfetmiş bulunmaktadır. Kadınlar, piyasanın bazı kesimlerinde kredi almaktan, bazı hallerde ise, eğer evin dışına çıkmayı gerektirecekse, pazarlara katılmaktan bile caydırılmıştır. Maya resmi olmayan sektör içinde faaliyet gösterdiğinden, müşterisi olan işletmelerin çok büyük bir bölümü resmen kayıtlı değildir. Kredi almakta isteksiz davranmalarının bir nedeni de, bu resmi olmayan durumlarını tehlikeye sokmak korkusundan kaynaklanıyor olabilir. Maya, müşteri ihtiyaçlarını karşılayan ürünler sunabilmek için sürekli bir pazar araştırması gerektiğine inanmaktadır.

¹² IFC, "Sustainable Microfinance in Turkey: A Case Study of Maya" Microfinance, Global Experience and Prospects for Turkey, İstanbul Workshop, October 2-3, 2003, **IFC, BDDK, kfw**, Ankara, 2003, s. 144.

3.3.3.2 Türkiye Grameen Mikrokredi Projesi

Türkiye Grameen Mikrokredi Projesi (TGMP), köken itibariyle Bangladeş'te başlatılmış olan ve Türkiye'de de yoksulluğu azaltmak için, yoksul insanlara özellikle yoksul kadınlara küçük bir iş imkanı sağlamak için uygulanmaya başlanan bir projedir. Bu Projenin faaliyetleri esas itibariyle 'Grameen Bankası' işleyişine benzemektedir. Grameen Bankası ise, Bangladeş'te yoksul insanlara özellikle de yoksul kadınlara kredi imkanı sağlayan ve tamamiyle 'fakirin fakiri' dediği insanlar için çalışan kırsal kesime yönelik finansal bir kurumudur. Proje, Türkiye'nin sosyal ve ekonomik şartları dahilinde Grameen Bankasının kurallarını takip etmektedir.¹³

TGMP'nin amacı; kırsal ve kentsel bölgelere kredi imkanı sağlayan, geleneksel olmayan bir bankacılık sistemini tanıtmak ve kurumsallaştırmaktır. Bu teşebbüs, yoksul insanları özellikle geleneksel bankacılık sistemince kapsanmayan kadınları korumayı amaçlar. Projenin pilot bölgesi olan Diyarbakır etrafındaki kentsel ve kırsal alanlarda yaşayan özellikle fakir kadınlara kredi imkanı sağlamak ve küçük çaplı yatırımlarla yoksulluğu azaltmaktır.

Projede, yoksulluğun yoğun olarak görüldüğü kırsal ve kentlerin kenar mahallelerinde yaşayan insanların finansal sıkıntılarının üstesinden gelmede mikrokredinin önemli bir rol oynayabileceği düşünülmektedir. Bu proje, kentlerde ve kırsal bölgede yaşayan parasız veya ekilebilir arazisi olmayan kadınlara belirli bir kurumsal yapı içerisinde kredi imkanı sağlamaktadır. Toprağı olmayan grup, bu yapının öncelikli ve hayati birimini oluşturur. Kadınların ekonomik hayata katkı sunması ve üretken hale gelmesi için; mikro ölçüden başlayıp, makro boyutlara doğru yatırım yapmalarını sağlamayı amaçlayan proje uygulamasında, kadınlar arasında birliktelik ve grup bilinci kazandırılmaktadır. Mikrokredi projesinin hedef kitlesindeki insanların,

¹³ TiÖV, "Yoksulluğun Azaltılması İçin Türkiye Grameen Mikrokredi Projesi, Mikrokredi Proje Çalışma Eğitim Süreci [Cevaplar]", **Türkiye İsrافی Önleme Vakfı Yayınları**, Mikrokredi Serisi: 4, Ankara, 2004, s. 17.

hangi işlerle uğraştıkları ve önerilebilecek yatırım imkanlarının araştırılması konusunda da destek sunulmaktadır. Kadınlar, bir haftalık süren eğitimlerinin ardından, gerekli formların düzenlenmesiyle kredi alabilecek duruma gelmektedirler. Bu eğitimlerde kadınlara kendi isim ve soyadlarını kendi kendine yazabilme alışkanlığı kazandırılması, başarıya ulaşabilmenin yolları birlik, cesaret, çok çalışma ve disiplin konularında eğitim verilmektedir. Eğitim sırasında; projenin yoksul insanlara sağladığı kredi imkanının yanında, fakir insanları üretme teşvik etmesi, yoksullar arasında birlik oluşturması ve iş imkanı oluşturması üzerinde durulur.

Kredi imkanı ile gerçekleştirilen yatırımlar, il ekonomik ve ticaret hayatına katkı sağlamakla beraber, yoksul kadınların ekonomik bağımsızlıklarını kazanabilmelerine yardımcı olmaktadır. Böylece mikrokredi uygulaması, kadın girişimciliğine ve toplumda kadının statüsünün gelişmesine destek olmaktadır.¹⁴

3.3.4 Diğer Enformal ve Formal Sunucular

Tutarlı bir kredi kaynağı oluşturmasalar da tefeciler aracılığıyla kredi bulmak mümkündür. Bazı kişiler ise dostlarından ya da aile bireylerinden genel olarak döviz cinsinden borç bulabilmektedir. Hedef pazarın belirli kesimlerinin kredi kartlarına erişme olanağı bulunmaktadır. Kredi ayrıca perakende satış yapanlar tarafından da sağlanmaktadır. Örneğin, kişi, faizlendirilmiş taksitlerle ödemek üzere bir çamaşır makinesi satın alabilir.

3.3.5 Kredilerin Özellikleri

Faiz oranları, formal kaynaklardan alınan kredilerde aylık yüzde 4-5 düzeyindedir. 2003 yılı Haziran ayı sonunda, Halk Bankası'nın TESK aracılığıyla

¹⁴ TİÖV, "Yoksulluğun Azaltılması İçin Türkiye Grameen Mikrokredi Projesi, Mikrokredi Projesi Uygulama Esasları", **Türkiye İsrarı Önleme Vakfı Yayınları**, Mikrokredi Serisi: 1, Ankara, 2004, s. 17-18.

sağlanan sübvansiyonlu kredileri için geçerli olan faiz oranı yüzde 44 olmuştur. Geçerli pazar faizleri ise yıllık olarak yüzde 52 ile yüzde 55 arasında değişmekte, bazıları Temmuz ayında yüzde 50'nin altına düşmektedir. 2003 yılı Temmuz ayında TESK aracılığıyla verilen kredilerin faizleri yüzde 30'a ve küçük işletmeler için verilen sübvansiyon edilmeyen kredilerdeki oranı da yüzde 50'ye indirilmiştir. Maya, yıllık faizi düşen oranlarda tahsil edilmek üzere, aylık yüzde 4.9 olarak belirlemiştir. Maya bankacılık sektörüne ilişkin vergi yasalarına uymak zorunda olduğundan, kredi verirken yüzde 3'ü hizmet karşılığı yüzde 0.75'i yapılan sözleşmenin damga pulu vergisi olmak üzere yüzde 3.75'lik bir peşin ücret almaktadır. Maya tüm faiz gelirleri üzerinden yüzde 5 oranında bir bankacılık vergisi ödemek zorundadır ve bu da müşteriye yansıtılmaktadır. Dostlar ve aile bireyleri çok kez birbirlerine döviz türünden nakit borç vermektedir bu da kur farkı nedeniyle aylık yüzde 0 ile 3 arasında bir dalgalanma getirmektedir. Resmi olmayan kredi sağlayıcıları, ya da tefeciler, aylık yüzde 6-10 faiz oranları ile borç vermektedir.

Ziraat ve Halk Bankaları ağırlıklı olarak geleneksel varlık-temelli kredi verme yöntemlerine dayanmaktadır. Kredilerin çoğu için genellikle taşınmaz mal türünden ve çok kez kredi değerinin yüzde 200 katına ulaşan teminatlar istenmektedir. Krediler büyük çoğunlukla mal alımı için kullanılabilen ve işletme sermayesine erişim sınırlı kalmaktadır. Pek çok kişi, halen oluşmuş kanallardan sağlanan kredilerin çok yavaş alınabildiğinden yakınmıştır. Ortalama Halk Bankası kredisi iki yıl vadeli. Ziraat Bankası'nın işletme kredilerinin vadesi 3 ay ile bir yıl arasında; yatırım kredilerinin vadeleri ise 3 yıl ile 5 yıl arasında değişmektedir. TESKOMB üyelerinin ortalama geri ödenmemiş kredi düzeyi 1,630 dolar olarak hesaplanmaktadır ve kredi tavanı 6,600 dolarda tutulmuştur. Maya tarafından verilen ilk krediler 40 ile 520 dolar arasında olmuştur. Kredi vadeleri, kredi miktarına göre 3 ile 6 ay arasında değişmektedir.¹⁵

¹⁵ IFC, a.g.e., s. 145.

3.4 Mikrofinans Hizmetlerinin Talebi

Yoksul kimselerin çeşitli finansal hizmetlere ihtiyaçları vardır. Herkes gibi yoksul insanların da esnek, uygun ve bütçelerinin el verdiği ölçüde çeşitli finansal hizmetlere ihtiyacı vardır. Duruma göre, yoksul kimseler sadece kredilere değil aynı zamanda sigortaya, tasarruflara ve para transferi hizmetlerine de ihtiyaçları vardır. Yoksul insanlar finansal hizmetlere erişebildikleri zaman, para kazanabilirler, kendi varlıklarını oluşturabilirler ve dış etkenlere karşı kendilerini daha iyi koruyabilirler. Fakir aileler günlük yaşam savaşımdan, gelecek planlamaya geçmek için mikrofinansı kullanır. Onlar daha iyi beslenme, eğitim, sağlık ve barınma için daha fazla para harcaayabilirler.

Kırsal bölgelerde bulunan tarımsal KOBİ'ler (Küçük ve Orta Boy İşletmeleri) Türkiye ekonomisinde çok önemli rol oynuyor. Şu anda 4.1 milyon tarımsal KOBİ mevcut ve bu KOBİ'lerin yüzde 95'i küçük işletmelerdir. Tahmini rakama göre, yaklaşık 9 milyon insan tarımsal işlerle uğraşıyor. Tarım GSMH'nın yüzde 15 ve istihdamın yüzde 40 oluşturuyor. Mikrofinans servisler için, tarımsal sektör büyük pazar dilimi oluşturuyor. Mikro ve küçük ticari kuruluşlar Türkiye ekonomisinin en verimli parçasıdır. KOBİ'ler tüm işletmelerin yaklaşık yüzde 99'unu oluşturuyor. Tarımsal olmayan KOBİ'ler toplam işgücünün yüzde 40 kullanıyor ve yüzde 30 ile yüzde 40 arasında ihracat gerçekleştiriyor. Türkiye'de 1 ile 10 çalışan bulunan yaklaşık 4 milyon işyeri vardır. Bu işyerilerinin 2 milyonu TESK'da kayıtlıdır ve çoğunlukla işletmeler kendilerine aittir. Ek olarak 700 bin adet KOBİ yasal olarak bağımsız çalışmaktadır ve TESKOMB'de kayıtlıdır. Sürdürülebilir Kalkınma Ulusal Raporu'na göre, 6.3 milyon kendi işinde çalışan ya da işveren resmi olmayan sektörde mevcuttur. İşsizlik oranları yükseldiği için, kendi işlerini kuran ve resmi olmayan iş gücü artmaya başlamıştır. Bakkalcılık, ticaret, tekstilcilik, ayakkabıcılık destek hizmetleri gibi işler resmi ve resmi olmayan iş kapsamına giriyor. Kadınlar bu iş gücünün yüzde 27'si oluşturuyor. Tahmini rakamlara göre, resmi olmayan işçilerin 1/3'ü kadınlar ve bu kadınların yüzde 50'si ev

işleriyle ilgili girişimde bulunmaktadır. Bazı durumlarda, evin erkek üyesi parça zaman (part time) ya da mevsim bazlı çalıştığı durumlarda evde yapılan işlerden elde edilen gelir ailenin sabit gelir kaynağı oluyor. Ürünler pazarlarda, bakkallarda yada evden satılır. Gelir elde etmek için genellikle dikiş, el sanatlar, gıda üretimi, kuaförlük, giyim satışı gibi işler yapılıyor. Bazı durumlarda, üreticiler pazar bulmak için aracı kişilere ihtiyaç duyuyor ve bu durumda üreticiler fiyatları kontrol edemiyor. Bu aşamada borç büyüklükleri çok küçük ve 200-1000 TL arası değişiyor.¹⁶ Ev halkı ve kişiler kendi ev ve kendi tüketimleri karşılamak için finansal destek arıyor. Daha büyük miktarda satışı yapmak için ve kriz döneminde güven ağı oluşturmak amacıyla insanlar tasarruf hizmetlerine başvuruyor.

Türkiye’de, mikrofinans pazarında geniş çaplı potansiyel müşteri bulunmaktadır. Finansal sınırların dışında kalan nüfusun büyüklük ve faaliyet alanı geniş olduğu için pazarın önemli ölçüde potansiyeli vardır. Bu pazarın bir bölümü tarımsal sektörde bulunmaktadır. Onlar gelir elde etmek için tarımsal ve tarımsal olmayan çeşitli işler yaparlar. Onlar gelir elde etmek için tarımsal ve tarımsal olmayan çeşitli işler yaparlar. Onlar farklı gelir kanallarını idare edebilmek için, gerek kredi gerekse diğer mevduat hizmetlerini talep etmektedir. Pazarın diğer bölümü kendi işinde çalışan ve aile üyeleri tarafından yönetilen kayıtlı olmayan ticarethanelerden oluşuyor. Düşük gelirli işlerde çalışan ve düşük ücreti alan veya mevsimlik işler yapan insanlar ve işsizlik sorunuyla karşılaşan insanlar bu pazara girmiştir.

3.4.1 Potansiyel Talep ve Efektif Talep

Türkiye’de mikrofinans pazarında geniş çaplı potansiyel müşteri bulunmaktadır. Resmi veya resmi olmayan KOBİ’lerde çalışan ve kendi işinde çalışanların sayısı 3.2-9.5 milyon arasındadır. Türkiye’deki pazar, gelişmenin ilk

¹⁶ Kiendel Burritt, a.g.e., s. 23-24.

zamanlarında, kredi hizmetleri müşterilerinin geri ödeme isteği ve geri ödeme gücüne bağlıydı. Yine de, sınırlı sayıda olan gerçek talepler önemli pazara dönüştüğünü düşünürsek, potansiyel tedarikçiler için cazip haline geliyor.

Zayıf kredi sistemi Türkiye'nin tüm pazar bölümlerinde mevcuttur. Özel ve devlet bankalarında geri dönmeyen borçların miktarı yüksektir. Geri ödememe durumlarında yaptırımlar zayıf olduğundan dolayı böyle bir sonuç oluşmuştur. Sık görülen bir örnek ise, seçimi kazanmak için siyasetçilerin borçları affetmeleridir, özellikle de çiftçilerin borçlarını. Bir röportajda, halkın bir bölümü zamanla borçların affedileceği düşünüyor ve borç ödeme konusunda pek çaba göstermiyor.

Mikro ve küçük işletmelerde üretilen ürün ve hizmetler yerel pazarlarda satılıyor. Yerel Türkiye'de özellikle imalatçılık ve çiftçilik sektöründe üretilen bir çok ürün pazarın yetersizliğinden satılamıyor ve o nedenle mikrofinans büyüyemiyor. Bir çok mikro işletmeler pazara giriş zor olduğu için gelir ve karın düşük olduğunu belirtiyor. Bir çok kişi ise büyük işletmelerin rekabet baskısı yüzünden büyüyemiyor. Küçük bakkal işletenler özellikle son zamanlarda şehirde büyüyen zincir mağazalar yüzünden fiyatları düşürmek zorunda kaldı. Bir röportajda, bu insanlar karın maksimum yüzde 10 ile yüzde 15 arasında olduğunu belirttiler. Ticarete kar sadece mevcut ekonomik duruma bağlı değil, aynı zamanda talebin düşük olup olmamasına da bağlıdır. Ayrıca, bir çok küçük işletmeleri yıllardır aileler işletmişlerdir. Genellikle bu türlü işletmeler pek kredi almaya sıcak bakmazlar. Aksi takdirde kendileri arasında borç topluyorlar. Fakat, ürün talepleri, hizmet talepleri, vergi ve mevcut enflasyon durumları yüzünden sermaye sorunu oluşmuştur. Bu nedenle bir çok mikro işletmeler borç ödemekte zorlanabilir veya işini borçla finanse etmeme yolunu seçebilir.

3.4.2 Mikrofinans Taleplerinin Tahmin Rakamları

Mikrofinans talepler ‘özel sektör’ yöntemi ve ‘hayat standartı’ yöntemi kullanarak hesaplanmıştır. Bu rakamlar derin pazar araştırmaları üzerinden yapılmamıştır. Bu senaryolar sadece pazarın büyüklüğünü işaret ediyor. Hayat standartı yöntemi, korunmasız ev halkının sayısına bakar. Bu yöntem ile, pazarın yaklaşık %20-%30 korunmasız ev halkı ile oluşuyor ve hizmet talep ediyor. Müşteri sayısı olarak da 1,084,800 ile 1,627,200 arasında değişiyor.

Tablo 3.4: Hayat Standartı Yöntemi Kullanarak Mikrofinans Taleplerinin Hesaplaması

Toplam Nüfus	Korunmasız Nüfus	Korunmasız Ev Halkı	Ev Halkların Ortalama Boyu	%30 Talep	%20 Talep
67,800,000	24,408,000	5,424,000	4.5	1,627,200	1,084,800

Kaynak: Kiendel Burritt, **a.g.e.**, s. 26.

Özel sektör yöntemi, resmi ya da resmi olmayan KOBİ yada küçük işletmelerin sayısına bakar, tabii bu sayı hesaplanırken hem ziraat hem de diğer endüstri pazarları hesaba katılıyor. Bu yöntem ile, pazarda bulunan müşteri sayısı 1,275,000 ile 1,912,500 arasında değişiyor. Bu rakamların hayat standartı yöntem ile çıkan sonuçlarla pek fark yoktur.

Tablo 3.5: Özel Sektör Yöntemi Kullanarak Mikrofinans Taleplerinin Hesaplaması

Sektör	Ev halkı	%30 Talep	%20 Talep
Küçük Tarımsal İşletmeler	1,125,000	337,500	225,000
Resmi Mikro ve Küçük İşletmeler	3,000,000	900,000	600,000
Resmi olmayan Sektör İşletmeler	2,250,000	675,000	450,000
Toplam	6,375,000	1,912,500	1,275,000

Kaynak: Kiendel Burritt, **a.g.e.**, s. 26.

3.5 Genel Politika Ortamı

Politika ortamı mikrofinans sektörünün gelişme potansiyeline önemli derecede etkilemektedir. Mikrofinans hizmetleri çeşitli ekonomik ve politik ortamda başarılı bir şekilde uygulanabilir. Politik ortamda bazı faktörler mikrofinans kuruluşların kalkınmasını zorlaştırıyor. Bu bölüm, Türkiye’de makroekonomik genel durumu, finansal sektör politikaları, KOBİ’lere verilen destek politikaları ve sosyal politikalar açısından mikrofinansın fırsatları ve sınırlamalarını belirlemektedir.

3.5.1 Genel Makroekonomik Durum

Ekonomik istikrar, mikrofinans sektörünün büyümesinde olumlu bir rol oynar. Küçük ve mikro işletmeler ekonominin büyümesiyle genişlemeye doğru eğilim gösteriyor. Genişleyen ekonomik faaliyetler yeni finansal hizmet sağlayıcılarının pazara girişini hızlandırmakta ve finansal hizmetlere talepleri arttırmaktadır. Çok yüksek enflasyon ve/veya istikrarsız enflasyon oranı finansal sektörün derinleşmesine sorun çıkartıyor. Gerçek fiyat üzerinde olan enflasyon etkisi borç üzerinde faiz işlenerek eşitleniyor. Eğer faiz oranları enflasyon oranına eşit olmazsa, kurumun portföyü

enflasyon oranında değer kaybedecektir. Yerel para birimiyle yatırım işlemlerinin yürütülmesi, enflasyon çok yüksek ise üyelere bir pozitif geri ödeme garanti verilirse para biriktirenler için yüksek maliyete neden olabilir. Bankacılık ve finansal sektörün kalkınma düzeyinin yüksek olması sağlam bir makroekonomik ortam gerektirir. Ekonomideki değişkenlik mikro işletmeler ve finansal kurumlar için risk taşıyor ve bu kurumların seçimini zorlaştırıyor.

1980'li yılların başında, Türkiye hükümeti kalkınma stratejisinin devlet yönetiminden pazara dayalı ekonomik stratejiye yöneldi ve ekonomide özel sektörün gelişmesi için yasal reformlar yaparak evrensel ekonomi ile bütünleşmesini sağladı. 1980'den beri büyüme ortalama yüzde 5'in üstünde olmuştur. 1992'den itibaren Türkiye ekonomisi seri finansal krizler yaşamıştır. 1992 ile 1994 arasında oluşan finansal krizden dolayı Türk Lirası'nda yüksek oranla enflasyon ve devalüasyon olmuştur. Yıkıcı depremler, kalıcı yüksek enflasyon ve Rusya'daki krizler, Rusya ekonomisinde olan olumsuzluklar ve ekonomik düşüş gibi olaylar sırasıyla meydana gelmiştir. İşsizlik artmış, yaşam standartları düşmüş ve nüfusun bazı kesimlerinin ekonomik açıdan korumasızlığı daha da artmıştır. Ekonomik büyümesini düzeltmek ve enflasyon düşürmek için 2000 yılında hükümet sıkı ekonomik ve mali durum ilan etmiştir ve IMF ekonomik istikrar programının yürütülmesine karar vermiştir. Avrupa Birliği'ne katılımı desteklemek için de ekonomik istikrar programını başlatmıştır.

2002 yılında enflasyonda başlayan düşüş eğilimi, 2003 yılında hızlanarak devam etmiştir. 2003 yılında son çeyrek yüzyılın en düşük fiyat artışı gerçekleşmiştir. Son 25'ten 30 yılını sürekli olarak kronik yüksek enflasyonla yaşayan Türkiye 2003 yılında uzun yıllardır ilk kez TÜFE (Tüketici Fiyat Endeksi)'de yüzde 18.4, TEFE (Toptan Eşya Fiyat Endeksi)'de de yüzde 13.9'luk fiyat artışları ile karşı karşıya kalmıştır (Tablo 3.6). 2003 yılında ekonomide yaşanan olumlu performansın en önemli gelişmesi enflasyonda yakalanan başarıdır.

Tablo 3.6: 1980'lerden 2000'lere Sürekli Enflasyon

Yıl	TEFE'de Dönem Ortalaması, %
1950-54	4.79
1955-59	15.42
1960-64	3.75
1965-69	6.29
1970-74	17.89
1975-79	31.59
1980-84	47.79
1985-89	47.1
1990-94	68.06
1995-2002	61
2003	13.9

Kaynak: M. Sönmez, **a.g.e.**, s. 24.

Türkiye'de sürdürülebilir bir üretim ve büyüme yakalanamamasının, yeterli düzeyde yatırım yapılamamasının temel nedeni yüksek kronik enflasyondur. Yüksek kronik enflasyon nedeniyle bu dönemde ülke yeterince büyümemiş, uluslararası refah düzeyi oldukça gerilemiştir. Enflasyon ekonominin tüm makroekonomik dengelerini olumsuz etkilemekte, gelir dağılımında telafi edilmesi zor bozulmalara neden olmaktadır. Bununla beraber dış dünyaya baktığımızda 2003 yılında 2002 yılına göre TÜFE'de yüzde 25.3, TEFE'de yüzde 25.6'lık artışlar yaşanması hala Türkiye'nin en yüksek fiyat artışına sahne olan ülkeler arasında bulunduğunu göstermektedir (Tablo 3.7). 2003 yılında enflasyonun aşağı çekilmesinde, yurt içi talepteki ılımlı gelişme, ithal girdi maliyetlerindeki olumlu seyir, TL'nin değer kazanması, kamu ürünlerinde yılın ilk aylarından sonra görülen dengeli ve düşük fiyat politikası, bunun sonucunda özel imalat sanayi ürünlerinde düşük fiyat artışının gelişmesi ve mali disiplinin oldukça başarılı uygulanması oldukça etkili olmuştur. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün Türkiye tüketici fiyatları endeksinde harcama grupları itibariyle yıllık fiyat artışları şöyle gelişmiştir. 2003 yılında gıda, içki ve tütün grubu yüzde 21.2, ev eşyası 12.1, giyim ve ayakkabı yüzde 14.5, konut yüzde 18.6, sağlık hizmetleri yüzde 21.8 oranında artış göstermiştir.

Lokanta, pastane ve otel harcamaları ise yüzde 32.2 ile en yüksek fiyat artışının yaşandığı kesim olmuştur. Çeşitli mal ve hizmetler grubunda da yıllık fiyat artışı yüzde 17.5 olarak gerçekleşmiştir.¹⁷

Tablo 3.7: Tüketici Fiyat Endeksleri ve Toptan Esya Fiyat Endeksleri Sonuçları

Yıl	TÜFE (Yıllık Ortalama Fiyat Artışı, %)	TEFE (Yıllık Ortalama Fiyat Artışı, %)
1991	66	55.3
1992	70.1	62.1
1993	66.1	58.4
1994	106.3	120.7
1995	93.6	88.5
1996	80.4	76.9
1997	85.7	81.8
1998	84.6	71.8
1999	64.9	53.1
2000	54.9	51.4
2001	54.4	61.6
2002	45	50.1
2003	25.3	25.6

Kaynak: İSO, The Turkish Economy in 2004, s.69-71.

Gelirin fonksiyonel dağılımına bakıldığında, tarımın ekonomideki payının gerilemesine paralel olarak gelirden tarım kesiminin payının da azaldığı görülüyor (Tablo 3.8). Toplumda mülksüzleşme, dolayısıyla işçileşmenin artmasına karşın, ücret ve maaş gelirlerinin payının fazla artmadığı, ama kar, faiz, rant gelirlerine el koyanların payının arttığı gözleniyor.

¹⁷ İSO, **The Turkish Economy in 2004**, No. 2004/9, İstanbul, May 2004, s. 69.

Tablo 3.8: Tarım Gelirleri Azalıyor, Kar/Faiz/Rant Büyüyor

(Yüzdelik)

Yıl	Tarım	Maaş, Ücret	Kar, Faiz, Kira
1963	42	21	37
1973	29	31	40
1983	22	25	53
1993	15	36	49
2001	13	36	51
2002	12	34	54

Kaynak: M. Sönmez, **a.g.e.**, s. 168.

Bu kesimin kullanılabilir gelirdeki payları 2001 yılında yüzde 51 olarak belirlenirken tarımın payı yüzde 13'e kadar gerilemişti. Bölüşüm 2002'de biraz daha bozuldu. Yine de, küçük ve mikro girişimciler genel olarak, süren ekonomik koşullarda mal ve hizmetlere olan talebin azaldığı konusunda birleşmektedir.

Ekonomik durum değerlendirmeler mikrofinans sektörün kalkınma imkanını sağlamak için gerekli makroekonomik ortamın şu anda mevcut olduğunu belirtiyor. Devam eden ekonomik iyileşme, düşük enflasyon ve faiz oranlarında az da olsa düşüş ekonomik ve finansal sektörün gelişmesinde fırsatlar sunuyor. Yine de, küçük ve mikro işletmelerde bulunan girişimcilerin sorunları ve geleceğe yönelik belirsizlikleri Türkiye'de mikrofinans ve yeni potansiyel tedarikçilerin pazara girişini sınırlandırmaktadır.

3.5.2 Mali Sektör Politikası

Artık, çok sayıda mali kurumun yoksul kişilere, doğrudan ya da uzmanlaşmış mikrofinans kurumlarıyla finansal düzenlemeler çerçevesinde mali hizmetler sunabileceği konusu giderek daha fazla kabul görmektedir. Üstelik, mikrofinansın, yani yoksul kişilere mali hizmet sunumunun finans sektörünün ciddi bir parçasını

oluşturduğu da kabul edilmektedir. Bu da sorunların tek başına bir mikrofinans stratejisi kapsamındansa, kalkınmaya yönelik finans sektörü politikasının bir parçası olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Son yıllarda, finans sektörü gelişiminin önemi daha fazla ilgi görmektedir. Son yıllarda, mali sektör gelişiminin sadece yoksulluğun azaltılması için değil aynı zamanda büyüme için de önemli olduğunu gösteren kanıtlar giderek artmaktadır. Büyüme ve mali sektör gelişimi arasındaki bağlantının ötesinde, mali sektör gelişiminin yoksulluğun azaltılması üzerinde hem doğrudan hem de dolaylı etkisi bulunmaktadır. Bu da ilk olarak, mali sektör gelişimi ve daha adil bir büyüme arasındaki ilişki ve ikinci olarak da finansa erişimin yaygınlaşmasının yarattığı etkiden kaynaklanmaktadır. Mali hizmetlere erişim gelir artışına ve varlık birikimlerine yardımcı olur ve böylelikle ülke nüfusunun çok daha fazla bir bölümünün ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlar. Yoksul kişiler için mali hizmetlere erişim sadece üretim artışı değil, aynı zamanda, mali sektörün kriz dönemlerinde bir tampon görevi yapması nedeniyle korunma anlamına gelmektedir.

Birçok ülkede mali piyasalar, sığ, parçalanmış, eksik ve etkisizdir. Bunun nedenleri, hem kurumlar hem de müşteriler için yüksek işlem maliyetleri ve müşteri ve kurum risklerini yönetme kabiliyetinden yoksun olunması ile piyasanın daha yoksul kesimlerine karşı önyargılar arasında değişiklik gösterir. Sorun sadece kırılğan piyasaların başarısızlığından ibaret değil, aynı zamanda kurumlar ve piyasaların ‘eksikliği’ ile ilgilidir. Örneğin, mali altyapının, sağlıklı bir mali sektör gelişimi için ihtiyaç duyulan belirli kısımları mevcut ya da yeterli değildir (teminat ve iflas yasaları, bilgi altyapısı, yetkili mahkemeler).

Mali katılımın vizyonunun anlaşılmasına engel olan faktörler sadece karmaşık ve birbirleriyle bağlantılı değil, aynı zamanda da ülke koşullarına göre değişmektedir. Bu sınırlamalar üç ana grupta sınıflandırılabilir:

i. Kısmen ancak bununla sınırlı olmamak kaydıyla, piyasanın bu kesimindeki mali hizmetlerin maliyetine bağılı olarak sunulan hizmetlerden yararlanacak müşterilerin yakınında faaliyet gösteren mali kurumların bulunmaması;

ii. Bu piyasa kesimine yönelik fon üreten mali piyasaların bulunmaması;

iii. Mali işlemler de dahil olmak üzere ekonomik faaliyetlere yönelik yasal temeller..

Birbiriyle ilişkili sınırlamaların ele alınması için, hem mali piyasalar hem de mali kurumlar seviyesinde yenilikçi çözümlere ihtiyaç vardır ve ilgili kurumlar arasında daha fazla koordinasyon ve ortaklık gerekmektedir. Ayrıca, politika yapıcılar, mali kurumlar ve fon sağlayıcılar arasında kapsamlı mali sektörler geliştirme fikrine dayalı bir ‘kültür’ oluşturulması-paylaşılan performans standartları, güven ve şeffaflık, yenilikleri ve alınan dersleri paylaşmada cömert olunması ve sonuçlar için karşılıklı sorumluluk da şarttır. Bu ‘kültürün’ oluşturulmasında, kamu sektörüne ve özel sektöre düşen özel roller bulunmaktadır.¹⁸

Küçük ve mikro işletmelerin gelişmesinde finansa geçiş için bulunan eksiklikler büyük bir sınırlama olarak belirtilmemiştir. Daha doğrusu, finansal sektörün derinleşmesi ve geçidin genişlemesi için oluşturulan politikaya odaklanmıştır. Finansal pazarlar başka devletlerin kullandığı politikaları uygulamaya almıştır, örneğin sosyal koruma politikası yada dar gelirli nüfusa destek olarak oluşturulan tarım geliştirme politikası gibi. Hükümet Halk Bank aracılığıyla küçük ve mikro işletmelere borç verme işlemlerin desteklemeye devam etti. Miktar ve borç sayısı artırmak için küçük ve orta boy işletmelere faiz oranı düşürerek Temmuz 2003 yılında devlet destekli borç programı başlatmıştır. Hükümet finansal sektörü daha özgür hale getirmek için ciddi

¹⁸ Kathryn Imboden, “Meeting the Challenge: The Inclusive Financial Sector as Development Paradigm”, **UNDP Newsletter, Microfinance Sector Development Project**, Vol. 3, February 2006, (Çevrimiçi) <http://www.mikrofinansurkiye.org/enNewsletter.htm>, 22 Nisan 2006.

adımlar atmıştır, özellikle tarımsal destekler ve devlet bankalarının tekrar yapılanması konusunda. Yine de, sıklıkla borçların affedilmesi, desteklenen kişilerin mirasları ve devam eden pazar faiz oranlarının altında destekli borç programları, mikrofinans kurumlarının değer düzeltme faiz oranları ve zorunlu geri ödeme gibi koşullar arıyor ve bu koşullarla karşı karşıya getiriyor.

Yine de, uzun vadede finansal sektörde yapılan reform politikaları finansal sektörün derinleşmesinde önemli derecede pozitif etki etmiştir. Eğer finansal reformlar devlet bankaların yeniden yapılanmasını ve finansal performanslarını artırabilirse bu bankaları gelecekte her yerde bulunan geniş şubeler sayesinde en önemli hizmet sağlayıcı haline getirebilir. Uzun vade de özel bankalar da güçlendirir ve müşterilerin ihtiyaçları karşılar ve müşteri güvenini kazanırsa Türkiye'nin finansal pazarına yeni oyuncuların girmesini sağlar.

3.5.3 Küçük ve Orta Boy İşletmeler İçin Destek Politikası

Genellikle ekonomik kalkınma politikaları büyük imalatçılara ve endüstrilere destek oluyor. Çoğunlukla, ihracatta çok büyük katkısı olmasına rağmen küçük, mikro ve kayıtlı olmayan işletmeler ekonomik baskı görüyor. Türkiye'nin Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı mikro ve küçük işletmelerin rolüne finasta fırsatlar yaratması için ihtiyaç duymaktadır. Bir çok bağış yapan kuruluşlar ve devlet destekli finansal programlar, özel bankalara mikro ve küçük işletmelere vermek için kredi garantisi sağlamıştır. Mikro ve küçük işletmeler tüm ekonomik işletmelerin yüzde 95'ini ve tüm işgücünün yüzde 50'sini oluştururken ihracata sadece yüzde 10 katkı sağlıyor. Pazar ve mevcut ortamda bulunan ekonomik politikaları geliştirebilir yada sistematik bir şekilde denetleyip küçük ve mikro işletmelerin sınırlamaları ve fırsatları belirlenebilir. Örneğin, mali reformların bir parçası olarak 2003 yılında uygulanan yeni vergi kanunu önemli derecede kendi işinde çalışan insanlardan alınan gelir vergilerini artırmıştır ve aynı

zamanda zahmetli vergi ihtiyaçları mikro işletmelerin gelişmesinde büyük bir engel olarak belirtilmiştir.

KOBİ'lere mali, teknik, pazarlama ve yönetim konularında bilgi ve eğitim sağlayacak programlar uygulanmalı, özel ve kamu sektör arasında etkin koordinasyon sağlanmalı, meslek kuruluşlarının bu alanda hizmet verme kapasiteleri arttırılmalı, ilgili kuruluşlar arasında işbirliği yapılmalıdır. KOBİ'lerin yatırım ve finansman imkanlarından haberdar edilmesi için meslek kuruluşları, finans kuruluşları ve kamu hizmet birimlerinin işbirliği ile bilgilendirme programlar ve bilgi alma sistemleri oluşturulmalıdır.¹⁹

3.5.4 Sosyal Politika

Sosyal koruma sistemi çok zayıftır. Resmi olarak sosyal güvenlik sisteminin dışında kalan insanların sayısı artıyor. 2003 yılında sivil istihdam toplamının yüzde 41.5'inin sosyal sigorta şemsiyesi dışında kaldıkları görülmektedir. Bu grubu oluşturanların sigortasız ve bir güvenceden yoksun olmaları oldukça olumsuz bir tablo ortaya koymaktadır. Toplumun bu kadar büyük bir bölümünün sigorta güvencesinden yoksun olması, AB'ye katılma sürecinde de Türkiye için olumsuz bir puan olarak görülmektedir. İşsizliğin artmasıyla beraber ekonomik zayıflık artıyor. 2004 yılında işsizlik oranı yüzde 10.3 olarak belirlenmiştir ve 2000 yılında bu rakam yüzde 6.5 civarındaydı.²⁰ Yoksulluğun azaltılması ve korunmasız insanlara sosyal güvence vermek için devlet kalkınma planlarında önemli politikalar ve düzenlemeler yapmıştır. Bu konunun tanıtımı için Sosyal Dayanışma Fonu (SDF), Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, ve

¹⁹ İTO, **Türkiye'de Ekonomik Durum Beklentiler ve Öneriler 2005 Raporu**, İstanbul, 2005, s. 30. (Çevrimiçi) http://www.ito.org.tr/ITOPortal/Dokuman/ito_ekonomik_durum_raporu2005.pdf, 27 Mart 2006.

²⁰ DİE, **Türkiye İstatistik Yıllığı, 2004**, Ankara, s. 148.

Güneydoğu Anadolu Bölgesel Kalkınma İdaresi gibi bölgesel kalkınma programlar oluşturulmuştur.

Küçük, mikro ve resmi olmayan sektör faaliyetleri insanların ekonomik zayıflıktan korunmasında önemli rol oynuyor. Mikrofinans hizmetlere girişi, insanlara ekonomik fırsatlardan yararlanmayı öğretiyor ve geliri artırıp ekonomik olarak insanların zayıf durumunu azaltıyor. Bu hizmetler insanlara az da olsa birikim sağlıyor be böylece kriz döneminde yiyecek, sağlık ve eğitim gibi masraflar kolayca karşılanabiliyor. Gelirdeki geçici bir azalma korunmasız ev halkını daha da yoksullaştırıyor ve içinden çıkılmaz hale getiriyor. Genelde, finansal hizmetlere giriş yoksul ve korunmasız ev halkını zorluklara rağmen güçlendiriyor.

Sosyal Dayanışma Fonu, yardım için insanların sermaye elde edememesi gibi sınırlamaları belirtmiştir ve onların ürettiği mikro projeler stratejisi yoksul ve ekonomik durumun zayıf olan insanlara sermaye sağlamaktadır. Programa katılanlar gelir elde etmek için kurulacak işletmeler için 5 yıllık vadeli faizsiz borç alabilmektedir. 2001 yılındaki krizden sonra, Sosyal Dayanışma Fonu'nun bütçesi azaltmıştır. Bütçede oluşan boşluğu doldurmak ve SDF'nu güçlendirmek amacıyla, Dünya Bankası Sosyal Risk Azaltma Projesi kurmuştur. Mikro projelere yerel insiyatif için yaklaşık 130 milyon dolar ayrılmıştır.

Yoksul ve korunmasız insanlara gelir akışı sağlamak amacıyla, ödenek bir yasal potansiyeldir. Belki de çok yoksul insanlar için uygun uzun vadeli bir çözümdür. Maksimum sayıda insanların devlet kaynaklarından yararlanması için dikkatli yapılan işbirliği ve ardışık ödenekler önemlidir. Uygun zamanda, ödenekte kullanılan kaynaklar başarılı kurumlar tarafından ticari kaynak oluşturabilir ve müşteri sayısı artırılabilir. Ödeneklerin dikkatli uygulanması ve ardışık işleyişi farklı kesimlerde bulunan bağış yapan kurumlara üretim amaçlı maddi destek sağlayabilir. Bağış yapan kurumlar finansal alt yapılarının yetersizliğinden yeterince destek veremiyor. Fakat bağış yapan

kurumların kaynaklarının bir miktarı uzun süre çalışacak kurumların teşviki için verilebilir.

Şu ana kadar, Türkiye’de bir çok vakıf, finansal olmayan sağlık hizmetleri yada gıda yardımı gibi hizmetlere ciddi derecede önem verirken çok az sayıda vakıf yoksulluğun azaltılması ve ekonomik zayıflıktan kurtulması için finansal hizmetlerin önünün açılması konusunda çalışmaktadır.

3.6 Yasal ve Düzenleyici Çerçeveseler

Yasal çerçeve, bu sektörde çalışan kuruluşlara ilişkin hükümleri belirleyen ve bunların mali hizmet sunmalarına izin veren yasaları içerir. Bu incelemede, Türkiye’de şu anda var olan mikrofinans kuruluşlarının sayı çok az olduğu gerçeğinden hareketle, yasal ve düzenleyici çerçevenin, farklı kurumsal modeller de dahil olmak üzere yeni mikrofinans kuruluşlarının ortaya çıkabilmesini ne ölçüde desteklediğine bakılmaktadır. Piyasaya yeni oyuncuların girmesini desteklemek için, Türkiye’deki yasal düzenleme girişimleri, aşağıdaki eylemler üzerinde yoğunlaşmalıdır.²¹

i. STK’lar gibi, mevduat konusuna girmeyen lisanslı olmayan mikrofinans kuruluşlar için açık ve net bir yasal çerçevenin oluşturulması.

ii. Düzgün bir piyasa alanı yaratılması ve ortaya çeşitlenmiş ve rekabetçi bir sektörün çıkabilmesi için, mikrofinans sektöründeki farklı ve çeşitlenmiş oyuncuları kapsayan yasa ve yönetmelikler arasında uyum sağlanması.

Mikrofinans sektörüne yeni girişleri teşvik etmek için tasarlanan bir yasal ve düzenleyici çerçeve, farklı kurumsal modellerden gelen çok çeşitli oyuncuyu çeken ve bunların birbirleriyle adil bir şekilde rekabet etmelerine olanak veren düzgün bir piyasa

²¹ Kiendel Burritt, **a.g.e.**, s. 36-37.

alanının varlığını garanti altına almalıdır. Türkiye’de farklı türden kurumların mikrofinans sağlamasına ilişkin yasal çerçeveleri uyumlu kılabilmek ve geliştirmek için, daha fazla analize ve eyleme ihtiyaç vardır. Vergi konusundaki kolaylıkların, kurumun niteliğine göre değil, örneğin düşük gelirli insanlara sağlanan krediler gibi, üstlenilen kredi faaliyetinin türüne göre saptanmasını lazım.

3.7 Pazar Nasıl Bir Gelişme Gösterebilir?

Kısa dönemde, geleceğe ilişkin bilinmezlikler, bankacılığın içinde bulunduğu zor ortam ve STK ve diğer benzer kuruluşlara ilişkin açık bir yasal çerçevenin yokluğu gibi nedenlerle Türkiye’deki mikrofinans sektöründe ortaya ancak sınırlı sayıda yeni oyuncu çıkabilecektir. İş yapma ortamındaki zayıf kredi kültürü ve gerçekten pazarla belirlenen ürünlerin geliştirilmesini de içeren bir dizi zorlu sorundan dolayı girecek olan yeni oyuncuların geleceğe ilişkin bilinmezlikler operasyonlarını oturtması ve pazarlarını oluşturması zaman alacaktır. Dolayısıyla, önümüzdeki kısa dönemde hizmet sunumundaki genel artış çok sınırlı olabilir. Öte yandan orta ve uzun dönemde, eğer yasal ve düzenleyici çerçevedeki STK’lara ilişkin belirsizlikler ortadan kalkarsa, o zaman yeni oyuncuların ortaya çıkması ve servis sunumunda hızlı bir gelişme görülebilir. Yaygın bir coğrafyada, geniş bir pazarı kapsayan rekabetçi bir mikrofinans sektörünün gelişebilmesi için, her türlü kurumsal modelden güçlü oyuncuların devreye girmesi son derece önemlidir. Uzun dönemde, bu pazarın önde gelen oyuncuları büyük olasılıkla lisanslı kuruluşlar olacaktır ama, sektörde yenilikçiliğin teşviki ve yeni işletme modellerinin geliştirilmesi için STK örnekleri önemini koruyacaktır.

Sektör, birçok ortamda önceden kestirilebilir bir dönüşüm çizgisi izlemektedir. Kurumlar başlangıçta mikrofinansı denemeye başlar ve ticarileşmeye giden yol çok uzun sürebilir. Özendirici yasal düzenlemeler ve ticari sermayenin mikrofinans sektörüne ilgisi yavaş gelişmektedir. Türkiye’de ortaya bir veya birkaç güçlü örnek

çıkabilirse, sektör bu göreceli olarak yavaş olan gelişme sürecini daha kestirmeden giderek atlatabilir.²²

3.8 Türkiye’de Mikrofinans Sektörünün Geliştirilmesi

Pazarın büyüklüğü ve ortaya şimdiden piyasaya ilerde birçok yeni oyuncunun girmesini pekiştirecek örnekler koyma olasılığı olduğu dikkate alındığında, uzun dönemdeki gelişme potansiyelinin yüksek olduğu da bir gerçektir. Deneyimler, mikrofinans sektörünün gelişebilmesi için aşağıda sıralananların gerekli olduğunu göstermektedir.

3.8.1 Bağışların Eşgüdümü ve Paydaşların Eğitimi ile Sektör Gelişmesine Uygun Bir Ortamın Oluşturulması

Türkiye’de mikrofinans sektörünün ve gerekli ortamın gelişmesi için, bağış olarak kaynak verenler ve hükümetler gerek tek tek herbiri açısından, gerekse kolektif olarak istedikleri sonuçları almak istiyorlarsa, faaliyetleri arasında eşgüdüm sağlamanın gerekli olduğunu artık çok daha iyi anlıyorlar. Hükümet temsilcilerinin de katıldığı yatırımcı/bağışçı çalışma grupları, ve sektör yuvarlak masa toplantıları gibi mekanizmalar aracılığıyla, mikrofinans sektörünün optimal gelişme yoluna ilişkin görüş birliği sağlanmakta ve uygun ortamı etkileyen faktörler konusunda bilinçlenme artmaktadır.

Şu anda Türkiye’de mikrofinans hakkında çok az bilgi vardır ve paydaşlar arasındaki iletişim çok sınırlıdır. Belirli konularda düzenlenen ve sadece o konuya odaklanmış forumların sonunda ortaya çok kez çeşitli paydaşların ilgi alanlarına ve göreceli avantajlarına göre sorumluluk yüklendiği eylem gündemleri çıkmaktadır. Yuvarlak masa toplantılarının gündemleri ise sektördeki paydaşlara danışılarak

²² A.e., s. 34-35.

oluşturulmaktadır. Bu ortamlarda üzerinde karar kılınan eylemler, mali sektör politikalarında değişiklik ya da eklemeler, yasal düzenlemelerde yapılacak değişiklikler, yenilikçiliğe verilecek destek, var olan ya da yeni ortaya çıkmaya başlayan, sektör içindeki veya ticari nitelikteki sermaye kaynakları arasındaki boşlukların kapatılması v.s. gibi konuları içermektedir. Bu süreçten bazen, mikrofinans sektörünün gelişimini desteklemek üzere atılması gerekli adımları ve yapılması gereken eylemleri tek tek sıralayan bir mikrofinans politikası ve onun tamamlayıcısı olan bir eylem planı da çıkabilmektedir. Sektöre ilişkin bir strateji aynı zamanda mali hizmetlere olan talep ve uygun ürünlerin sunumundaki boşluklar konusunda sağlanacak ortak bir görüşe de dayanmak zorundadır.²³

3.8.2 Finansman Sağlanması

Finansa, tasarruflara, sigortaya ve diğer finansal hizmetlere erişimi olan yoksul insanlar karşılaştıkları günlük krizlere karşı daha esnek ve bu krizlerle mücadele konusunda daha yeteneklidirler. Mikro sigortaya erişimle, yoksul insanlar ciddi hastalıklar, ölüm ve malvarlıklarının kaybedilmesi ile ilgili olarak aniden artan harcamalarıyla başa çıkabilmektedirler. Finansa olan erişim yoksul insanların ekonomik fırsatlardan faydalanmalarını sağlamaktadır. Artan kazançlar hiçbir şekilde otomatik olmazken, müşteriler gideren artan bir şekilde güvenli finans kaynaklarının iş faaliyetlerini planlama ve geliştirme konularında bir temel sağladığını göstermektedir. Pek çok çalışma programlara katılan ve programlarda kalan kişilerin katılmayanlara oranla daha iyi ekonomik koşullara sahip olduklarını göstermekte ve programların bu geliştirmelere katkıda bulunduğu işaret etmektedir. Az sayıda çalışma ayrıca uzun dönemler içerisinde pek çok müşterinin yoksulluktan kurtulduğunu da göstermiştir.²⁴

²³ A.e., s. 39.

²⁴ UNDP, **Microfinance Sector Development Project**, (Çevrimiçi)
<http://www.mikrofinansurkiye.org/enMfPoor.htm>, 8 Nisan 2006.

Finansal hizmetler hassasiyeti azaltarak ve kazanç/tasarrufları artırarak, yoksul hane halkalarına ‘günü kurtarmak’tan ‘gelecek için plan yapmaya’ geçiş için olanak sağlamaktadır. Hane halkları çocuklarının eğitimi için daha fazla yatırım yapabilmekte ve daha uzun dönemler için daha fazla sayıda çocuğu okula gönderebilmektedirler. Finansal hizmetlerden elde edilen artan kazançlar daha iyi beslenmeyle ve sonuç olarak daha düşük hastalık oranlarına ulaşmalarını sağlayan daha iyi yaşam koşullarıyla sonuçlanmaktadır. Artan kazançlar ayrıca müşterilerin ihtiyaç duyulduğu zaman sağlık bakım hizmetlerini ödeyebilecekleri anlamına gelmektedir, böylece de sağlık hizmetleri olmadan devam etmemekte ya da sağlıkları ciddi anlamda kötüleşene kadar beklemeden yaşayabilmektedirler. Finansal hizmetlere olan erişim yoksul insanların ekonomik koşullarının geliştirilmesi için olasılıklar yaratsa da, bazı durumlarda müşterilerin daha kötü durumlara düştükleri olmuştur. Kötü yönlendirilmiş krediler çok fazla borçlanılmasına sebep olabilir. Yoksulların koşullarını geliştiren sürdürülebilir finansal hizmetler dikkatli program tasarımına, açık bir sürdürülebilirlik vizyonuna, verimli operasyonlara ve daha da önemlisi müşterilerin ihtiyaçlarını anlama ve karşılama konularında sürekli olarak çaba gösterilmesine dayanmaktadır.

Bir mikrofinans sektörünün geliştirilmesi hükümetler, bağış verenler, kalkınma bankaları ve özel sektör dahil, yatırımcılardan finansman sağlanmasıyla gerçekleşebilir. Bağış olarak sağlanan kaynak, bir kuruluş tarafından başlangıç maliyetlerini karşılamak, tapi konumuna gelinceye kadarki işletme açıklarını kapatmak ve kredi portföyü için, esnek bir şekilde kullanılabilir. Sektör, gelişiminin ilk aşamaların büyük olasılıkla kayda değer bir özel sermaye çekemeyecektir. Yalnız, Türkiye’de Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) düzenlemesi ve denetimi altındaki uzmanlaşabilir Adil Mikrofinans gibi mikrofinans kuruluşları özel sektör yatırımları için ciddi bir fırsat oluşturabilir. Bu kuruluşlar bir kez kendilerini gösterip kanıtladıktan sonra, büyümelerini finanse edebilmek için, Türkiye’nin sermaye piyasalarından ek sermaye kaynakları aramaya başlayacaktır. Paydaşlar, ticari sermaye kaynaklarını

mikrofinans sektörüne işin başında çekmek için gösterilecek gayretlere destek vermelidir.

3.8.3 Örnek Modeller Yaratılması

Yoksul insanlar için sürekli finansal hizmet sağlamak için güçlü yerel finansal kuruluşları oluşturmak gerektirmektedir. Finansal olarak süreklilik sağlayan eden kuruluş uzun vadede hizmetlerine arttırarak devam edebilir. Sürekliliği başarmak; işlem masraflarını azaltmak, müşteriye daha yararlı hizmetler sunmak ve bankacılık hizmetleri sunulmamış birçok yoksul insana ulaşmak için yeni yollar bulmak demektir.

Türkiye için öngörülen son derece farklılaşmış bir pazar kesimine hizmet veren olgun bir mikrofinans sektörü, bir kurumsal modeller yelpazesinden oluşacaktır. Ayrıca, muhafazakar bir tahmin olan birden iki milyon potansiyel müşteri için bile, ülke çapında erişim sağlanabilmesi için, çok sayıda kuruluş gerekecektir.

Ortaya mikrofinansın ticari açıdan karlı olduğuna somut örnek olan başarılı kuruluşların çıkması, pazara yeni girenler açısından önemlidir. Bu örnek modeller STK'lar, uzmanlaşmış mikrofinans bankaları, adil mikrofinans model v.s. gibi, farklı kurumsal yapılarda olabilir. Örnek modeller yeni işletme modelleri yaratırlar, müşterilerin mali hizmet gereksinmelerini anlamak üzere pazar araştırmaları yaparlar, yenilikçi kredi sunma yöntemleri bulurlar, pazarın belirlediği ürünler geliştirirler, ve kısacası, ticari ve kurumsal kar hedefine ulaşmak için etkin ve karlı bir şekilde çalışırlar. Örnek modeller pazara yeni katılımları çektikleri gibi, mali sektörde çoktan yerini yapmış oyunculara da yeni iş yapma yöntemleri öğretir. Sektörün uzun dönemdeki gelişiminde, zaman içinde pazara hizmet vermek için birbiriyle yarışacak farklı türlerden bir oyuncular dizisinin de gene zaman içinde oluşması önemlidir.

Şu anda bu alanda çalışan kısıtlı sayıdaki STK'nın uzun dönemde ek finansmana ve teknik desteğe ihtiyacı olacaktır. Mikrofinans programlarına ihtiyaç duydukları metodolojileri ve fiyatlandırma politikalarını oluşturmalarına izin verilmelidir. Bu şekilde projelerin ölçekleri genişleyerek, sürdürülebilir hale gelecek ve anlamlı sayıda fakirlere erişilebilecektir.²⁵

3.8.4 Yeniliklerin Desteklenmesi

Yeni kurumların desteklenmesinin yanısıra, sektörün bir bütün olarak gelişimini destekleyecek geniş tabanlı girişimler de son derece önemlidir. Performans standartlarının geliştirilmesi ve yenilikçilik sürecini de içeren geniş tabanlı girişimler, öncelikle ülkedeki mali kesimin sınırlarının genişlemesini sağlayacak ve bu genişlemeden de giderek çeşitli kuruluşlar yararlanacaktır.

a) Ortak Performans Standartları ve En İyi Uygulama Örneği Yaklaşımının Oluşturulması

Sektör içindeki çalışma grupları, mikrofinans girişimlerinin performanslarında tutarlılık sağlanması ve bunlara destek verilmesi için, iyi uygulama yöntemleri ve sektör performansına ilişkin standartlar konusunda ortak görüş oluşturmalıdır.

b) Yaratıcılığın Desteklenmesi

Mali sınırın genişletilmesi, mevcut finansman sunum pratiğinde gerçekleştirilen yeniliklerin sonucudur. Bu yenilikçilik sürecini özel olarak pazar araştırması ve yeni ürün geliştirilmesi alanında destekleyen girişimler son derece önemlidir. Bu tür girişimler şunları içermelidir:

²⁵ Aziz Akgül, "Zenginliğin Yaygınlaştırılması için Mikrokredi Uygulaması: Türkiye Grameen Mikrokredi Projesi," **Türkiye İsrarı Önleme Vakfı Yayınları**, Türkiye'nin Sorunlarına Çözüm Serisi: 10, Ankara, Ekim 2003, s. 29.

i. Yeni ve piyasa koşullarına duyarlı ürünlerin desteklenmesine yönelik pazar araştırması. Tarımsal ve kırsal pazarlarda piyasa araştırması, tarım sektöründeki hanehalklarının ne tür ürünlere ihtiyaç duyduklarına ilişkin bilgi son derece sınırlı olduğundan, özellikle önemlidir. İncelemede toplanan bilgiler, elde müşterilerin gerçek mali hizmet gereksinimine ilişkin çok az veri olduğunu göstermiştir. Hedef grupların ne tür mali hizmetler aradığına, geri ödeme kapasitelerine ve mevcut hizmet sunucuların bu talepleri ne kadar karşılayabildiğine ilişkin daha çok bilgiye ihtiyaç vardır.

ii. Ürün geliştirme sürecinin bir parçası olarak, kuruluşların hem kırsal hem kentsel alanlarda, bir yandan müşteri ihtiyaçlarını karşılarlarken bir yandan da riskleri en uygun ve verimli şekilde yönetmelerini sağlayacak yeni kredilendirme teknolojilerinin de pazara sokulması gerekecektir.

iii. Yüksek enflasyon ve bankacılık sektörüne duyulan güvensizlik nedeniyle, doğal olarak tasarruf hizmetlerine olan talep düşüktür. Tasarruf hizmetlerinin kullanılması özellikle yoksullar ve çok yoksullar açısından önemlidir. Talebin belirlediği tasarruf hizmetlerinin geliştirilmesinin desteklenmesi ve bu hizmetleri desteklemek üzere pazarlama, bilgi sistemleri v.s. gibi sunum-çıkışlı sistemlerin oluşturulması, paydaş desteği verilebilecek potansiyel alanlardan biridir.

iv. Yeterli portföy yönetimi ve vadesi geçen borç yönetimi sistemlerinin geliştirilmesi son derece önemlidir. Geri ödenmeyen kredilerin bu kadar yüksek oranlarda oluşu, ürünlerin yetersizliği kadar portföy yönetimi sistemlerinin de yeterli olmadığını göstermektedir.²⁶

²⁶ Kiendel Burritt, **a.g.e.**, s. 41.

3.8.5 Politika Düzeyinde Sektörün Gelişmesi İçin Uygun Bir Ortamın Yaratılması

Makroekonomik ortamın çeşitli faktörleri, yasal ve düzenleyici çerçeve ve mali sektör politikaları, tarımsal kalkınma politikaları, KOBİ'lerin desteklenmesine ilişkin politikalar, sosyal politikalar ve diğer ekonomik kalkınma politikaları gibi genel politikalar bir mikrofinans sektörünün gelişmesini ya engeller, ya da destekler. Mikrofinansın, ekonomik gelişmenin yanısıra, korumasızlığın ve farklı nüfus grupları arasındaki dengesizliklerin azaltılması konusunda olumlu bir rolü olduğunu kabul eden resmi politikalar, yapabilir kılan bir ortamın yaratılmasına katkıda bulunur ve bir eylem platformu sağlar. Bazı durumlarda, bir Mikrofinans Ulusal Politikası'nın geliştirilmesi ve bu politikanın uygulamasına ilişkin bir Eylem Planı'nın tasarlanması, yapabilir kılan ortamı daha da güçlendirecektir. Bu değerlendirmede tanımlanan politika alanı içindeki Somut Eylem kalemleri arasında şunlar sayılabilir:

a) Yasal Çerçeve ve Düzenlemelere İlişkin Konular

i. STK sektöründeki mikrofinans operatörlerinin yürüttüğü faaliyetlere ilişkin açık bir yasal çerçevenin oluşturulmasının sağlanması.

ii. Farklı kurum tiplerini ilgilendiren yasal ve düzenleyici çerçeveler arasında uyum sağlayarak engelsiz bir hareket alanı yaratılmasının sağlanması.

b) Küçük ve Orta Boy İşletmelere Destek

i. Küçük ve orta boy işletmeler (KOBİ)'in ekonomik kalkınmaya sağlayacağı olumlu katkıların hakkını veren kapsayıcı bir politika geliştirilmesi, ve devlet ve bağış sağlayanlar tarafından desteklenen tekil KOBİ girişimlerinin rasyonelleştirilmesi.

ii. Mikro, küçük ve orta büyüklükteki tüm pazar kesimlerinin finansmana erişme olanaklarının, verimlilik ve ekonomik gelişme üzerinde bir etkisi olduğunun kabul edilmesi.

c) Sosyal Politika

i. Verimli kaynakları korumasız nüfus kesimlerine aktarmayı amaçlayan bağış programlarının zamanlamasının, mümkün olduğu ölçüde, mali kurumlar tarafından sağlanan uzun vadeli kaynak erişimi ile uyumlu olmasının sağlanması.

ii. Yoksulluğun yok edilmesine, korumasızlığın ve ekonomik farklılıkların azaltılmasına dönük çabalar içinde tasarruf hesaplarına, kredilere ve diğer mali hizmetlere uzun erimli olarak erişebilmenin oynayacağı olumlu rolü kabul eden net politikaların geliştirilmesi.

iii. Pratik açıdan, şu anda yerleşmiş yeterli bir finansal yapılanma olmadığına göre, zaman içinde ülke çapında yaygın olarak benzerleri kurulabilecek mikrofinans kurumlarının geliştirilmesine destek verilmesi.

iv. Mikrofinans konusundaki bilgi eksikliği, kamuoyunu bilgilendirmeyi zorunlu hale getirmektedir ve evlerinden iş yapan kadınlara ulaşmak için daha fazla çaba gerekmektedir.²⁷

d) Mali Sektör

Dünya genelinde mali hizmetler, nüfusun sadece küçük bir bölümünün erişimine sunulmaktadır. Finans sektörlerinin, varlıklarını arttırmak suretiyle gelişmekte olmasına karşın, bu varlıklar sadece çok az sayıda kişinin elinde bulunmaktadır. Buna karşılık,

²⁷ IFC, a.g.e., s. 151.

kapsamlı bir finans sektörü, nüfusun büyük bir çoğunluğuna, ihtiyaçlarına uygun mali hizmetler yelpazesine sürdürülebilir erişim olanağı sunar ve aşağıdaki şekilde tanımlanır:

1. Üretimin yanı sıra, korunma ve refah amacıyla hanelerin ve küçük ve mikro işletmelerin mali hizmetler yelpazesinin tamamına erişimi (tasarruflar, kısa ve uzun vadeli krediler, emeklilik, sigorta, para transferi); ve

2. Hizmetlere zaman içinde erişimi sağlayacak tek yol olarak bu hizmetlerin sürdürülebilirliği. Bunun başarılması için yoksul insanlara yönelik mali hizmetler giderek daha çok mali sektörün ciddi bir parçası olarak ele alınacak ve kurumsal modeller kapsamında ortaya çıkmakta olan bir varlık sınıfı olarak algılanacaktır. Daha fazla etkinlik ve derinlik, mali piyasalarda yoksulların yararına daha fazla aracılık gerçekleştirileceği anlamına gelecektir.

3. Performansın izlenmesi ve gereken durumlarda sağlam, basiretli düzenlemelerle kurumların sağlamlştırılması ve

4. Daha düşük maliyetle daha geniş bir ürün yelpazesinin sunulmasını sağlayan rekabet ortamı. Bunu başarmak için yoksul insanlara yönelik mali hizmetler giderek daha çok mali sektörün önemli ve ayrılmaz bir parçası olarak görülecek ve kurumsal modeller kapsamında ortaya çıkmakta olan bir varlık sınıfı olarak algılanacaktır. Daha fazla etkinlik ve derinlik, mali piyasalarda yoksulların yararına daha fazla aracılık gerçekleştirileceği anlamına gelecektir.

Bu nasıl başarılacaktır? Aşağıda bazı temel unsurlar verilmiştir:

i. Yastık altındaki tasarrufların harekete geçirilmesi sonucunda borçlanma ve sermaye birikimini kayda değer ölçüde teşvik edecek daha etkin ve daha derin bir mali sektör.

ii. Müşteriler açısından mali hizmetlere erişimi kolaylaştıran ve hizmet sunucular açısından ise bu hizmetlerin daha ucuza geliştirilmesi ve sunulmasını sağlayan yeni teknoloji. Yeni teknoloji maliyetleri düşürme, riski kontrol altına alma ve şeffaflığı arttırmada destek sağlar. Bilgisayar teknolojisi müşteri bilgilerinin toplanmasında birim maliyeti düşürebilir.

iii. Yoksul insanlara yönelik mali hizmetlerin mali sektörle daha fazla bütünleştirilmesi: mali ürünlerde yenilik yapılması, fon kaynaklarının kapsamının geliştirilmesi, yerli ve uluslararası piyasalarla bağlantı kurulması, tedbir araçları, portföy güvenliğinin sağlanması.

iv. Şeffaflığın artırılması ve standartların oluşturulması için destekleyici altyapı; bilgi altyapısı (muhasabe kuralları, kredi bilgisi, denetleme) teminat iflas yasaları, yetkin ve tarafsız mahkemeler.

v. Mali sektör politikalarının, açık, etkin ve rekabetçi mali piyasaların oluşumunu sağlayacak şekilde dikkatli bir şekilde düzenlenmesi. Kapsamlı mali sektörlerin kurulması, yoksul insanlara sağlam mali hizmetler sunumunun önündeki politik, düzenleyici ve yasal engellerin kaldırılması anlamına gelmektedir. Kanunlar, düzenlemeler ve denetim, ihtiyattan ödün vermeksizin ulaşım alanının genişletilmesi ve sürdürülebilirliği teşvik edebilir; bankacılık mevzuatında mikrofinans bir varlık sınıfı/iş kolu olarak değerlendirilebilir; düzenleyici ve mali kurumlar arasında açık ve bilgili diyaloglar temeline dayanarak denetim araçları mikrofinansla uyandırılabilir.

Bu büyük bir amacın ürünü olan bir gündemdir. Bugün mali sektörlerin kapsamlı olmamasının nedeni mali katılımın önündeki sayısız karmaşık ve birbirleriyle ilişkili sınırlamalarda yatmaktadır. Sağlam politikalar, finansa erişimin, bir yan faaliyet olarak değil, mali sektör gelişiminin temel unsurlarından biri olarak ele alınması, çok sayıda mali kurumun, sosyal sorumluluğun yanı sıra, kar amacıyla bu piyasaya girmek için daha fazla teşvik göreceği adil ve rekabetçi ortamı sağlar. Kamu ve özel sektör ortaklıkları mali piyasaların gelişimini ve erişimi arttıran mali bütünleşme derecesinin yükseltilmesini hızlandırabilir. Düzenleyici ve mali teşvikler de ayrıca piyasaya girişleri arttırabilir.²⁸

Mali sektör reformu, devlet bankalarının yeniden yapılandırılması ve bankacılıkta yenilikçiliğin desteklenmesi bağlamında;

i. Piyasaya cevap veren ürün ve hizmetlerin gelişmesine olanak vermek üzere, üründe yenilikçi süreçlerin desteklenmesi şu anda var olan ürünler ve kredi verme yöntemleri, genel olarak sunum tarafından belirlenmektedir. Bunlar çok kez, müşterinin mali hizmet gereksinimine cevap olarak değil, tarımsal kalkınma politikalarının veya destekli kredi programlarının sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

ii. Devlet destekli programlar aracılığıyla küçük ve mikro işletmelere verilen kredileri sübvansiyon etmeyi sürdürmenin mikrofinans sektörü üzerindeki etkisinin ne olduğunun kavranması. Piyasada oluşan deformasyonların, yeni kurumların ortaya çıkması, sunulan hizmetlerde önemli artışlar ve finansmana uzun-erimli erişim konuları dahil olmak üzere sektörün gelişmesini tehdit ettiği durumlarda, sübvansiyonların kaldırılması.

²⁸ Kathryn Imboden, "Meeting the Challenge: The Inclusive Financial Sector as Development Paradigm", **UNDP Newsletter, Microfinance Sector Development Project**, Vol. 3, February 2006, (Çevrimiçi) <http://www.mikrofinansurkiye.org/enNewsletter.htm>, 22 Nisan 2006.

iii. Banka çalışanlarının yeni ürünleri pazarlama ve yenilikçi kredi verme yöntemlerini kullanma kapasitelerinin geliştirilmesine destek olunması.

iv. Özellikle banka şubeleri düzeyinde, etkin kredi portföyü ve ödenmeyen kredi borcu yönetimi sistemlerinin geliştirilmesine yönelik çabaların desteklenmesi.²⁹

3.9 Adil Mikrofinansın Güçlendirmesi

Mikrofinansın Adil Mikrofinans tarafından başarıyla uygulanması mikrofinans pazarının gelişmesine ve Türkiye'deki ciddi gelir farklılıklarını azaltmasına katkıda bulunacak. Mikrofinans hizmetlerine erişimi olmayan kesime bu hizmetlerin gelirlerini yükseltecek ve bir ekonomik aktivite gerçekleştirebilecek şekilde sunulması, gelir dengesizliklerinin azaltılmasında ciddi rol oynayacak. Mikrofinans her zaman soruların cevabı değildir. Mikrofinans her durum için en iyi çözüm yolu değildir. Geri ödemek için hiçbir imkanı olmayan yoksul ve aç insanlar kredilerden en iyi şekilde yararlanmadan önce başka desteklere ihtiyaç duyarlar. Birçok durumda, diğer destekler yoksulluk soruna daha etkin çözümler getirebilir; örneğin, küçük ölçekli bağışlar, iş ve eğitim programları, altyapı sisteminin gelişmeleri. Bu kısımda, Türkiye'de yoksulluğu azaltmak niyetiyle ve Adil Mikrofinansı güçlendirmek amacıyla değişik yollar ve yöntemler için girişimler yapıldı. Aşağıdaki üç alan için bu güçlendirme öneriliyor: motivasyonel aletler, kaliteli hizmet sağlanması, ve ahlaki açıdan uygun bir kurumsal iskeletin geliştirmesi. Bu noktalar aşağıda daha detaylı anlatıldı.

²⁹ Kiendel Burritt, **a.g.e.**, s. 39.

3.9.1 Motivasyonel Aletler

a) Derin İnsan İlişkisi

Üye sayısını ve yoksul insanların motivasyonunu arttırmak için strateji olarak geniş çaplı ve etkili bir şekilde hedef kısım ile kontak kurulması ve onlara Adil Mikrofinansın çalışma prosedürünün anlatılması gerekir. Adil Mikrofinans anlaşılacak bir dilde, renkli fotoğraflarla anlatılmalı kitapları ve broşürleri bastırmalı. Ayrıca bu kitapçıklar kurumun hedefi, amacı ve çalışma mekanizmasını içermeli.

Bu tanıtımın öz hedefi halkı programdan haberdar etmek olmalıdır. Küçük ama yoksul girişimcileri kendilerinin üzücü durumlarının farkına varmasını sağlamalı ve aynı zamanda bunun nedenleri, borç sağlayan geleneksel kurumlar tarafından sömürülmelerinin nedenleri, öz güven ve kendilerine ait olan gücü, kişisel yetenekleri, birlikte çalışmalarının gereklilikleri, para biriktirmenin önemi, yatırım/kredi ve gelir üreten aktiviteleri de ciddi bir şekilde anlatılmalı. Moral değerleri üyelerinin kafalarına oturtulmalı.

Başlangıç seviyesindeyken çok detaylı olarak ahlaki müfredat programı ele alınmamalı. Bu sadece haftalık toplantı başladıktan sonra yapılmalı. Saha istatistiklerine göre eğer biri dürüst ve doğru yoldan para kazanmaya ve harcamaya motive olursa, onlar komşulara, arkadaş ve akrabalara güçlü motive edici faktör oluyorlar.

Şube seviyesinde en az senede bir seminerin ayarlanması öneriliyor. Bu seminerde kişilerin başarıları toplum önünde motive amacıyla anlatılmalı. Bu toplantı birbirlerinin tecrübelerini anlatmaları içinde güzel bir fırsattır.

b) Yatırım Sağlama Prosedürü

İkinci büyük motivasyon sağlanan yol yatırım sağlama prosedürü. Bu mümkün olduğu kadar kolay olmalı ve vakit kaybettiren formaliteler olmamalı. Yatırım saha personellerin yetkisi altında. Haftalık toplantıda yalnızca bir formu doldurmaları sağlanmalı. Bu prosedürün ilkesi zamanında ve çabuk olmalı.

c) Yatırım Miktarı

Büyük miktarda yatırım vermek üyelerinin motivasyonunu arttırmak ve kuruma yeni üyeler kazandırmak için önemli bir yol. Yatırım limiti arttırılmalı ki üyelerin beklentileri gerçekleşsin. Düşük yatırım limiti girişimcilerin gerçek ihtiyacına göre belirlenmeli; sonunda tabii ki odağı mikrokredi/mikroyatırımdan mikrofinans ve sonra mikrogirişim gelişime yükseltmeli.

d) Birden Fazla Yatırım

Aslında yoksul yada küçük girişimciler değişik aktiviteler ile uğraşıyorlar. Birden fazla nedenden dolayı onların finansal desteğe ihtiyacı var. Belli bir şey için belli bir destek yatırımı herkesi memnun kılmayabilir. GB uygun olan kişilere sürekli olarak genel, mevsimlik, konut, eğitim kredisi v.s. adı altında değişik krediler sunuyor. Bu da onların GB'nı sevmelerinin bir önemli nedeni. Bu herkese sürekli değişik kredi sunma anlamına gelmiyor, sadece uygun ve ihtiyacı olanlara bir senede birden fazla kredi sunuyorlar. Doğru şekilde bunu gerçekleştirmek için tabii üyelerin özel yeteneklerini ve ihtiyaçlarını dikkate alıyorlar.

Yoksul insanların konut yapımı veya onarım ve çocukların eğitimi için yatırım alma istekleri güçlü. Bu tarz yatırımlar sağlamak Adil Mikrofinans için kesinlikle cazip bir özellik olmalı. Tabii bu üyenin geçmiş üç senenin yatırım kullanım ve geri

ödemenin zamanında yapıldığını ve özel finansal kaynağı varsayılarak yapılıyor. Bu tarz yatırımlar Qard Hasan (bir iyilikçi kredi, yani, bir faizsiz kredi) esasında verilmeli.

e) Taksit Sayısı

GB ilkelerine göre kredi miktarını 52 (şimdi 46) ile bölüp faizi eklenerek taksidi belirleniyor. Adil Mikrofinans da hemen hemen aynı mekanizmayı kullanıyor. Bu sistem yatırımın geri ödemesine çok avantajlı olsa bile her aktivite için genelleştirilmemeli. Haftalık taksit ödemeler kalmalı ama miktarı yatırım 45/46'da 1 belirlenmemeli. Çiftçilik için verilen yatırımın taksidi böyle olmamalı. Bunun yerine belli bir miktar alıp aktivitenin bitiminde kalanı alınmalı. Bu belirlenen miktarı üyelerine yatırımı hatırlatma açısından çok önemli. Mevsimlik ürünler için mevsimlik taksit belirlenmeli. Bu bir çok insanın kuruma katılmalarını sağlayabilir. Bunu anlatmalı ki taksitler yatırımın 46'da 1 değil, karşılıklı anlaşma yoluyla belirlenebilsin. Toplumda adalet ve şefkat için bu çok önemli.

Çok fazla sayıda üyelerinin anlattığı gibi, eğer gerçek ve ciddi nedenlerinden dolayı taksit ödeyemeyecek olursa kolaylık sağlanmalı. Gerçekten birinin sorunu varsa haftalık toplantıda bu anlatılmalı ve ona göre kuruma gereği önerilmeli. Bu öneri eğer kullanıma koyulursa potansiyel girişimcilere büyük bir motivasyon olacaktır.

f) Uygun Geri Ödeme Zamanı

Araştırmamıza göre haftalık taksitler hakkında üyelerin düşünceleri karışık ve değişik. Haftalık taksit sistemi güzel ama genel olmamalı. Üyelerinin tavsiyelerine göre taksit vadeleri daha esnek ve aktivitelere göre değişebilir olmalı. Böylece toplumda adalet ve şefkat garantileyebiliriz. Uzun vadeli işlerin taksit vadeleri de uzun olmalı. Haftalık toplantılarda yalnızca belirtilen rakam ödenmeli.

g) Tasarruf ve Tutum Fırsatı

Yoksullar her zaman tasarruf eder. Tasarruflar, genellikle yoksulların yaşamlarındaki önemli bir olayın (cenaze veya evlilik gibi) masraflarını karşılayabilmeleri, doğal bir afetle başa çıkabilmeleri veya bir iş fırsatından yararlanabilmeleri için tek yoldur. Yoksullar yarı resmi veya resmi kurumların sunduğu gönüllü mevduat hizmetlerine nadiren erişebilir. Bunun yerine gayri resmi bir şekilde tasarruf etmek zorunda kalırlar: Hayvanlara yatırım yapar, nakitlerini evde saklar, tasarruflarını komşularının biriktirmesini sağlar, veya kredi birliklerine katılırlar. Birçok durumda bu gayri resmi tasarruflar yüksek risk içerir, kolayca paraya dönüştürülemez, veya bölünemez. Örneğin bir keçi, hastalıktan ölebilir ve nakit elde edebilmek için, parçalar halinde değil bütün olarak satılması gerekir. Ayrıca bu işlem zaman ve maliyet içerir. Kredi genellikle yoksullar için tasarrufla aynı amaca hizmet eder, ancak daha riskli, genelde daha pahalı ve çoğu zaman da erişimi uygun mevduat hizmetlerinde olduğu kadar güçtür. Yoksullar çoğunlukla tasarruf etmeyi tercih eder ve hatta bunun için para ödemeye bile razıdır. Gerçekte tasarruflar yoksulların gelirlerini arttırmalarına ve risklerini azaltmalarına yardımcı olmada daha önemli olabilir. Ancak, tasarrufların gelir üzerinde yaratacağı etkinin daha uzun sürede ortaya çıkabileceği savunulabilir.

Çok sayıda girişimciler kendilerinin tasarruflarını görmek isterler. Bu yüzden üyelerine para biriktirme şansı tanımak ve onların tutumlu olmasını sağlamak gerekir. Biriktirdiği paraları kendi adlarına açılmış olan hesaba yatırılmalı. Paranın güveni, iyi kar payı ve hesabın kontrolü için bütün çabalar gösterilmeli. Bu onlara motivasyon sağlayacak ve böylece ülke ekonomisi de büyütecektir.

h) Tüketici Kredi

Bu da dikkate alınmalı ki yoksul insanların evlilik, doğum ve sağlık için tüketim kredisiye ihtiyacı vardır. Üyelerin doğal felaketlerde de özel finansal yardıma ihtiyacı

vardır. Adil Mikrofinans bu ihtiyaçlara cevap verebilecek yolları arayacaktır. Bu kredileri tabii yatırım olarak değil özel hizmet bedeli olarak vermeli ve özel kaynaktan ödemelidir.

i) Doğru ve Cesur Hizmetleri

Üyeleri kurumun çalışanlarının davranışlarına yüksek değer veriyor olduğu için kurumun doğru, moral yükseltici ve cesur hizmetleri ücretsiz sunmalı.

3.9.2 Adil Mikrofinans için Kurumsal Çerçeve

a) Kurumun Adı

Kurumun adı ‘Adil Mikrofinans’ olacaktır.

b) Kurumun Gereksinimi

Nüfusun büyük bir kısmı kendi içinde barındırdığı potansiyelini uygulayabilecek fırsat bulamadığı için bu büyük kitleden istifade edememiştir. Kırsal ve şehirde yaşayan yoksul insanlar için fırsatların oluşturulması gereklidir. Adil Mikrofinans, fırsatları oluşturup bunları yoksul insanlara sunmakla bu insanları fakirlikten kurtabilir.

c) Varsayımlar

i. Yoksulluk yoksul insanların icadi değil tersine var olan bazı politika ve kurumsal engelden kaynaklanmaktadır. Milli duyarsızlık söz konusudur.

ii. Kalkınmanın manası toplumun en alta yer alan yüzde 50 oranında ki insanların hayatında ki pozitif yönlü gelişmelerdir.

iii. Ahlaki mikrofinans sadece ve sadece küçük girişimcilerin gelişmesini sağlar.

iv. Mutlak manada sadece sadaka (hayırseverlik)'ya dayanılması yoksulluktan kurtulma çabalarına zarar verebilir.

v. Kendi kendine istihdam oluşturması iş yaratma da tercih edilmeli.

d) AM ve GB

i. AM, GB'nı temelde örnek alsa da AM'in şartlar ve uygulama yöntemleri farklı olacaktır.

ii. GB gibi AM'in de tasarruf ve mikrokredi/mikroyatırım programları olacaktır fakat kendine özgü gönüllü yetenek geliştirme, eğitim, sağlık ve herşeyin üstünde moral'lı nesil oluşmasına sağlayacaktır. GB gibi sadece kredi vermek değil, AM kredi/yatırım ile ekstra programlar sunacaktır.

iii. GB ile müşterinin ilişkisi 'kredi veren-borç alan' ilişkisidir fakat AM için AM ve müşteriler ortaktır.

e) Hedefler

i. Yatırım olanaklarının kırsal ve şehirde ikamet eden insanların faaliyetine sunmak.

ii. Genç işsizlerin kendi işlerini oluşturmalarına yardımcı olmak.

iii. Faizin ortadan kaldırılması ve finansın sömürmeyen adil şeklini tanıtmak ve böylece doğrudan nakit vermek yerine bu tür yatırıma yönelmenin daha iyi olduğunu göstermektir.

iv. Üretimi olmayan ev, çocuk eğitimi, sağlık v.s. sektörlerle yatırımları yönlendirmek.

v. GB'nın tecrübeden hareket ederek potansiyel küçük girişimcilerini İslam prensipleri çerçevesinde aynı kurumsal çatı altında toplamaktır.

f) Hedef Bölgesi

Bu proje Türkiye'nin kırsal ve şehir bölgelerinin her ikisinde kapsayacaktır.

g) Hedef Kişiler

Yalnızca, işleyecek toprağı olmayan veya en fazla on dönüm arazisi olan yoksul insanlar grup oluşumunda seçilebileceklerdir. Ekilebilir on dönüm araziden daha az toprağı olan bir ailenin, ev içerisinde yaşayan her hangi bir üyesi topraksız fakir insan olarak değerlendirilecektir. Ayrıca, şehirde yaşayan ve maddi geliri olmayan şahıslarda fakir kabul edilir.

h) Grup ve Merkez Oluşturması

i. Aynı fikirlere sahip ve köy/bölgede kalıcı olarak ikamet edenlerin grup oluşturmalarının teşvik edilmesi.

ii. 7-14 günlük eğitim verilecektir. 'On Karar' sadece bilmeyecek aynı anda uygulayacaktır.

iii. Gruplarda sene dönüşümlü grup başkanı ve başkan yardımcısı mevcut olacaktır.

iv. AM'a her grup üyesi muhakkak haftada, örnek olarak 1 YTL yatıracaktır. Bir sene içerisinde bu para çekilemeyecek ve sadece karı verilecektir.

v. 6-8 gruptan bir merkez oluşacaktır ve her bir merkez de 30-40 üye bulunacaktır. Bütün yatırım faaliyetleri merkezden gerçekleştirilecektir.

vi. Sene dönüşümlü olarak grup başkanlarından biri merkez müdürü ve biri de müdür yardımcısı seçilecektir.

i) Haftalık Toplantıları

i. Merkez başkanın başkanlığında haftalık mecburi toplantılar düzenlenecektir. Saha görevlisi de hazır bulunacaktır. Merkez üyelerinin tümünün katılmasını sağlar. Yoklama defteri de tutulacaktır.

ii. Merkez de alınan kararlar kurumun sağlıklı ilerlemesinde önem taşımaktadır. Bütün sorunlar yapılan merkezi toplantılarda gündeme getirilir, tartışılır ve çözüm bulunur. Yatırımları, haftalık geri dönüş ödemeleri, tasarrufları v.s. konular detaylı olarak konuşulur.

iii. Her türlü toplantılarda konuşulanlar şeffaf olmalı. Her üye toplantılarda konuşulandan haberdar olacaktır. Üyeler birbirinin faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olacaktır.

iv. Merkez üyelerinin ahlaki konularda gelişmesini de sağlayacaktır. Zaman zaman moral ile alakalı değişik konuların üzerinde seminerler düzenlenebilir.

v. Bayan merkezleri de kocaların toplanması sağlanabilir. Bunda amaç bayanların toplantılarından çıkan sonuçların kocalarına iletilmesidir. Böylece kocaların ve karılarının arasında merkezi faaliyetleri konusunda iletişim sağlanmış olacaktır.

j) Yatırım Onayı ve Dağıtılması

i. Yatırım kurulu olacak ve bu kurulda şube müdürleri, ikinci müdür ve saha çalışanları görev yapacaktır.

ii. Dini ayrımcılık yapılmayacaktır.

iii. Her hangi bir senede birden fazla türden yatırım olanağı sağlanabilir. Bir tür yatırım diğer bir tür yatırımın taksidini geri ödemedede kolaylık sağlayabilir.

iv. En son üç sene içerisinde yapılan alışverişte aksama yok ise ev kredisi verilebilir.

v. Her iki taraf için en az işlem bedeli.

k) Aktivite Beğenme

i. Gelir getiren etkinlik/işler;

ii. Müşterinin kendisi tarafından beğenilmesi;

iii. Yeni fikirler ortaya atılır fakat başlangıçta ısrarlı olunmaması gerekir;

iv. AM İslam hukukun izin vermediği hiçbir faaliyette bulunmaz.

l) Yoğun Gözetim

- i. Grup üyeleri ve merkezler tarafından;
- ii. Haftalık/aylık olarak şübe çalışan/müdürler tarafından incelenmesi/gözetilmesi;
- iii. Senelik merkez başkanların toplantıların düzenlenmesi ve gelişmelerin gözden geçirilmesi;
- iv. On merkez için bir şube çalışanı, günde iki merkez; ve
- v. Motorsiklet ve bisikletin kullanılması (kadın çalışanlar için değil).

m) Yatırım Şekilleri

- i. Kar Eklenmiş Ürün Satış, ii. Maliyet Artı Karlı Satış, iii. Ön Satınalma, iv. Kira Satın alma, v. Ortaklık-I, vi. Ortaklık-II, vii. İyilikçi Kredi (faizsiz kredi).

n) Yatırımın Geri Alınması

- i. Geri ödeme bir veya iki hafta sonra başlar.
- ii. Geri ödemede ki disiplini mutlaka izlenir.
- iii. Kolay iflasa gidenleri dikkatle izlemek.
- iv. Gerçek müflis için borcun yeniden düzenlenmesi.

o) Geri Geliş Oranı , Denetim Bedeli ve Risk Fonu

- i. Geri geliş oranı makul düzeyde olacak, örnek olarak senelik yüzde 8 olabilir.
- ii. Denetim bedeli de makul olarak belirlenecektir, mesela senelik yüzde 5.
- iii. Üyenin senelik net yatırımının yüzde 1'ini risk fonuna katkı olarak vermesi.

p) Fonun Seferber edilmesi

- i. Üye depozito ve diğer gelir kaynakları.
- ii. Grup tasarruf haftada, mesela, 1 YTL.
- iii. Bono Satış
- iv. Acil fonu oluşturulacaktır. Sağlam faaliyetler için dış fonun bulunması şart olabilir. Hükümet de uygun şartlar da fon sağlamalıdır.
- v. Üyenin depozito üzerinden oluşan karı uygun oranda mesela senelik olarak %6-%8 ödenebilir.
- vi. Belirlenen şartlar çerçevesinde üyeler belli oranda ki tasarrufları çekebilecektir.

q) Çalışan-Müşteri Oranı

Her şubede bir müdür, bir yardımcı müdür ve 6-7 saha çalışan olmalı. Saha çalışan-müşteri oranı 1:30-40 olabilir.

r) Yönetim Kurul

i. Yeni kurulan bu kurumun iyi işleyişe sahip olması için yönetim kurulunun olması gerekir.

ii. Yönetim kurulu yedi üyeden oluşacak.

Başkan-1
Üye-5 ve
Üye sekreter-1

s) Kurumsal Yapısı

Yönetim Kurul
↓
Bölge Ofisi
↓
Alan Ofisi
↓
Şube
↓
Merkez
↓
Grup
↓
Üye

t) Ofis İşleri

- i. Her çalışma saatleri net olarak kaydedilecek mesela ofis işi, saha ziyareti v.s.
- ii. Kağıt üzerinde bilgi daha az tutulup daha çok bilgisayar ortamında saklanmalı.

u) On Karar

- i. Biz AM'ın altı prensibine bağlı kalıp ilerleyeceğiz. Allaha inanma, disiplin, birlik, cesaret, çok çalışmak, ve hayat boyu faizsiz alışveriş.
- ii. İnşallah ailemize refah getireceğiz, başkasına muhtaç değil, kendi ayağımızın üzerinde duracağız. Var olanı sonuna kadar kullanacağız.
- iii. Bütün sene boyunca sebze ekeceğiz. Önce biz yeterince yiyeceğiz, fazlasını satacağız.
- iv. Dikme mevsiminde çok fide dikeceğiz.
- v. Temiz suyu içeceğiz, bulamazsak suyu kaynatıp içeceğiz.
- vi. Biz ailede bütün fertlerin sağlığına önem vereceğiz. Ev ve çevremizi temiz tutacağız.
- vii. Biz cahil kalmayacağız ve çocuklarımızı da eğiteceğiz.
- viii. Ne oğlumuzun düğününde çeyiz alacağız ne de kızlarımızın düğününde çeyiz vereceğiz.

ix. Biz haksızlık yapmayacağız ve yapana da muhalif olacağız. Hayırda yarışmaya insanları davet edeceğiz. Yardımlaşacağız. Zorda olana hepimiz yardım edeceğiz.

x. Verilen sözler tutacağız.

3.9.3 Kaliteli Hizmet Sağlamak

a) Yatırımların Vadesi

Diğer STK'lar gibi Adil Mikrofinans bir senelik her türlü yatırım sunmaktadır. Muhasebe açısından bu kolay oluyor. Ama kurum hem kısa vadeli (mesela 6 ay) hem uzun vadeli (bir sene den uzun) yatırımlar sunmalı. Uzun vadeli yatırımlar belki mevsimlik işler ve mevsimlik ekin için verilebilir. Kısa vadeli yatırımların en önemli avantajı da aynı rakamı sene içinde iki kere kullanabilmesi. Bu kısa vadeli yatırımları almaya niyetli çok sayıda insan bulunmaktadır.

b) Kar Oranı

Her zaman potansiyel girişimciler var ki faiz oranına önem vermeden büyük kredilerin peşinde oluyor. Ama çok sayıda üye de faiz oranı ile ilgileniyor. Bunlar aslında iyi üyeler oluyor. Onlar değişik kurumların sunduğu faiz oranlarını karşılaştırıyor. Bu arada Adil Mikrofinans düz kazanç oranı belirliyor. Bu oranı kar, denetim masrafı ve riske katılım gibi üç parçadan ibarettir. Doğruluk ve şefkat sağlamak için kar oranı aktivitelerin tipine göre değişmektedir.

c) Yer Belirlemesi

İyi eğitim almış bir yönetici öncelikle potansiyel bölgeleri dolaşarak köyler yada kırsal bölgeleri seçecek. Seçtiği köylerde insanlarla görüşüp bazı bilgiler elde etmeli, mesela: yoksul ailelerin sayısı, yoksulluğun seviyeleri, fakirlerin yaptığı genel iş türleri, sorunları, onların mal ve mülkleri, yerel zenginlerin onlara karşı düşünceleri, STK yada hükümet organizasyonları hakkındaki genel bakışları, v.s.

Eldeki bilgileri inceledikten sonra, devlet memurları, yerel liderler, dini adamlar ve diğerleri ile yönetici bir toplantı yapmalı. Var olan kurumların aktivitelerini eleştirmeden kendi aktivitelerinin yayılmasını sağlamalı. Bunu yaparken sosyo-ekonomik gelişmelerine önem vermeli.

Yeri belirledikten sonra toplantılar sadece hedef kitlesi için yapılmalı ve orada da Adil Mikrofinansın felsefesi anlatılmalı. Potansiyel girişimcilerini '10 karar'ı ezberletme, inandırma ve ona göre davranacağına yemin ettirmeli. Girişimciler aynı zamanda merkezi ve grubu kurup takip etmeli.

d) Çalışanların Seçilmesi ve Eğitimi

Yoksul insanlara kaliteli hizmet sağlamak için çabaları insani faktörlerine bağlı. İyi insan ilişkileri kaliteli sonuca varmak için güzel ortam yaratıyor.

Galiba çalışanların seçme ve eğitim prosedürü kaliteli hizmetin en önemli yanlarından biri. Aslında bu çalışanlar programın hayatta kalması ve başarıya koşmasını sağlıyor. Yöneticiler için alınacak adımları şöyle olmalı:

Yöneticiler:

Yöneticiler rekabet içinde seçilmeli. Tecrübesiz ama doğruluk ve şefkat dolu yolları ile yoksulluk gidermeye hevesli yeni üniversite mezunlarından seçmeli. Görüşmelerde onların hevesini, dürüstlüğünü, dikkatliliğini ve sorumluluğunu test etmeli. Mümkünse davranış ve psikolojik test de yapılabilir.

İşe aldıktan sonra onlara bir haftalık eğitim verilmeli. Bu eğitim esnasında bu tarz kurumların ne kadar gerekli olduğu anlatılmalı. Onlara Adil Mikrofinansın çalışma mekanizması, özellikle küçük girişimciler için finansal uygulama şekillerini iyice anlatmalı.

Saha Çalışanlar:

Saha çalışanları da aynı şekilde rekabet içinde ama çalışacak alanın 15 mil yarıçapının içinde olmayan yerden seçmeli. Herkes Lise sertifikalı olmalı. Tecrübesiz ve taze, iyi ve dostça davranışlara sahip, çalışkan ve doğruluk ve şefkat dolu yolları ile yoksulluk gidermeye hevesli olmaları gerekir.

Seçilen kişilere Adil Mikrofinansın uygulama prosedürlerini anlatmak için en az bir haftalık bir eğitim verilmeli. Onlar kesinlikle potansiyel üyelere yemek yada hediye kabul etmemeli.

3.10 Mikrofinans Üzerine Bangladeş ve Türkiye Arasındaki Farklıklar ve Benzerlikler

Bangladeş'te yoksul insanların arasında çok büyük bir birleşme gösteriyor, çünkü köylülerin kendileri yaşamak için bu birleşme çok gerekli. Ama Türkiye'de

köylü insanlar kendilerine özel olarak bakmayı seviyor ve şehire gelmek isteyen çok oluyor. Bu onların hayatlarının materyalist olduğunu gösteriyor.

Bangladeş'te yüzde 75 insanlar köyde kalıyor ve onlar orada sürekli kalıyor ve köyler genelde büyük oluyor. Buradaki insanların çoğu fakir. Bu yüzden burada mikrofinans sürdürmek için büyük bir şansı var. Türkiye'deki köylülerin en çoğu yoksullar (özellikle gençler) şehire gitmek istiyor. Nüfusun kırdan kente göçü, tempo kaybetmekle beraber 2000'lerde de sürüyor. Nüfusun kentlerde yaşayan bölümü yüzde 60'a yaklaşmış durumda³⁰. Köyler çok küçük ve bir kaç aile zengin oluyor. Bundan dolayı mikrofinans programları sürdürülmeyebilir.

Türkiye'de turistik tesislerin artışıyla turist girişi de ve turizm geliri de hızlandı. 1985'te 2.6 milyon turist ve 411 milyon turizm geliri söz konusu iken bu sayılar 1995'te 6.5 milyon turist ve 5 milyar dolar gelire çıktı (Tablo 3.9). 2002'yi ise Türkiye 13 milyon turist ve 9 milyar dolara yakın turizm geliri ile kapadı.

Tablo 3.9: 1980 Sonrasının Sektörü: Turizm

Yıl	Gelen Turist (,000)	Turizm Geliri (Milyon Dolar)
1975	1540	201
1980	1288	327
1985	2615	411
1990	5390	3225
1995	6500	4952
2002	13256	8473
2003	14029	9676

Kaynak: M. Sönmez, **a.g.e.**, s. 82.

³⁰ M. Sönmez, **a.g.e.**, s. 180.

1980 yılından sonra turizm popüler olduğu için ve kolay şekilde para kazanma yolu olduğu için köylüler sahillere göçmüş. O köylerde şu anda yaşlılar kalıyor. O yüzden mikrofinans o yerlerde çalışmayacak.

Türkiye'nin köylerinde elektrik var. Evde mobilyalar var ve bunlar temiz bir şekilde kalıyor, yani, yaşam standardı karşılaştırmalı olarak iyi. Özellikle 1980'li ve 1990'lı yıllardaki hanehalkı harcamaları ile, konutların çoğuna beyaz eşyalardan buzdolabı öncelikle alındı onu çamaşır makinası ve renkli TV izledi. Elektrikli süpürge ve fırın, haneye alınan sonraki ev eşyaları oldu. Bulaşık makinası, ancak evlerin yüzde 15'ine girebildi³¹. Bangladeş'teki bir fakirin evinde hiç mobilyalar yok ve genelde elektrik yok ve hayat standardı çok kötü. Biraz sermaye onların güzel hayat yaşamasını sağlıyor.

Türkiye'de çok vakıf var. Bu Türkiye'nin dini ve kültürden geliyor. Bu vakıflar genelde yoksullara yardımcı oluyor. Yoksullar bunları hakkı olarak düşünüyor ve yardım alıyor. Bangladeş'te kültür olarak böyle bir şey yok. O yüzden Bangladeş'teki yoksullar için çalışmak demek yaşamak demektir. İş yoksa yemek yok. Mikrofinans varsa bu yoksullar iş kurmaya başlıyor.

Bangladeş'teki arazi çok verimli. Yılda bir kaç kere ürün alabilir, yani, bütün yıl çalışmak için bir potansiyel var. Mikrofinans varsa onların ellerine biraz sermaye geçecek ve ziraat işleri daha hızlı olacak. Türkiye'de arazilerin en çoğu ziraat işleri için verimli değil. 1950'lerden 2000'lere tarımın gelirdeki, istihdamdaki payı önemli gerilemeler gösterdi (Tablo 3.10).

³¹ A.e., s. 196.

Tablo 3.10: Üretim ve İstihdamda Tarımın Gerilemesi

Yıl	Tarımın GSMH Payı (%)	Tarımın İstihdam Payı (%)
1950-59	44	78
1960-69	36.6	69.6
1970-79	26.6	58.6
1980-89	20.5	49.7
1990-2003	15.1	45.5

Kaynak: M. Sönmez, **a.g.e.**, s. 44.

1950-59 döneminde tarımın milli gelirdeki payı yüzde 44 iken 1970-79'da yüzde 26'ya 1990-2003 döneminde de yüzde 15'e geriledi. Tarımın istihdamdaki payı 1950'lerde yüzde 78 iken 1990'larda yüzde 45'lerde. 2000'lerde tarımın milli gelirdeki payı yüzde 15'e düşmüşken istihdamdaki payının yüzde 45'te kalması, tarımda büyük bir gizli işsizlik olduğunu da ortaya koyuyor. Genelde arazilerden bir kere ürün alıyor. Bu yüzden yoksullar mikrofinans olarak ziraat işleri başlamak istemiyor. Yine de zenginlerin elinde çok arazi var, yoksulların yok. Bu yoksul insanların zenginlerden arazi alıp bir kaç kere ürün almak alışkanlıkları değil ve bunlar motive olmuyorlar.

Türkiye'de çiftçiler ziraat işleri için genelde makine kullanıyor. Bu makine işleri azaltıyor ve emek az gerekiyor. Bangladeş'teki yoksul çiftçiler makine kullanmıyor. O yüzden bir çok işçiler gerekiyor ve ailenin tümü çalışıyor.

İki ülkenin yoksulları arasında büyük bir benzerlik var. İki ülkenin yoksul insanların arzu ve isteği aynı, yani, iyi yaşamak. Bu bir paranın iki yüzü gibi. Sermaye gelince işler başlayacak ama işler ne şekilde kurulacak asıl sorun budur.

Türkiye'de yoksul insanlar faiz hakkında duyarlı. İnsanlar faiz vermenin ve almanın günah olduğunu düşünüyor. Mikrofinans çalışmak için bu büyük bir konu. Yoksullar düşünüyor ki mikrofinans projelerinin paraları yardım olarak geliyor. Faiz ve yardımı karıştırmak istemiyor.

Bangladeş'te hava yumuşak. Yılın çoğu zamanı yağmur yağıyor. Bu yağmur ziraat için çok önemli. Yoksul insanlar yılın her zamanı çalışabilir; bunların çalışması için hava durumu önemli değil. Türkiye'de bir işçi çoğu zaman karın altında kalıyor ve o zamanlarda genelde iş olmuyor. Mikrofinansı devam ettirmek için yılın her zamanı çalışmak önemli, çünkü paranın geri ödenmesi gerekli. Mikrofinans bu yoksulların üzerine yük olabilir.

SONUÇ

Tüm gelişmiş ülkelerinde yoksulluğun azaltılması için çeşitli geliştirme programları devam etmektedir. Bu programlar bize yoksulluk konusunda daha iyi bir tanıtım sunar. Olabilecek en kısa zamanında en geniş yoksul kitleyi yoksulluk sınırından yukarı çekmek amacıyla etkili bir çözüm arayışı devam etmektedir. İş olanağının eksikliği yoksulluğun artması ve yoksul insanların global olarak artmasının neden olur. Yoksul insanların gelir ve üretkenliğinin artırılması korunabilir hayat standartı yaratmanın merkezidir ve hayat kalitesini artırır . Genel olarak resmi kurumları tarafından kabul edilmeyen yoksul insanlara mikrofinans yararlı kredi sağlar.

Bu çalışma böyle sonuçlandırır ki Bangladeş yoksulluğunun azaltılması için güçlü bir mücadele yürütmektedir. Yoksulluğun azaltılmasının ana hedefi devlet ve özel kurumları tarafından mikrofinansın düzgün dağıtılmasıdır. Devlet bakanlıkları çeşitli beceri eğitimleri aracı ile mikrofinansı tanıtmaktadır. Bu program özellikle genç insanlar ve kadınların ihtiyaçlara göre düzenlenmektedir. Özel kurumların mikrofinans aktivitelerinde önemli bir rolü vardır. Fakat mikrofinans kurumları yüksek faizden dolayı yoksul insanlar tarafından eleştirilmektedir. Bunu azaltılmalıdır. Geri ödeme işlemleri genellikle borç almanın bir hafta içinde başlar ve çoğu zaman borçlu insanlar hiç kazanmaya başlamadan borç ödemeye başlar.

Bu çalışma, Türkiye’de hem sunulan servislerin genişliği hem de hizmet alan insan sayısı bakımından mikrofinans servis sunumunun kısıtlı olduğunu ortaya koymaktadır. Başlıca mikrofinans hizmet sağlayıcıları devlet bankalarıdır, Ziraat Bankası ve Halk Bankası. Kredi portföylerinin düşük verimliliği ile kredileri sübvansiyonla destekleme geleneği, kredilerin bu kanallardan dağıtımına ve arz tarafından belirlenen, buna karşılık müşterilerin mali hizmet gereksinimlerine pek yanıt vermeyen ürün ve hizmetlere yol açmıştır. Mikrofinans sektörünün başlangıç aşamalarına ilişkin birçok örnekten farklı olarak, Türkiye’deki pazarda STK’lar

neredeysse hiç yoktur. Bunlardan birkaçı mikrokredi servisi deney yapıyor. Ne var ki, yasal çerçeveden ve çalışma ortamından kaynaklanan sorunlar karlılığı ve dolayısıyla kapsama alanını genişletmeyi uzun vadeli bir hedefe dönüştürmektedir.

Bu çalışma mikrofinans sektörünün gelişmesi için yeterince makroekonomik koşullarının var olduğunu sonuçlandırır. Fakat geçici bir bankacılık ortamı, belirsiz ekonomik geleceği, zayıf kredi kültürü ve devlet destekli kredi programların azlığı kısa süre için mikrofinans servislerin önüne engel olmaktadır ve mikrofinans servisleri için yeni sunucuların ortaya çıkmasına engel olmaktadır.

Global olarak az gelirli insanların istihdama mikrofinans ve küçük çaplı ticaretin önemli rol üstlendiğini bu tez tarafından sonuçlandırır. Kredi, tasarruf, ödeme gibi temel finansal servislerine kısıtlı erişimden dolayı yoksul insanlar ciddi problem yaşamaktadır.

Pazar büyük ve bağışlar ya da diğer kamu kaynakları kısıtlı olduğuna göre, oldukça önemli boyutlarda olan piyasa talebinin karşılanmasında özel sektörün mikrofinans sektörüne katılımı ve mikrofinans kuruluşlarının yerli sermaye piyasalarına erişebilmeleri gerekecektir. Toplu olarak çok çeşitli pazar kesimlerine hizmet veren farklı türden kurumların oluşturulması, Türkiye'deki mikrofinans pazarına daha yaygın olarak erişmeyi sağlamak açısından çok önemlidir. Ayrıca, çok farklı türden oyunculara yarar sağlayacak pazara-duyarlı ürünlerin geliştirilmesi gibi, yaygın tabanlı yeniliklerin desteklenmesi, mali sektörün derinleşmesi açısından kritik öneme sahiptir. Konuyla ilgili yasaların ve düzenlemelerin değiştirilmesi, mikrofinans alanına yeni hizmet sunucularının girmesini teşvik edebilir. Müşteri ihtiyaçlarını karşılayan ürünler sunabilmek için sürekli bir pazar araştırması gerekmektedir.

Bangladeş'te mikrofinans programları çalışmak için faktörler çok uygun ve küçük bir sermaye çok çabuk kazanç getirir. O yüzden fakir insanlar mikrofinans almak

istiyor. Türkiye’de mikrofinansı sürdürmek için faktörler çok uygun değil ve çabuk kazanç getiremez. Şimdi bu mikrofinans projeleri sürdürmek için çok sermaye gerekiyor ve kültür olarak Türkiye’deki işçiler mikrofinans almak alışkanlık değil. Mikrofinansın önemini göstermek için ve bununla hayat değiştirmek için ilk önce mikrofinans eğitimi vermek gerekiyor. Köylerde ziraat işleri için mikrofinans uygun olmuyor. Ancak ziraat dışındaki işler mesela, el sanatları, ekmek, yoğurt, peynir, tost yapımı, hayvancılık v.s. için uygun olabilir. Bunun için ilk önce mikrofinans eğitimi vermek çok önemli ve gerekli. Şehirlerdeki yoksul insanlara mikrofinans uygun olabilir. Çünkü şehirde çok iş fırsatı var ve şehirdeki yoksul insanlar genelde bütün yıl çalışabilir.

BİBLİYOGRAFYA

Ahmed, Salehuddin: “Microcredit and Poverty: New Realities and Issues”, **Journal of Bangladesh Studies**, Vol. 5, No. 1, Rajshahi, Bangladesh, 2003.

Akgül, Aziz: “An Overview to Economic Development”, Microfinance: Global Experience and Prospects for Turkey, İstanbul Workshop, October 2-3, 2003, **IFC, BDDK, kfw**, Ankara, 2003.

-----: “Gelir Dağılımındaki Adaletsizlik ve İşsizlikle Mücadelede Çözüm, Mikro Kredi Uygulaması,” **Türkiye İsrافی Önleme Vakfı Yayınları**, Türkiye'nin Sorunlarına Çözüm Serisi: 3, 4. bsk., Ankara, Şubat 2003.

-----: “İşsizliğin ve Fakirliğin Azaltılmasında Bir Çözüm Önerisi: Kendi Hesabına Çalışma,” **Türkiye İsrافی Önleme Vakfı Yayınları**, Türkiye'nin Sorunlarına Çözüm Serisi: 14, Ankara, Ekim 2004.

-----: “Zenginliğin Yaygınlaştırılması için Mikro kredi Uygulaması: Türkiye Grameen Mikro kredi Projesi,” **Türkiye İsrافی Önleme Vakfı Yayınları**, Türkiye'nin Sorunlarına Çözüm Serisi: 10, Ankara, Ekim 2003.

Association for Social Advancement: Annual Report 2003, Dhaka, February 2004.

Bangladesh Bureau of Statistics: **Statistical Pocketbook of Bangladesh 2002**, Planning Division, Ministry of Planning, April 2004.

-----: **Statistical Yearbook of Bangladesh 2000**, Planning Division, Ministry of Planning, 21st edition, June 2002.

Bangladesh Institute of Development Studies (BIDS): **Analysis of Poverty Trend Project**, Dhaka, 1989.

Bangladesh Rural Advancement Committee: **Economic Development**, (Çevrimiçi)
http://www.brac.net/edp_index.html, 11 Temmuz 2004.

-----: Annual Report 2003, Dhaka, April 2004.

Beyer, J.A. de, Alexander S. Preker, Richard G.A. Feachem: “The Role of the World Bank in International Health: Renewed Commitment and Partnership”, **Social Science & Medicine**, 50, 2000.

Bhuyan, Ayubur Rahman, S. Hussain, M.N. Islam, S.M.Ali Akkas: “Towards An Islamic Common Market”, **Islamic Economics Research Bureau**, Dhaka, 1996.

BRDB: **Mainstream and Agriculture Development Programs**, (Çevrimiçi)
<http://www.brdb.4mg.com/mainstream3.htm>, 30 Haziran 2004.

-----: **Poverty Alleviation Program**, (Çevrimiçi)
<http://www.brdb.4mg.com/poverty.htm>, 26 Haziran 2004.

Brinkerhoff, D.W, Goldsmith, A.A.: “How Citizens Participate in Macroeconomic Policy: International Experience and Implications for Poverty Reduction”, **World Development**, Vol.31, No.4, 2003.

Burki, Shahid Javed: “The World Bank in a Globalizing World”, Notes for a Talk at the Commonwealth Secretariat, **IMF-World Bank Conference on Developing Countries and Global Financial System**, London, June 22-23, 2000.

Burritt, Kiendel: “Mikrofinansman ve Türkiye, Sektör Değerlendirme Raporu”, **Birleşmiş Milletler kalkınma Programı Yayınları**, No: 2, 2003.

Celasun, M.: “Income Distribution and Employment Aspects of Turkey’s Post-1980 Adjustment”, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, 16 (3-4), 1989.

-----: “Income Distribution and Domestic Terms of Trade in Turkey, 1978-1983: Estimated Measures of Inequality and Poverty”, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, 13 (1-2), 1986.

Chossudovsky, Michel: **Yoksulluğun Küreselleşmesi**, (Çev: Neşenur Domaniç), Çiviyazıları, İstanbul, 1999.

Collier, P., D. Dollar: “Aid Allocation and Poverty Reduction”, **European Economic Review**, 46, 2002.

Craig, David, Doug Porter: “Poverty Reduction Strategy Papers: A New Convergence”, **World Development**, Vol. 31, No. 1, 2003.

Credit and Development Forum: **CDF Microfinance Statistics, a data bank of microfinance sector: NGOs, GOs, and B-FIs in Bangladesh**, Dhaka, vol. 14, June 2002.

Dansuk, Ercan: **Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla Ölçülmesi**, Uzmanlık Tezi, DPT Yayın No: 2472, Ankara, Mayıs 1997.

DİE: **1987 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Sonuçları-Gelir Dağılımı**, Yayın No: 1441, Ankara, 1990.

----: **Kırsal Kesim Gelir Dağılımı ve Tüketim Harcamaları**, 1973-1974, Yayın No: 881, Ankara, 1979.

----: **Tarımsal Yapı 2003**, Yayın No. 2949, Ankara, Temmuz 2005.

----: **Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar 2000**, Ankara, Şubat 2000.

----: **Türkiye İstatistik Yıllığı 2004**, Ankara, 2005.

Dinler, Zeynel: “Bölgesel İktisat”, **Ekin Kitabevi Yayınları**, 5. Baskı, Bursa, 1998.

Dorosh, Paul A., David E. Sahn: “A General Equilibrium Analysis of the Effect of Macroeconomic Adjustment on Poverty in Africa”, **Journal of Policy Modeling**, 22, (6), 2000.

DPT: “Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Çalışma Grubu Raporu Sunuş Metni”, 2004 Türkiye İktisat Kongresi, **Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği**, 5-9 Mayıs, İzmir, 2004.

----: **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), 2005 yılı Programı Destek Çalışmaları**, Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler, Ankara, 2006, (Çevrimiçi) <http://www.dpt.gov.tr>, 27 Mart 2006.

Dumanlı, R.: **Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutları**, Uzmanlık Tezi, DPT Yayın No: 2449, Ankara, 1996.

Easterly, William: “The Effect of IMF and World Bank Programmes on Poverty” UNU/WIDER, Discussion Paper No. 2001/102, 2001.

Eğilmez, Mahfi, Ercan Kumcu: **Ekonomi Politikası, Teori ve Türkiye Uygulaması**, Remzi Kitabevi, 9. Basım, Ankara 2005.

Erdoğan, G.: **Türkiye’de Yoksulluk: Boyutu ve Profili**, Uzmanlık Tezi, DİE, Ankara, 2000.

Erdoğan, Güzin, Ercan Dansuk, Mehmet Özmen: “Türkiye’de Yoksulluğun Sosyal Analizi”, **14 üncü İstatistik Araştırma Sempozyumu 2005, TÜİK**, Yayın No. 3008, Ankara, Nisan 2006.

Gafar, John: “Growth, Inequality and Poverty in Selected Caribbean and Latin American Countries, with Emphasis on Guyana”, **Journal of Latin American Studies**, 30, 1998.

Glewwe, Paul: “Review of World Development Report 2000/2001: Attacking poverty”, World Bank, Oxford University Press, Oxford, **Agricultural Economics**, 27, 2002.

Grameen Bank: Annual Report 2003, Dhaka, 2004.

Griffin, K.: **Rural Poverty in Asian, Analysis and Policy Alternatives**, BIDS, 1984.

Güloğlu, Bülent: “Finansal Serbestleşme ve Ekonomik Büyüme: Panel Veriler Yaklaşımı”, **İMKB Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 27, İstanbul, Temmuz/Ağustos/Eylül 2003.

Halk Bankası, 2002 Yıllık Raporu.

Hamid, M.A.: **The Role of Islamic Bank in the Development of Small Entrepreneurs, An Empirical Investigation**, Darul Ihsan University, Dhaka, 2001.

Hannan, S. Abdul, M.A.R. Chowdhury, S. Hussain, S.M.A. Akkas, M.M. Islam: “Zakat and Poverty Alleviation”, **Islamic Economics Research Bureau**, Dhaka, 2003.

Hasan, M. Kabir: “Text Book on Islamic Banking”, **Islamic Economics Research Bureau**, Dhaka, June 2003.

Hossain, M. and B. Sen: **Rural Poverty in Bangladesh: Trends and Determinants**, Asian Development Review, vol. x, 1992.

Hye, Hasnat Abdul: **Below the Line, Rural Poverty in Bangladesh**, The University Press Limited, Dhaka, 1996.

-----: **Case Studies on Rural Poverty Alleviation in the Commonwealth: Bangladesh**, Commonwealth Secretariat, Food Production and Rural Development Division, London 1992.

IFC: “Sustainable Microfinance in Turkey: A Case Study of Maya” Microfinance: Global Experience and Prospects for Turkey, İstanbul Workshop, October 2-3, 2003, **IFC, BDDK, kfw**, Ankara, 2003.

Imboden, Kathryn: “Meeting the Challenge: The Inclusive Financial Sector as Development Paradigm”, **UNDP Newsletter, Microfinance Sector Development Project**, Vol. 3, February 2006, (Çevrimiçi)
<http://www.mikrofinanssturkiye.org/enNewsletter.htm>, 22 Nisan 2006.

Ingham, Barbara: **Economics and Development**, McGraw-Hill, Cambridge, 1995.

Isern, Jennifer and D. Porteous: “Commercial Banks and Microfinance: Evolving Models of Success”, **CGAP Focus Note**, No. 28, Washington DC, June 2005.

Islami Bank Bangladesh Limited: **For Upliftment of Rural Economy and Development of Model Villages: Rural Development Scheme**, Public Relations Department, Dhaka, May 2003.

İSO: **The Turkish Economy in 2004**, Publication No. 2004/9, Istanbul, May 2004.

----: **Türkiye Ekonomisi 2005**, Yayın No. 2005/4, İstanbul, Mart 2005.

İTO: **Ekonomik Rapor, 2005 Yılı İkinci Yarısında Türkiye Ekonomisi**, Yayın No. 2005-39, İstanbul, Aralık 2005.

----: **Türkiye’de Ekonomik Durum Beklentiler ve Öneriler 2005 Raporu**, İstanbul, 2005, (Çevrimiçi) http://www.ito.org.tr/ITOPortal/Dokuman/ito_ekonomik_durum_raporu2005.pdf, 27 Mart 2006.

Kazgan, Gülten: “Tanzimat’tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, 1. Küreselleşmeden 2. Küreselleşmeye”, **Bilimsel Sorunlar Dizisi**, Altın Kitaplar Yayınevi ve Ticaret A.Ş., 1. Basım, İstanbul 1999.

KEDV: **Maya Mikro Ekonomik Destek İşletmesi (2002-2006)**, Istanbul, Şubat 2003.

Kim, Kwan S.: “Income Distribution and Poverty: An Interregional Comparison”, **World Development**, Vol. 25, No. 11, 1997.

Kuznets, S.: **Economic Development, The Family, and Income Distribution**, Cambridge University Press, Cambridge, 1989.

Latortue, Alexia: “Microinsurance: A Risk Management Strategy”, **CGAP**, Donor Brief, No. 16, Washington DC, December 2003, (Çevrimiçi)

<http://www.mikrofinansturkiye.org/newsletter/enLetter01.htm>, 22 Nisan 2006.

Littlefield, Elizabeth, J. Morduch, and S. Hashemi: “Is Microfinance an Effective Strategy to Reach the Millennium Development Goals?” **CGAP Focus Note**, No. 24, Washington DC, January 2003, s. 1.

Lustig, Nora, Nicholas Stern: “Broadening the Agenda for Poverty Reduction: Opportunity, Empowerment, Security”, **Finance & Development**, IMF, Washington DC, December 2000.

Maxwell, Simon: “Developing the Consensus”, **New Economy**, Vol. 7, Issue 4, December 2000.

Maxwell, Simon, Ian Urey and Caroline Ashley: “Emerging Issues in Rural Development”, An Issues Paper, **Overseas Development Institute**, London, January 2001.

Mia, M.S. Alam: **Poverty Alleviation in Bangladesh, An Exploration**, Dhaka, 1993.

Ministry of Finance: **Bangladesh Economic Review 2003**, Economic Adviser’s Wing, Finance Division, Government of the People’s Republic of Bangladesh, June 2003.

-----: **Bangladesh: A National Strategy for Economic Growth, Poverty Reduction and Social Development**, Economic Relations Division, Government of the People’s Republic of Bangladesh, March 2003.

Naim, Moises: “Washington Consensus and Washington Confusion?”, **Foreign Policy**, Issue 118, 2000.

Osmany, S.R. and S.R. Choudhury: **Short-run Impacts of Food For Works Programme in Bangladesh**, Development Studies, Special Issue, 1983.

Parasız, İlker: **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, Eylül 2004.

Palli Karma Sahayak Foundation: Annual Report 2003, (Çevrimiçi)
<http://www.pksf-bd.org>, 9 Temmuz 2004.

-----: **Microcredit Programs in Bangladesh: Giving a Chance to the Poor**, Dhaka, May 2004.

Planning Commission: **First Five-Year Plan**, Government of Bangladesh, Dhaka, 1973

-----: **Second Five-Year Plan**, Government of Bangladesh, Dhaka, 1980

-----: **Third Five-Year Plan**, Government of Bangladesh, Dhaka, 1985

-----: **Fourth Five-Year Plan**, Government of Bangladesh, Dhaka, 1995

-----: **The Draft on Participatory Perspective Plan (1995-2010)**, Government of Bangladesh, Dhaka, 1995.

Øyen, Else, S.M. Miller, Syed Abdus Samad: **Poverty: A Global Review, Handbook on International Poverty Research**, Scandinavian University Press, Oslo, 1996.

Rahman, A. and Haque, T.: **Poverty and Inequality in Bangladesh in the Eighties: An Analysis of Some Recent Evidence**, BIDS, 1988.

Ranis, Gustav, Frances Stewart and Alejandro Ramirez: “Economic Growth and Human Development”, **World Development**, Vol. 28, No. 2, 2000.

Sachs, Jeffrey: “A New Global Consensus on Helping the Poorest of the Poor”, **Annual World Bank Conference on Development Economics 1999**, (Eds: Boris Pleskovic and Nicholas Stern), Washington 2000.

Sadeq, A.H.M.: “Poverty Eradication: An Islamic Perspective”, **Thoughts on Economics**, The Quarterly Journal of Islamic Economics Research Bureau, Vol. 6, No. 3, July-September 1996.

Selim, Sibel: “Ankara İlinde Gelir Farklılıklarını Belirleyen Etmenler”, **İstatistik Araştırma Dergisi, DİE**, Cilt 01, No. 03, Ankara, Aralık 2002.

Sen, A.: **Poverty and Famines, An Essay on Entitlement and Deprivation**, Oxford University Press, Oxford, 1987.

Silber, J., A. Sen: **Handbook of Income Inequality Measurement**, Kluwer Academic Publishers, London, 1999.

Smith, William C.: “Beyond the Washington Consensus”, **Hemisphere: A Magazine of the Americans**, Vol.8, Issue 3, 1998.

Sönmez, M.: **Türkiye Ekonomisinin 80 Yılı**, İTO Yayın No. 2004-28, İstanbul, 2004.

Srinivasan, T.N.: “Poverty and Undernutrition in South Asia”, **Food Policy**, 25, 2000.

Stern, Nicholas: “A Strategy for Development”, **Annual World Bank Conference on Development Economics 2001/2002**, (Eds: Boris Pleskovic and Nicholas Stern), Washington 2002.

Stiglitz, Joseph E.: “Development Thinking at the Millennium”, **Annual World Bank Conference on Development Economics 1999**, (Eds: Boris Pleskovic and Nicholas Stern), Washington 2000.

Tabakoğlu, Ahmet: **Türk İktisat Tarihi**, Dergah Yayınları: 122, İktisat Dizisi 1, İstanbul, Ekim 2003.

The Daily Star, An English Daily Newspaper, Vol. 4, Num 176, Dhaka, November 20, 2003.

TİÖV: “Yoksulluğun Azaltılması İçin Türkiye Grameen Mikrokredi Projesi, Mikrokredi Proje Çalışanı Eğitim Süreci [Cevaplar]”, **Türkiye İsrافی Önlleme Vakfı Yayınları**, Mikrokredi Serisi: 4, Ankara, 2004.

-----: “Yoksulluğun Azaltılması İçin Türkiye Grameen Mikrokredi Projesi, Mikrokredi Projesi Uygulama Esasları”, **Türkiye İsrافی Önlleme Vakfı Yayınları**, Mikrokredi Serisi: 1, Ankara, 2004.

-----: **Mikrokredi Vasıtasıyla Yoksulluğun Azaltılması Uluslararası Konferansı, 9-10 Haziran 2003, İstanbul**, Ankara, 2004.

Todaro, Micheal P.: **Economic Development**, Seventh Edition, Addison Wesley, Massachusetts, 2000.

Tokgöz, Erdinç: **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2004)**, 7. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara 2004.

TÜİK: **Türkiye İstatistik Yıllığı 2005**, Yayın No.3009, Ankara, Mayıs 2006.

-----: **Ekonomik Göstergeler**, Yayın No. 3007, Ankara, 2006.

TÜSİAD: **Türkiye Ekonomisi 2000**, İstanbul, 2000.

UNCDF: **UNCDF Strategy for Policy Impact and Replication in Local Governance and Microfinance**, New York, 2002.

UNDP: “A New Initiative to Reach the Poor”, **Microfinance Sector Development Project**, (Çevrimiçi) <http://www.mikrofinansurkiye.org/enIndex.php>, 5 Nisan 2006.

-----: “Binyıl Kalkınma Hedefleri”, **Mikrofinans Sektörü Geliştirme Projesi**, (Çevrimiçi) <http://www.mikrofinansurkiye.org/index.php>, 5 Nisan 2006.

-----: **Human Development Report 2003**, Oxford University Press, New York, 2003.

-----: **Microfinance Sector Development Project**, (Çevrimiçi) <http://www.mikrofinansurkiye.org/enMfPoor.htm>, 8 Nisan 2006.

-----: “The Impact of Microfinance”, **Newsletter, Microfinance Sector Development Project**, Vol. 2, November 2005, (Çevrimiçi) <http://www.mikrofinansurkiye.org/enNewsletter.htm>, 22 Nisan 2006.

United Nations: **World Summit On Sustainable Development**, Johannesburg, South Africa, 26 August-4 September 2002.

Uygur, Sevil, Ali Can: “İlçelerin Nüfus ve Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik İndeksine Göre Kümeleme Analizi”, **İstatistik Araştırma Dergisi, DİE**, Cilt 03, No. 02, Ağustos 2004, Ankara, Temmuz 2005.

Uygur, Sevil, Enver Taştı, Murat Alpay: “Ücret Geliri Elde Eden Yoksul Hanelerin İşgücü ve Çalışan Çocuk Profili”, **İstatistik Araştırma Dergisi, DİE**, Cilt 03, No. 02, Ağustos 2004, Ankara, Temmuz 2005.

Uzun, Ayşe Meral: **Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası**, Cumhuriyet Üniversitesi, SBE, Sivas, t.y.

World Bank: **Memorandum of the President of the IBRD and the IFC to the Executive Directors on a Country Assistance Strategy of the World Bank Group for the Republic of Turkey**, November 2000.

-----: **Poverty Reduction Handbook**, Washington, 1991.

-----: **Turkey Economic Reforms, Living Standards and Social Welfare Study**, Poverty Reduction and Economic Management Unit Europe and Central Asia Region, Report No. 20029-TU, Document of the World Bank, 2000.

-----: **World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty**, Oxford University Press, New York, 2001.

Yamak, Nebiye, Ferhat Topbaş: “Suç ve İşsizlik Arasındaki Nedensellik İlişkisi”, **14 üncü İstatistik Araştırma Sempozyumu 2005, TÜİK**, Yayın No. 3008, Ankara, Nisan 2006.

Yunus, M. and A. Jolis: **Banker to Poor: The Autobiography of Muhammad Yunus, Founder of Grameen Bank**, Aurun Press Ltd., Great Britain, 1998.

Zirat Bankası: 2002 Yıllık Raporu.

-----: Annual Report 2004.

ÖZGEÇMİŞ

1972 yılında Nilphamari doğumlu olup, ilköğrenimini ve ortaöğrenimini Nilphamari’de ve 1990 yılında Dhaka’daki Notre Dame College’de lise eğitimini tamamladı. 1993 yılında Jahangirnagar Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümünde lisans eğitimini ve 1994 yılında yüksek lisans eğitimini tamamladı. 1998 yılında Adamjee Cantonment College’de Lektör olarak çalışmaya başladı. 1999 yılında devlet bursu kazanarak 2000 yılında İstanbul’daki TÖMER’de Türkçe kursunu tamamlayıp İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında doktora eğitimine başladı. 2006 yılından beri Asistan Profesör olarak Dhaka College’de çalışıyor.